

Kristningen av Rus' og Skandinavia og konseptet «Varangian Christianity»

Olga Olivia Clauss

Masteroppgave

HIS4090L – Masteroppgave i historie for lektorprogrammet

Universitetet i Oslo

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Mai 2021

Sammendrag

Masteroppgaven handler om kristningen av Skandinavia og Rus' og hvordan væringer som reiste østover og på denne måten påvirket kristningen. For å analysere denne påvirkningen brukes konseptet "Varangian Christianity". I forkant av dette redegjøres det for politiske, økonomiske og sosiale forhold som var medvirkende til at kristendommen kunne påvirke Skandinavia og Rus' før den offisielle kristningen av disse områdene. I oppgavens siste kapittel redegjøres det for hva konseptet «Varangian Christianity», dets historiografiske bakgrunn og dets anvendelighet for Skandinavia og Rus'. I tillegg analyseres handelstraktatene mellom Bysants' i samme kapittel, der disse prøves opp mot hovedpoengene i konseptet «Varangian Christianity». Hovedfunnene i oppgaven tydeliggjør at dette konseptet kan fungere for å forstå og belyse kristendommens påvirkning i Skandinavia og Rus', men at konseptet ikke er fullstendig dekkende.

Forord

Denne oppgaven ble til som et resultat av en interesse for samfunn i endring i middelalderen og hvordan religion og religionsskiftet kan være noe større enn bare teologi. Dette på sin side bidro til at jeg tok et dypdykk inn i temaet og ble enda mer interessert. Under dette arbeidet fikk jeg et nytt perspektiv på hva et religionsskift egentlig var og hvilke samfunnsstrukturer det påvirket. Resultatet ble denne oppgaven. Takk til veilederen min, Ildar Garipzanov, for kontinuerlig og faglig dyktig oppfølging gjennom tre semestre, tross Koronarestriksjoner og endringer som måtte gjøres underveis. Også takk for mange gode råd og tips for ulike løsninger både oppgavens innhold og strukturering, uten disse hadde oppgaven vært en helt annen. Takk til Anders Winroth for alle tilbakemeldinger og et nytt blick på oppgaven under gruppeveiledningen. Dette fortjener også medstudenter i faggruppa en takk for. Til slutt vil jeg takke studievennene mine og ektemannen min som har fulgt meg gjennom hele prosessen, stått i alle mine humørsvingninger og vært med på lufteturer når det trengtes.

Olga Olivia Clauss

Oslo, mai 2021

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	1
Forord	2
Innledning: Kristningen av Rus' og Skandinavia og konseptet «Varangian Christianity»	4
I. <i>Problemstilling</i>	5
II. <i>Metode</i>	7
III. <i>Kilder</i>	10
IV. <i>Forskningslitteratur</i>	12
V. <i>Oppsummering av innledningen</i>	13
1.Kapittel 1: Kristningen av Rus'	15
1.1. <i>Kristningen av Rus' – en kort beskrivelse</i>	16
1.2. <i>Historiografi og kristningen av Rus'</i>	19
1.3. <i>Økonomiske årsaker i Rus'</i>	20
1.4. <i>Politisk kontekst i Rus'</i>	21
1.5. <i>Sosiale relasjoner og sammenhenger i Rus'</i>	22
1.6. <i>Kristningen av Russland og maktpersoner under kristningen</i>	24
1.7. <i>Konklusjon – kapittel 1</i>	27
2.Kapittel 2: Kristningen av Skandinavia	28
2.1. <i>Kristningen av Skandinavia – en kort beskrivelse med fokus på Norge</i>	28
2.2. <i>Historiografi, kilder og kristningen av Skandinavia</i>	31
2.3. <i>Sosiale relasjoner og sammenhenger i Skandinavia</i>	35
2.4. <i>Politisk kontekst i Skandinavia</i>	37
2.5. <i>Kristningen av Skandinavia og maktpersoner under kristningen</i>	38
2.6. <i>Økonomiske årsaker i Skandinavia</i>	41
2.7. <i>Konklusjon – kapittel 2</i>	46
3.Kapittel 3: Konseptet «Varangian Christianity»	48
3.1. <i>Hva konseptet «Varangian Christianity» er</i>	49
3.2. <i>Historiografi – utviklingen og forståelsen av kristendommens påvirkning i Rus' og Skandinavia</i>	51
3.3. <i>Hva konseptet kan gi oss i arbeid med kristendommens påvirkning i Rus' og Skandinavia</i>	54
3.4. <i>Til hvilken grad kan konseptet anvendes og hvor mye i de to områdene</i>	56
3.5. <i>Handelstraktatene mellom Bysants og Rus'</i>	61
3.6. <i>Konklusjon – kapittel 3</i>	71
4.Konklusjon	73
5.Bibliografi	76

Innledning: Kristningen av Rus' og Skandinavia og konseptet «Varangian Christianity»

Kristningen er et velkjent tema i flere vitenskapelige disipliner, deriblant teologi og historie. Det har også blitt forsket på dette tematet i flere hundre år noe som betyr at det fins så vel så mange meninger som teorier om kristningen. Sett ut ifra et historiefaglig perspektiv betyr det at det har blitt gjort forsøkt gjort rede for når kristningen skjedde, hvordan den skjedde og hvem som kristnet og hvem som ble kristnet. For å svare på disse spørsmålene må man ta et dypdykk inn i kildene fra samtiden. Omfanget av denne undersøkelsen og dets tenkte formål vil allerede her sette rammene hvor hva man finner og hva man kan konkludere med. Er undersøkelsens formål for eksempel grunnleggende historieopplæring for skolebarn vil man nok trenge et mindre antall kilder og en konsis konklusjon. Dette fordi formålet med en slik tematisk opplæring er at elever skal kunne vite om et tema/en hendelse, forklare om den og drøfte denne i et bredere historisk perspektiv som de har kunnskap om. Om undersøkelsens formål er akademisk, for eksempel en masteroppgave, må selvsagt også dypdykket ha et annet omfang.

I min masteroppgave vil jeg gå undersøke et noe oversett område av kristningen, nemlig de mulige komparative tendensene mellom Skandinavia og Rus'. Tidligere etablert forskning har ofte vestlig påvirkning i fokus når den snakker om kristendommens etablering i f.eks. Norge. Det er på ingen måte et mål å undergrave denne, men heller nyansere det allerede eksisterende av kristningen. Grunnlaget som vil muliggjøre dette vil da heller være å se på ulike faktorer av kristningen som f.eks. en endringsprosess i samfunnet, hvor og hvordan forskjellige aktører og grupper er delaktige. I tillegg til hvordan de blir påvirket av denne prosessen og i hvilken grad. Med utgangspunkt i disse faktorene vil også kilder som kan si noe hvilke forskjeller og likheter som fantes på områder som samfunnsorganisering, handelsreiser og makthierarki være mer interessante enn f.eks. liturgiske tekster eller andre mer teologiske kilder. Konseptet «Varangian Christianity», som tar utgangspunkt i drøfter betydningen av de overnevnte faktorene, vil da være «brillene» som brukes for å drøfte disse. De ulike drøftingen som jeg vil komme fram til vil kunne brukes for å si noe om konseptets validitet.¹

Som tidligere nevnt er et av områdene kristningen ikke har blitt belyst i særlig utførlig grad er kristningsprosessene av Skandinavia og Rus' komparativt. Det har blitt gjort komparative

¹ Se underkapittel III. på side 10.

studier av at Skandinavia ble påvirket vestfra, som også er den teorien som presenteres i innførende verk om kristningen av Norge. Påvirkning østfra er derimot mindre belyst dog ikke helt ukjent i forskningssammenheng. Altså har de komparative parallellene som til nå har blitt trukket innenfor historieforskningen i hovedsak vært mellom vest og Skandinavia. Denne masteroppgaven vil da teste om det er mulig å også trekke flere komparative paralleller mellom øst og Skandinavia.

Etter en komparativ studie av kristningen av Norge og Rus i form av en bacheloroppgave velger dermed undertegnede å forske mer på Skandinavia og Rus i det 9. og 10. århundre. Da den komparative metoden ga gode innsikter til temaet og mersmak på videre arbeid innenfor samme område, vil dermed også masteroppgaven i stor grad preges av en komparativ metode. Dette for prøve å belyse likheter og ulikheter i hvordan kristningen av disse områdene utviklet seg graden av likhet/ulikhet og hvordan disse kan påvirke og berike for kunnskap og forståelse av kristningen som et historisk tema. For selv om kristningen er et velkjent tema er ikke dette synonymt med at det er et ferdig forsket tema der det ikke er noe undersøke og tilføye.

I. Problemstilling

Oppgavens problemstilling vil være konseptet «Varangian Christianity»². Helt konkret jeg gjennom oppgavens problemstilling bruke deler av teoriene bak konseptet «Varangian Christianity» for å forstå kristnings prosessene og teste om man med ved å bruke disse teoriene kan nyansere eller problematisere den etablerte forståelsen av kristningen i historiefaget. «Varangian Christianity» eller «væringenes kristendom» er et konsept lagd av John Lind som tar opp om væringene, også som kjent som vikinger, var representanter for en egen type kristendom som skiller seg fra både samtidens vestlige og østlige kristendom. I flere av sine artikler bruker Lind denne termen³ for å beskrive ulike hendelser som fant sted i 9. – 11. århundret som kan knyttes opp mot kristningsprosessene i Skandinavia og Rus. Han trekker også fram en komparativ metode for drøfting og analyse av disse hendelsene. Bakgrunnen for hans påstander er at det blant annet flere hundre år før institusjonaliseringen av kristendommen

² John H. Lind, "Varangians in Europe's Eastern and Northern Periphery: The Christianization of North- and Eastern Europe c. 950-1050 - A Plea for a Comparative Study," *Ennen Ja Nyt. Historiallinen yhdistys* (2004).

³ John H. Lind, "“Varangian Christianity” and the Veneration of Anglo-Saxon and Scandinavian Saints in Early Rus’," in *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond*, ed. Johan Callmer, Ingrid Gustin, and Mats Roslund (Leiden: Brill, 2017), 106-35.

i både i Skandinavia og Rus fantes omgående handel og kontakt med allerede kristne områder. I forbindelse med dette nevner han de Bysantinske handelsavtalene fra 911 og 944.⁴ I disse handelsavtalene peker han på utviklingen i hvordan gruppene som kommer til Bysants skrives om både i hvordan de deles inn etter nasjonalitet, tro og hvilken rolle de har kommet til Bysants i.⁵ Samlet sett ser et ut til at skillelinjene mellom hvem som er hvem og religion hviskes mer ut, samtidig som antallet besøkende som omtales som kristne økes. Disse endringene i omtalen i handelstraktatene kan også spores i arkeologien. Da det også har blitt gjort en rekke arkeologiske funn av kristne symboler i områdene som ofte omtales som ruten fra væringene til grekerne. Altså er det handelsavtaler, de mellom Rus' og Bysants, og arkeologi som utgjør kildegrunnlaget for Linds artikkel.

Man ser også at «væringenes kristendom» bar preg av både vestlige og østlige elementer. Da institusjonalisering av kristendommen i Rus' og Skandinavia ikke var etablert i tidsperioden jeg har bestemt oppgaven til, og fordi tilgangen til samtidige primærkilder er begrenset, vil jeg se på mentalitetsperspektivet av kristningen, mennesker og aktører og f.eks. deres bruk av kristne symboler i noe begrenset grad. Dette fordi det er vanskelig å si noe konkret på dette mikroperspektivet i tidsrommet 9.-10. århundre. Redegjørelsen for problemstillingen vil for det meste dermed være preget av et makroperspektiv i det at jeg vil se på de større politiske aspektene ved kristningen som senere bidro til kristendommens institusjonalisering. En slik løsning vil etter min mening være den beste for å kunne si noe om kristnings prosessene på en presis, bred og nyansert måte.

I tillegg til dette vil deler av problemstillingen til å ta opp hvordan dette konseptet kan bidra til å belyse og nyansere den hittil eksisterende forskningen og kunnskapen om kristningen. På grunn av kildegrunnlaget jeg tar utgangspunkt i er det mest hensiktsmessig å se på Skandinavia og Rus'. Da disse to områdene i noen av de bysantinske handelstraktatene nevnes som ett tilfører det også et nytt element det vil være interessant å undersøke. Hva var grunnlaget for denne felles benevnelsen og kan det si oss noe om kristning i de aktuelle områdene og hvordan den skjedde? Hvis man tar utgangspunkt i konseptet «Varangian Christianity» kan man på et grunnleggende nivå trekke ut to poeng. Det første er at kristningen var en symbiotisk samfunnsprosess, mens det andre vil være at vikingene (tidl. omtalt som Varangians) var

⁴ Lind, "Varangians in Europe's Eastern and Northern Periphery," 5-9.

⁵ Se underkapittel 3.5. for en omgående redegjørelse og tolkning av handelstraktatene.

innehavere og utøvere av en egen variant av kristendommen som skilte seg fra de andre. Med utgangspunkt i dette konseptet kan det på den andre siden bli upraktisk å bruke både ovenfra-og-ned og nedenfra-og-opp teoriene⁶ som er etablerte begreper på dette området. På denne måten vil oppgaven min også ta opp eldre og nyere forskning om kristningen sett i lys av hverandre, og også diskutere styrkene og svakhetene til begge.

Kanskje vil det være for lite nyanserende å definere kristningsprosessen utelukkende innenfor en av de tre teoriene over. De forutsetter én gruppe protoganister, enten det er snakk om konger eller befolkningen, som er drivkraften i prosessen. Spørsmålet blir da om det er nødvendig med en slik inndeling eller om bildet er mer sammensatt og ikke entydig nok til å kunne passe inn i en av teoriene. Begrepet «Varangian Christianity» har ti år etter at Lind brukte termen, igjen blitt tatt opp av Henrik Jansons⁷ og Oleksiy Tolochkos⁸ som i sine artikler tester dette som konsept for å forklare kristningen i Norden og Rus'. Jeg vil altså med min oppgave bidra til videre forskning og interesse for de ulike tolkningene av teamet. Dette virker for meg til å være et spennende tema, med flere nivåer av diskusjon å ta tak i og si noe om. Det at primærkildene er av begrenset omfang og at sekundærlitteraturen presenterer ulike standpunkt med bakgrunn i ulike tolkninger og forståelser av dette, gjør det desto mer spennende å prøve å ta stilling til hvorfor det er slik og til hvilken grad de er akseptable. Dette er noe som nyanseres i innledningens kildedel.

II. Metode

Det er flere metoder so relevante for masteroppgaven denne prosjektbeskrivelsen redegjør for. Først og fremst vil det være relevant å bruke den komparative metoden. Denne metoden handler om å sammenligne to eller flere elementer og se på likheter og ulikheter som man kommer over. I forbindelse med oppgaven min vil den komparative metoden ha flere nivå. På det overordnede, grunnleggende nivå vil metoden brukes for å gjennomgå kristningsprosessene i de to områdene på 9. – 10. århundre som et mer helhetlig for å finne likheter og ulikheter i

⁶ Ildar Garipzanov and Oleksiy Tolochko, "Introduction," in *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, ed. Ildar Garipzanov and Oleksiy Tolochko (Institute of Ukrainian History, 2011), 9-16.

⁷ Henrik Janson, "Scythian Christianity," in *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, ed. Ildar Garipzanov and Oleksiy Tolochko (Institute of Ukrainian History, 2011), 33-57.

⁸ Oleksiy Tolochko, "'Varangian Christianity' in Tenth-century Rus'," in *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, ed. Ildar Garipzanov and Oleksiy Tolochko (Institute of Ukrainian History, 2011), 58-69.

prosessen i de to område. Deretter vil den komparative metoden gå over inn i et annet nivå. Her vil de likhetene og ulikhetene som har blitt funnet drøftet mer inngående og redegjort for hvilke tolkninger disse kan lede inn på. Mest sannsynlig vil det være flere ulike likheter og ulikheter av ulik grad som jeg antar vil trenge enda et nivå av analyse. På dette nivået vil det være formålstjenlig å ta i bruk den kvalitative metoden. Den kvalitative metode er en metode som ikke er tallfestet men søker å redegjøre for «hvordan» og «hvorfor».

For å illustrere de tre metodiske nivåene jeg planlegger å skrive oppgaven min etter skal jeg under prøve å eksemplifisere med spørsmål jeg tenker å stille mens jeg jobber med den metodiske delen. Med deler menes ikke egne kapitler eller deler av masteroppgaven, men implisitte deler som skal utgjøre «byggesteinene/ den røde tråden» hvor hvordan oppgaven skrives metodisk. Formålet med spørsmålene er å gjøre det mulig å ettergå arbeids- og skriveprosessen med masteroppgaven. Svarene på disse spørsmålene skal kunne fungere som en huskeliste for både å overholde den tidligere nevnte komparative metoden og får å kunne brukes som sjekk til at flest mulig relevante spørsmål gjort med utgangspunkt i problemstillingen besvare. De tenkte spørsmålene til det første (overordnede) nivået kan være: «Hvilke likheter fins det i kristningsprosessen i Skandinavia og Rus' på det geografiske, politiske og det økonomiske planet? Hvilke ulikheter fins det i kristningsprosessen i Skandinavia og Rus' (på samme plan som over)? Fins det noen aktører/ grupper som skiller seg ut, i så fall hvordan og hvorfor? Er aktørene, deres posisjon og status sammenfallende eller forskjellige i de to områdene?» Å drøfte svarene på disse spørsmålene vil være det som kontekstualiserer og knytter masteroppgavens kapitler mot oppgavens problemstilling.

Når det er mulig å si at de overnevnte spørsmålene er drøftet/ tatt stilling til, vil det være hensiktsmessig å drøfte og trekke fram mer underliggende spørsmål som kan gi mer utfyllende svar til likhetene og ulikhetene som har kommet fram fra den første delen og dermed knytte oppgaven til en helhet ytterligere. Eksempler på slike spørsmål kan være: «Hva kan være årsakene til de likhetene som hvorfor funnet? I hvor stor grad kan disse forklares med geografiske, politiske og økonomiske forhold som kjennetegner Skandinavia og Rus' i det 9.-10. århundre? Hvilken validitet har disse forholdene ut ifra hvordan de beskrives i primærkildene og hvordan de tolkes i sekundærlitteraturen? Hvilke tolkninger av problemstillingen åpner disse likhetene og ulikhetene opp for og er det mulig å gjøre andre tolkninger enn de som presenteres i sekundærlitteraturen?».

På det siste (tredje) nivået, som regnes for å være mest fremtredende i oppgavens konklusjon, vil det være nødvendig å også være kritisk til egne funn og tolkninger og dermed spørre: «På hvilket kildegrunnlag kan man si at likhetene og ulikhetene, som er funnet, er valide? Er det rom for ulike tolkninger av likheter/ ulikheter og bakgrunnen for disse? Hvorfor er dette i så fall mulig? Hvilke tolkninger støtter primærkildene, hvorfor og på hvilken måte? Hvor mye kan man stole på de ulike kildene og derav tillegge likhetene og ulikhetene validitet? Hvor formålstjenlig er det å ta stilling til og trekke fram de tidligere nevnte – geografiske, politiske og økonomiske – faktorene?» Denne delen vil også problematisere den komparative analysen i oppgaven. De tenkes å brukes gjennomgående i oppgaven, men regnes for å være mest fremtredende i oppgavens konklusjon tillegg, da noe av formålet med disse spørsmålene er å kunne trekke de ulike drøftingene til en konklusjon.

Den komparative metoden vil også anvendes, i begrenset grad, ved at fyrstinne Olga, Konstantin og andre maktpersoner brukes som eksempel på samspillet mellom maktutøvelse, religion og politikk. Her vil ikke deres person være av like stor interesse som politikken og hendelsene som utspant seg i konteksten av deres person. Et eksempel på en slik fortolkning vil være de ulike gjengivelsene av fyrst Vladimirs dåp, som Petruhin skriver om.⁹ For denne oppgavens del vil det være av interesse å sjekke opp de ulike delene av den komparative analysen mot hverandre kilder. Med dette menes at man ser etter beskrivelser av samme hendelse i flere primærkilder og at man ser på hvordan hendelsen tolkes i sekundærlitteraturen. Det vil være naturlig å se på litteratur som har ulike fortolkninger og derav prøve å si hvilken fremstilling som prosjekteres i de ulike verkene og hvorfor. En god gjenspeiling av dette fins i Petruhins arbeid¹⁰ når han skriver om dåpen nevnt ovenfor, og hans drøftinger rundt denne vil utprøves som analysemetode for andre hendelser av betydning i kristningsprosessene.

Til sist tenker jeg at prosjektet mitt kan komme til å inneholde spor av den kvantitative poeng. Likevel tenker jeg ikke at denne vil bli brukt i en vesentlig grad. Der denne vil bli brukt vil det være for å kun understreke poeng som er tellelige og viktige for konklusjonen av masteroppgaven. Et eksempel på dette vil være de arkeologiske gjenstandene: hvor, hvor

⁹ Vladimir Yakovlevich Petrukhin, "Hristianstvo na Rusi vo vtoroj polovine X – pervoj polovine XI v.," in *Hristianstvo v stranah vostocnoej, jugo-vostocnoej i central'noj Evropy na poroge tysyacheletiya*, ed. Boris Nikolaevich Florya (Moskva: Yazyki Slavyanskoj Kultur, 2002), 77.

¹⁰ Petrukhin, "Hristianstvo na Rusi vo vtoroj polovine X – pervoj polovine XI v.," 77.

mange, når? Og hvor mange som regnes, altså omtales som kristne i handelstraktatene.¹¹ Den kvantitative metoden er altså bevisst valgt bort i en stor grad fordi masteroppgavens problemstilling ønsker å si noe om det er mulig å si at kristningen forløp parallelt med visse like og ulike tendenser og hvordan disse kunne ha preget eller utspilt seg i samfunnet. Med dette menes hvordan maktbalanser, politikk og økonomi ble påvirket og utviklet seg i kristningsprosessene.

III. Kilder

Kilder og metode henger ofte tett sammen. Under vil jeg først redegjøre for de to separat før jeg tar stilling til disse samlet i lys av masteroppgaven min. For oversiktens del vil jeg dele inn kildene inn i primær- og sekundærlitteratur. På grunn av avgrensingen i tidsperiode og område i masteren min vil det også være interessant å ha en kildekritisk del i masteren min. Denne delen vil redegjøre for spørsmål til og vurdering av både primærkilder og sekundærlitteratur som brukes i oppgaven.

Primærkilder er kilder som stammer fortiden som stammer fra hendelsen de gir informasjon fra. I forhold til primærkilder står altså samtidighet sentralt. Når det kommer til masteroppgaven min er situasjonen i forbindelse med disse typer kilder noe spesiell. Primærkildene mine er handelstraktatene mellom Bysants og Rus' fra år 911, 944 og 971. Disse skal ha blitt skrevet ned samtidig med russernes kontakt med bysantinerne, men de er gjengitt i Primærkrøniken som er satt sammen flere hundre år etter 900-tallet. Det fins en krønike - The Sermon on Law and Grace av Metropolitan Hilarion, som er en tidligere kilde (fra ca. første halvdel av det 11. årh.) enn Primærkrøniken og andre krøniker, men den gir liten historisk kontekst rundt kristningen, bare selve forløpet av prosessen. Man har derfor sett seg nødt til å støtte seg på arkeologi. Derfor tenker jeg å supplere primærkildene min med arkeologiske kilder som f.eks. gjenstander med kristen symbolikk. Man har derfor sett seg nødt til å støtte seg på arkeologi.

En av dem som trekker fram arkeologi som et supplement til å tolke og forstå kristningen er Vladimir Petruhin. Han skriver også om korsformede gjenstander i både skandinaviske og russiske områder.¹² Disse har i en årrekke blitt skrevet om og funnet på vikingers handelsruter,

¹¹ Se andre avsnitt i underkapittel IV.

¹² Petrukhin, "Hristianstvo na Rusi vo vtoroj polovine X – pervoj polovine XI v.," 61 and 64.

dermed kan de fungere som en nyansering av kontakten som kommer fram gjennom handelstraktatene. På et generelt grunnlag er det mulig å si at det fins få tekstuelle kilder fra 9. og 10. århundre da nedskrivningen starter for alvor i de senere århundrer. Dette faktum gjør det desto viktigere å ta stilling til tilgjengelige arkeologiske kilder i alle fall på et grunnleggende nivå. Samlet sett vil dette arbeidet kunne gjøre det mulig å si noe om primærkildenes autentisitet.

Hvis man ser til de russiske primærkildene er problematikken angående tidsgapet mellom primærkildene og tiden de beskriver fremtredende. De russiske krønikene, som f.eks. Primærkrøniken og Novgorod First Chronicle, er alle skrevet i ettertid, gjerne flere hundre år i etterkant av hendelsene. Dette i seg selv bidrar til at man i stor grad kan analysere og jobbe med disse kildene i tverrsnittet mellom primær- sekundærkilder. Å besvare hvilken av disse krønikerne tilhører vil ikke være en viktig del av denne oppgaven, men det vil være et godt poeng å ta opp til drøfting i oppgaven. Som noen russiske forskere har nevnt¹³, og som også er relevant i forbindelse med de norske kongesagaer, baserer seg nedskrivningen av krønikene seg på muntlige (ofte selvmotsigende) kilder. I Rus' har de også blitt skrevet ned i en «kirkebok»-tradisjon som man forenklet kan si posisjoner kilden og dens gjengivelse av historie. Alle disse poengene utgjør kildens fallgrube, som man må være oppmerksom på i arbeidet med den.

Sekundærlitteratur er tolkninger av primærkilder. De kan belyse samme tema som en primærkilde, men er ikke samtidig med det de belyser. Denne typen litteratur er det mindre begrensning på i forbindelse med masteroppgaven.¹⁴ Her ligger arbeidet i å velge den mest relevante og interessante sekundærlitteraturen. Forskningslitteratur med et komparativt perspektiv på kristningen vil være relevant, men det er vanskelig å finne større studier av dette. Dette er likevel på ingen måte et problem. Det fungerer fint å lese sekundærlitteratur om de to områdene, Skandinavia og Rus', separat og så «pusle sammen» den komparative analysen selv. Et positivt aspekt når det kommer til både funn, tolkning og analyse av primær- og sekundærlitteratur er at jeg har mulighet til å lese de på originalspråket. Oversettelser er lingvistiske tolkninger av en kilde og er dermed også et sentralt punkt i kildekritikken, spesielt i et akademisk prosjekt.

¹³ Petrukhin, "Hristianstvo na Rusi vo vtoroj polovine X – pervoj polovine XI v.," 60-63.

¹⁴ Se underkapittel IV. Forskningslitteratur.

Når det kommer til sekundærlitteratur om de arkeologiske kildene nevnt på forrige side har jeg flere muligheter. En av mulighetene, som jeg per nå finner som mest formålstjenlig, har er å utvide tidsrammen min på dette området og dermed f.eks. bruke Fedir Androshchuks artikkel¹⁵ for å peke på lengre tendenser og betydning av de arkeologiske funnene. Hva kan funnene si i seg og hvordan har tolkningen av disse funnene utviklet seg i historieforskningen sett i betydning av disse gjenstandenes bruk og verdi? Samlet sett tror jeg at vektingen mellom tekstuelle historiske kilder og arkeologiske gjenstander vil være litt tyngre på den første enn på den andre i alle kildene mine. Dog at vektingen vil endre seg til fordel for tekstuelle kilder i en enda større grad når det kommer til sekundærlitteraturen min.

IV. Forskningslitteratur

Det er skrevet mye akademisk sekundærlitteratur om kristningen av både Skandinavia og Rus. Noe av denne litteraturen har et makroperspektiv og belyser kristningen i et transnasjonalt omfang. Formålet er da ofte å forklare det store bildet som for eksempel hva kristendommen er, hvor den oppsto og hvordan den spredte seg. I dette er det mulig å se på bøker som Ildar Garipzanov er redaktør for eller bøker han er forfatter av.¹⁶

Annen litteratur har mikroperspektiv i det at den redegjør for kristningsprosessen i et bestemt område eller land, eller at den diskuterer enkelte aktører og deres rolle i infiltreringsprosessen. I tillegg kan man for Norges del peke på forfattere som Sverre Bagge og Jon Vidar Sigurdsson¹⁷. Disse er da skrevet med utgangspunkt i Skandinavia. Uansett hvilken type litteratur man benytter seg av, man trenger selvsagt ikke velge enten eller, er det i en akademisk sammenheng viktig å ha et gjennomgående kildekritisk perspektiv i det man tar stilling til, vurderer og trekker ut poeng fra litteraturen. All form for tekst og generelt det man kan benytte som kilde i masteroppgave er et produkt av sin samtid både gjennom i en bredere ramme, f.eks.

¹⁵ Fedir Androshchuk, "Symbols of Faith or Symbols of Status? Christian Objects in Tenth-Century Rus'," in *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, ed. Ildar Garipzanov and Oleksiy Tolochko (Kiev: Institute of Ukrainian History, 2011), 70-89.

¹⁶ Se f.eks.: Ildar Garipzanov, *Graphic Signs of Authority in Late Antiquity and the Early Middle Ages, 300-900* (Oxford: Oxford University Press, 2018). Og Ildar Garipzanov, ed., *Conversion and Identity in the Viking Age* (Brepols, 2014), 1-19.

¹⁷ Se f.eks.: Sverre Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom: State Formation in Norway, c. 900-1350* (København: Museum Tusulanum Press, 2010). Og Jon Vidar Sigurdsson, *Den vennlige vikingen. Vennskapets makt i Norge og på Island ca. 900-1300* (Oslo: Pax Forlag, 2010).

samfunnsnormer, politikk osv., og i en smalere ramme som forfatterens egne tolkninger, begrensinger og forutsetninger.

Med dette sagt er man som akademiker ellers nokså godt stilt både i forhold til sekundærlitteratur å velge i og ulike vinkling av temaet som man kan se nærmere på. Dette er også et både spennende og interessant arbeid som også er ganske frittstående. Med det siste menes det at man uten en strekt etablert kanon om de komparative trekkene i kristningen av Skandinavia og Rus' står friere til å danne, redegjøre for og drøfte sine egne teorier. Om man også klarer å problematisere og peke på behovet for å belyse ens eget teori kan man også bidra til å vinkle forskningen i den retningen og slik kanskje også endre den eksisterende forskningsstatusen.

V. Oppsummering av innledningen

Formålet med denne masteroppgaven vil dermed være å forske på og si noe kristningen av Skandinavia og Rus' som et bredt samfunnsfenomen som dekket flere nivå enn det religiøse.

Jamfør det komparative poenget i metodedelens¹⁸ kan dette tredelte forholdet, altså samspillet mellom religion politikk og økonomi i kristningsprosessene, også f.eks. skimtes i Olgas «religiøse tvetydighet» da hun etter sin egen kristning i Konstantinopel sender bud vestover til Tyskland med ønske om misjon derfra. Dette utdypes i et senere kapittel. Det er også et poeng å drøfte hvorvidt kristningen var en forutbestemt prosess med ett bestemt utgangspunkt og ett bestemt mål med en pakke aktører, eller om det er rom for flertydighet av prosessene. Oppgaven vil altså prøve å si noe om kontekst rundt prosessene, aktuelle hendelser som på et makroperspektiv holdt liv i kristningen og hvordan ulike fremstillinger av denne påvirker persepsjonen av kristningen i dag.

Dermed vil det også være av interesse å ta stilling til hvem som omtales som kristne, deres samfunnsposisjon og hvordan deres valg kunne påvirke kristnings prosessen. Når en leder døpes, døpes ofte deler eller hele styrken hans med han. Dette er en beskrivelse man finner igjen i primærkildene og fortolkninger av dette har blitt gjort i sekundærlitteratur. For denne oppgavens del vil det være av interesse å se på bakgrunnen for at det skjer og hvilke faktorer i maktrelasjoner som påvirker disse valgene. Perspektivet i beskrivelsen av dette vil til tider

¹⁸ Se underkapittel II. Metode, side 7.

ligge hos leder, delvis hos hans vasaller. Samlet sett vil poenget med den overnevnte drøftingen være å si noe om denne tradisjonen/forløpet bidro til kristendommen etterhvert ble statsreligion i både Skandinavia og Rus'.

Validiteten av konseptet «Varangian Christianity» vil være av interesse kun i sammenheng med tolkning og dens relevans for kristningsprosessen forløp og de ulike faktorenes (makt, politikk og økonomi) som medvirkende og avgjørende status i det at kristningen fant sted. Konseptet vil altså brukes som en ramme der dets hovedpoeng brukes til analyse og drøfting, mens selve dets mindre bestanddeler vil tillegges mindre vekt. Dette fordi det er kristningsprosessen som er det sentrale tema i oppgaven og ikke konseptet som et separat fenomen.

1. Kapittel 1: Kristningen av Rus'

Kristningen av Rus' er temaet for dette kapittelet. Som nevnt i oppgavens innledning er dette et tema som kan undersøkes gjennom flere aspekt som hver beskriver en del av samfunnet. I dette kapittelet vil kristningen av Rus' bli belyst gjennom økonomiske, politiske og sosiale aspekter. Disse tre belyses ettersom de anses som de best beskrevet og drøftet i tilgjengelig litteratur. Alt av primærkilder som er brukt i dette kapitelet har blitt lest og arbeidet med digitalt. Dette fordi muligheten til å reise til utlandet for å jobbe med de selv har vært fraværende. Begrepet «kristning» brukes i dette kapitlet som en betegnelse på kristendommens påvirkning av samfunnet og som et religiøst fenomen. Der dette begrepet brukes for å beskrive sistnevnte vil en dette påpekes eksplisitt. Selv om skillene mellom politiske, økonomiske og religiøse interesser¹⁹ ikke alltid er like tydelig, ansees det som en formålstjenlig inndeling. Dette fordi det er mulig å trekke konkrete eksempler innenfor hver av aspektene og så drøfte kristningen hadde virkninger som omfattet flere av disse på en gang. Å peke på disse eksemplene og beskrive virkninger av kristendommen er hovedformålet med dette kapittelet. I forsøk på å forklare kristningsprosessene har forskere anvendt flere ulike *metoder, begreper og strategier*. Med *metoder* menes det at man i belysningen av kristningen har benyttet seg av f.eks. komparative (sammenlignende) eller kvalitative (årsaksforklarende) forskningsmetoder. *Begreper* er terminologien som blir brukt, f.eks. ovenfra-og-ned eller nedenfra-og-opp, for å formulere noe om kristningen. *Strategier* er her brukt som en benevnelse for forståelsen og redegjørelsen i forskning, på nivået over ord og begreper, som søker å forklare kristningen innenfor en viss gitt forståelsesramme.

Kristningen av Rus' kan sies å være en sentral historisk hendelse fordi den medførte en endringer i samtiden og hadde en virkninger for ettertiden. Dette er nok det man kan si sikrest om kristningen. Når det kommer til å utrykke noe mer konkret på et dypere nivå, trengs det en grundig lesning av kildene. Likevel fins det ingen primærkilder fra denne hendelsen.²⁰ Når det kommer til den russiske kilden Primærkrøniken, vet vi også at årstallene i denne er usikre og dermed vanskelig å relatere seg til. Dette faktum påvirker belysningen av kristningen av Rus',

¹⁹ Interesser brukes her som en beskrivelse av de mindre delene av det større aspektet. Utvikling av en interesse, som f.eks. dannelse av maktrelasjoner eller en økning i handel, er altså med på å påvirke eller endre selve aspektet.

²⁰ Andrzej Poppe, "Two Concepts of the Conversion of Rus' in Kievan Writings," *Harvard Ukrainian Studies* 12/13 (1988): 488.

og gir samtidshistorikerne et særegent utgangspunkt, men gjør det ikke til et noe mindre spennende emne å gripe tak i. Rus' ble kristnet relativt sent i forhold til resten av. Med kristnet menes det at kristendommen ble den dominerende religionen. Som i flere andre land, f.eks. skandinaviske land (Norge) eller europeiske land (England), har landets ledere blitt tildelt en sentral rolle i kristningen av landet i flere kilder.²¹ Sånn sett er det ikke noe unikt at Rus' ledere har blitt beskrevet som en viktig årsak til at området ble kristnet. Den mest vanlige oppfatningen har vært at Rus' ble kristnet fra sør. Å nyansere denne oppfatningen vil være ett av formålene med dette kapitlet.

Det er vanskelig å finne etnisitet (på den måten vi forstår den i dag) i middelalderen derfor må vi ha en annen tilnærming til hva etnisitet er.²² Det som vi anser som viktig, grunnleggende eller en norm trenger ikke å være overførbart til middelalderen. Men det betyr herav ikke at samfunnene i middelalderen ikke kan betegnes som samfunn eller ha samme/ deler av samme funksjon som samfunnet vårt har i dag. For å kunne svare på spørsmålet om hva etnisitet i middelalderen var må vi kunne si noe om de viktige aspektene eller delene av livet som preget samfunnet og var formative. Et av disse aspektene, kontakten mellom ulike områder, beskrives ofte som økonomisk basert, men det er også mulig å se på de sosiale og kulturelle forholdene bak kontakten. For kanskje er det snevert å kun se økonomiske fordeler i en form for samhandling der de som utøver den er bærere av f.eks. språk, kultur og erfaringer. Hvis man ser på disse som likeverdige deler av kontakten mellom to ulike folkegrupper fra ulike geografiske områder vil det kunne gi en bredere innsikt i hvorfor den fant sted og hva som kom ut av den.

1.1. Kristningen av Rus' – en kort beskrivelse

Religion, i dette tilfellet kristendom, er om en ikke den mest innlysende, men for det om like fullt en kilde til makt i de områdene religionen forsøker å få eller har fotfeste. Dette gjelder også Rus'. Med fotfeste menes det her at religionen etablerer seg i samfunnet til den grad at dens tilhengere kan påvirke samfunnet og prøve å endre det, med utelukkende eller delvise forklaringer med grunnlag i religionen. Altså vil en religions eksistens i et geografisk område ikke være synonymt med at den har fotfeste. Det er først når religionen (kristendommen)

²¹ Maktpersoners rolle i kristningen av Norge drøftes nærmere i kapittel 2.

²² Johan Callmer, Ingrid Gustin and Mats Roslund, *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond: Communicators and Communication* (Leiden: Brill, 2016), 6-7.

representerer makt og har en virkningskraft i samfunnet som det er mulig å ettergå i kilder, og sannsynliggjøre at det fant sted, at kristendommen kan sies å ha fått fotfeste. Hvordan religion har satt tydelige preg på historien gjennom ulike tidsperioder er enkelt å finne i en rekke historiske kilder. Derfor vil hovedtyngden av arbeidet ligge i å bearbeide kilder og sekundærlitteratur gjennom analyse og tolkning. Dette er nødvendig for å kunne komme fram til en holdbar belysning av kristningen som en prosess.

Som tidligere nevnt har vi ingen primærkilder til kristningen av Rus'. Vi har Primærkrøniken som forteller om dette, men denne er skrevet i begynnelsen av 1100-tallet. Altså mer enn hundre år i etterkant av hendelsene den skildrer.²³ Dermed støter vi her på den samme problematikken vi finner i for eksempel Norge. Da Rus' ble formelt kristnet i år 988 var det fyrstinnen Olgas barnebarn fyrst Vladimir som styrte Kievriket. Fyrstinne Olga sies å være den første kristne herskeren av Rus', noe som i seg selv er sannsynlig, men som har en rekke ulike perspektiver og gjengivelser av blant annet når, hvor og av hvorfor hun ble kristnet. Dette alene er et omfattende tema som i dette kapittelet ikke vil redegjøres for detaljert på grunn av manglende relevans. Det vil likevel forekomme en grov redegjørelse som er nødvendig for å belyse og sette kristningen av Rus' i makroperspektiv som land. I forbindelse med kristningen av Rus' har det i tillegg til det overnevnte om primærkilder har det også vært en diskusjon angående væringers dominans i Rus'. I forbindelse med kristningen av Rus' er det av relevans fordi jo større dominans de kan sies å ha jo større må deres handel, reisning og bosetning i området vektlegges til at Rus' ble kristnet. Diskusjonen omkring dette med væringers dominans i Rus' området i middelalderen har variert mellom aksept og fornektelse²⁴.

En del av denne redegjørelsen på individnivå vil innebefatte at det var Olga som utvidet Rus' interesser til ikke å bare gjelde politiske og økonomiske, men også religiøse. Hva formålet med denne utvidelsen skulle være kan være vanskelig å si, men det kan tenkes at sentralisering og utvidelse av sin egen og deretter hennes sønns makt, også gjennom religion, kunne være et formål.²⁵ Kristendommens monoteistiske kjerne og Guds allmektighet kan ha gitt prosjektert en større sjanse for opprettholdelsen av makten enn polyteistiske hedendommen der gudene

²³ Aleksandr Nazarenko, *International Relations of Ancient Rus* (Moskva: Russkii fond sodeistviiiia obrazovaniiu i nauke, 2009), 219-310.

²⁴ Callmer, Gustin and Roslund, *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond*, 1.

²⁵ Her er det nødvendig å påpeke at Svjatoslav ikke fulgte i morens religiøse spor og ble aldri døpt eller identifisert med kristendommen.

både hadde ulike domener og begrensede områder de virket innenfor. Uansett hva formålet måtte være kan man si at denne konverteringen på individnivå var en del av de igangsettende prosessene som til sammen utgjør kristningen av Rus'. Det vil vi dog være for lite nyanserende og for smalt til å kun se på en samfunnsgruppe (makthaverne) til å beskrive en endring som skulle ramme et helt land. Derfor vil det i delkapitlene under redegjøres for flere gruppen som det er mulig å si noe om ut ifra kildene.

Andrzej Poppe presenterer to konsepter av kristningen Rus'.²⁶ Disse konseptene muliggjør og beskriver ulike måter å forstå kristningen på. Den ene av dem tar utgangspunkt i Primærkrøniken (PVL), mens den andre tar utgangspunkt i Ilarions *Preken om kjærlighet og nåde*. Den første av dem, PVL, regnes som ikke som en samtidig kilde til hendelsene på grunn av flere tilfeller av tidsforskyvning og ulike vanskelige formuleringer. Noen eksempler som trekkes fram på at PVL ikke kan være skrevet samtidig som kristningen skjedd er at forfatter(-ne) uttrykker oppfatninger som de vanskelig kunne ha hvis de ikke visste om at utfallet ble at Rus' ble kristnet. Ilarions preken på sin side sies å være en nærmere samtidig kilde. Til grunnlag for dette ligger m hvordan forfatteren formulerer seg og de oppfatningene han uttrykker om kristningen av Rus' konkret og for eksempel splittelsen mellom vest- og østkirken. Akkurat dette med beskrivelse av splittelse mellom vest- og østkirken kan knyttes til skismaet i 1054 og dermed underbygge at forfatteren skriver om noe nært til sin tid. I tillegg er prekenen skrevet rundt midten av 11. århundre, altså nærmere tiden den beskriver enn de øvrige kildene.

Uansett hvordan man plasserer disse kildene tidsmessig så kan de i sin helhet uttrykke to forskjellige synspunkt på kristningen. Noe av det som beskrives forskjellig er f.eks. St. Andreas reise til og tilstedeværelse i Rus'. Mens *Ilarions preken* sier at den ikke ble gjennomført fysisk i Rus' uttrykker PVL det samme, men har likevel med en skildring av St. Andreas til stede i Kiev i innledningen.²⁷ De to kildene har også ulike fremstillinger av aktørene som bidro til kristningen av Rus'. PVL vektlegger fyrst Vladimirs rolle i denne, men har også et visst fokus på makteliten rundt han og Bysants rolle i kristningen. Ilarions preken har på sin side en formulering om fyrst Vladimirs gudgitte kraft eller kall til å kristne Rus'.²⁸ Kanskje kan dette

²⁶ Poppe, "Two Concepts of the Conversion of Rus' in Kievan Writings,".

²⁷ Poppe, "Two Concepts of the Conversion of Rus' in Kievan Writings," 499-500.

²⁸ Poppe, "Two Concepts of the Conversion of Rus' in Kievan Writings," 500-502.

begrunnes med at Ilarion var metropolitten av Kiev og dermed ingen nøytral forfatter på temaet han skrev om. Det er mulig å trekke fram flere slike aspekter opp til drøfting, noe som blir tatt opp grundigere i kapittelet om historiografi, men det som til nå har blitt trukket fram kan gi en noe konkretiserende oppfatning. Denne oppfatningen er at det allerede i tiden da Rus' ble kristnet og de første påfølgende hundreårene eksisterte ulike oppfatninger og forståelser av hva kristning var og hvordan den skjedde²⁹.

1.2. Historiografi og kristningen av Rus'.

Når det kommer til kildene og sekundærlitteraturen som baseres på disse et viktig poeng å kommentere. For selv om kildene er få og ikke samtidige utgjør de fortsatt grunnlaget for hvordan man skriver om, både akademisk og generelt, kristningen av Rus' og hvordan man forstår tidlig russisk historie.³⁰ Dette er spesielt et kjennetegn på østeuropeisk litteratur og forskning der bruken av PVL har vært grunnsteinen for arbeid med middelalderen i flere hundre år og har dermed hatt en påvirkning på hvordan man forstår og tenker om middelalderen i Rus'.³¹ Når man holder seg fast til en kilde, dukker flere problemer opp. Ett av dem er at PVL inneholder flere legender, deriblant om fyrstinne Olgas dåp, som på sin side er forfatterens gjengivelse av en hendelse han ikke er vitne, men nedskriver i etterkant. Ser man dermed på sekundærlitteratur med stor støtte på PVL har man å gjøre med en hendelse (legende), en nedskrevet av en utenforstående med en distanse til det han skriver, men likevel en subjektiv part i det at det gjengis etter kontekst og utforming som er mulig for han flere hundre år senere. Denne nedskrivelsen er det dagens forskere og forfattere har tilgjengelig i dag, noe som er greit hvis så lenge man bruker kilden på en kritisk måte til f.eks. å kunne si noe om hvordan endringsprosesser ble beskrevet og forstått i etterkant av endringene, men som også er noe det er lett å falle gjennom på når PVL brukes ukritisk. På denne måten ender man opp med ved en ukritisk holdning til PVL å jobbe med en kjede av gjengivelser/bearbeidelser som om det er en primærkilde.

²⁹ Poppe, "Two Concepts of the Conversion of Rus' in Kievan Writings," 503-504.

³⁰ Oleksiy Tolochko, *Ocherki Nachal'noj Rusi* (Kiev/St. Petersburg: Laurus, 2015), 9-13.

³¹ Tolochko, *Ocherki Nachal'noj Rusi*, 17-18.

Ser man bort fra PVL er det ikke mange primærkilder til middelalderen i Rus'. Det som fins er handelstraktatene mellom Bysants og Rus' fra år 911, 944 og 977 og to skrifter av Konstantin VII.

1.3. Økonomiske årsaker i Rus'

Arkeologer har i senere tid blitt funnet en rekke kristne gjenstander. Disse har ofte blitt funnet i områder rundt de viktige handelsårene fra Nord-Europa til Bysants.³² Handelsårene lå på territorier i Rus' og det er da mulig å spørre hvilken betydning funne kan belyse utfra et økonomisk perspektiv. På det 9. og 10. århundre var Rus' et område i utvikling. I denne utviklingen var det naturlig å søke utover og mot andre områder som kunne ansees som mer sterke og stabile. Et eksempel på dette er at væringer tjenestegjorde hos den bysantinske keiseren. Om dette skriver Poppe³³ at de seks tusen menn fra den russiske styrken ble sendt til Konstantinopel av fyrst Vladimir for å bistå keiser Basileios II i hans kamp om å beholde makten. Slik tjeneste var på et generelt plan ikke uvanlig og kan sies å ha medvirket til en tettere forbindelse mellom Bysants og Rus', ved at f.eks. noen av mennene i disse styrkene ble værende i Bysants over lengre tid. Deres opphold der over lengre tid kan ha påvirket spredningen og persepsjonen av kristendommen i Rus' når de kom tilbake.³⁴

Et annet økonomisk aspekt som kan sies å ha påvirket kristningen av Rus' kan være handelen mellom Bysants og Rus', og også Nord-Europa. Markedene i sør var gode og tiltrakk seg væringer som dro øst istedenfor vest på sine tokter. Men som ofte ellers er sjeldent noe ensidig. Det å handle med en annen område/rike tilsa at man også etablerte en kontakt med den og måtte prøver å operere innenfor rammer som på en eller annen måte kunne tilfredsstille de involverte parter. I bysantinske kilder beskrives russerne ofte som væringer (det blir for så vidt også skandinavene) altså som noe fremmed og skremmende. En slik oppfattelse ville jo vanskelig kunne tjene russerne i handelen. Dermed kan tanken om assimilasjon på for eksempel det religiøse plan ha oppstått. I traktatene fra Bysants på 900-tallet viser en økning i antall væringer som blir omtalt som kristne samtidig som kontaktene mellom de to områdene foresetter. Kanskje er det mulig å si at denne økningen kan ha medvirket til kontinuiteten i kontakten.

³² Androshchuk, "Symbols of Faith or Symbols of Status? Christian Objects in Tenth-Century Rus'," 70-89.

³³ Andrzej Poppe, "The Political Background to the Baptism of Rus': Byzantine-Russian Relations between 986-89," *Dumbarton Oaks Papers* 30 (1976): 198.

³⁴ Dette redegjøres det grundigere for i underkapittel 1.4.

Helhetlig kan det sies at russeren gjennom handel fikk kjentskap til kristne skikker, og at de gjennom de tidligere nevnte korsformede gjenstandene også brakte kristendommen hjem, i en konkret fysisk forstand. Handelen ga også direkte økonomiske fordeler med å være kristen, men den omfattet ikke det religiøse kristne praksisen som ikke angikk handelen direkte. Dette fordi det er et markant tidsrom mellom de første kjente handelskontakt og når det etableres et kristent kirkesete i Rus', som f.eks. kan overvære praktisering av kristendommen i Rus'.

1.4. Politisk kontekst i Rus'

Politikk og religion kan ofte ha forbindelser med hverandre. Både før og i samtiden er det mulig å peke på tendenser der politisk makt har innvirkninger på religiøs makt og omvendt. På noen områder kan det være vanskelig å skille mellom hva som er politikk og hva som er religion, og derav om politikk eller religion står sterkest. Hvor mye av dette som er mulig å konkretisere i forhold til det 9. og det 10. århundre vil nok variere, da vi f.eks. ikke har et like utfyllende og grundig kildegrunnlag på disse to områdene som vi har til dem i dag. Likevel er det mulig å peke på noe.

Et eksempel kan være fyrstinne Olgas kristning. Da hun selv ble kristen kunne som kristen politisk maktperson forvente støtte fra Konstantinopel. Men dette var også en gjensidig forpliktelse. Samme religion betød dermed ikke en evigvarende fred eller likeverdighet. Kampen om å være sterkest innad i sitt område, det å ha innflytelse over sine egne grenser, og gjerne også i områder som ikke var kristne var sentrale både i Olgas levetid og lenge etter det fremt til hennes barnebarn Vladimirs regjeringstid. For Olgas regjeringstid var et av slike kriterier eller forpliktelser, balansen i relasjonen mellom Bysants og Rus' skulle bli overholdt, at også hele Rus' og ikke bare fyrstinnen selv bli kristnet.

En politisk maktpersons konvertering alene ble altså ikke ansett som stabiliserende nok. Dette kan grunnlegges med at makthaveren alene logisk nok ikke utgjør flertallet av befolkningen den styrer over. I tillegg hadde Bysants et skeptisk forhold til Rus' og hvordan russerne oppførte seg i for eksempel handel, men også politisk. Kort oppsummert er det mulig å si at Bysants ville være tjent med et mer forutsigbart, kristent Russland, mens fyrstinne Olga tjente på å ha keiseren i Konstantinopel som en alliert. Ambisjonen eller forutsetning om stabilitet ved å kristne hele Rus' var derimot ikke enkelt å gjennomføre i praksis. Olga lyktes med kristningen i et begrenset omfang da verken sønnen eller landet hennes tok den nye religionen. Likevel var hennes valg og virke en grunnstein fyrst Vladimir kunne ta utgangspunkt i.

Utviklingen i relasjonen med Bysants og fra Rus' i tiden før kristendommen ble mer dominerende, kan ikke sies å være lineær. For eksempel kan man se et tegn til brudd og en utvikling i retning av Svetjoslavs regjeringstid, ved at han handler mot Bysants ønsker i krigen i Bulgaria i 968.³⁵ Vladimir, som etterfølger Svjatoslav, spiller også et politisk spill mer i forhold til sine interesser ved at han krever søsteren til Basill II, Anna, blir hans hustru som belønning for russisk hjelp. Bysantinerne på sin side operer taktisk og formelt for å tjene sine egne mål. De er mer interesserte i å kunne støtte seg på Rus' når de trenger det f.eks. ved å få bruke Rus' militærstyrke, enn å anse dem eller prøve å gjøre de religiøst og kulturelt likeverdige dem selv. Alt i alt er det mulig å si at kristningen havner innenfor det politiske plan fordi det av begge parter ansees som et mulig verktøy for kommunikasjon og samarbeid. Dog begge parter tar utgangspunkt i og prøver å få det størst utbytte av kristendommen som en felles plattform.

1.5. Sosiale relasjoner og sammenhenger i Rus'

Mye av det som også kan innebaffes i dette underkapittelet har allerede blitt beskrevet. Som nevnt innledningsvis kan grensene mellom økonomiske, politiske og sosiale samfunnsaspekt være flytende. Likevel er det kanskje nettopp underkapittelet om sosiale forhold som muliggjør å zoome litt inn fra makroperspektivet på kristningen og se på mer enn makthavere og overordnede tendenser på et politisk nivå. Angående sosiale relasjoner og sammenhenger i Rus' er det relevant å trekke fram både det poenget om etnisitet fra kapittelets innledning og hvilken betydning og påvirkning denne sammen identitet (det man selv oppfatter seg som og har tilhørighet til) har på samfunnet. I litteraturen beskrives dette som et sammensatt aspekt. Det ene som trekkes fram er at Rus' betegnelsen som identitetsmarkør var diffust og gikk relativt raskt inn i definisjonen av slavisk identitet.³⁶ I tillegg vet man at bysantinerne ikke alltid skilte Rus' eller russerne som en egen gruppe, men at de ble beskrevet som væringer i de skriftlige kildene. Alt dette kan trekke i retning av at forståelsen av etnisitet og identitet ble i middelalderen tolket i en annen retning enn vi forstår disse i dag. Elementer som sosial status

³⁵ Poppe, "The Political Background to the Baptism of Rus': Byzantine-Russian Relations between 986-89," 213.

³⁶ Charlotta Hedenstierna-Johnson, "Creating a Cultural Expression: On Rus' Identity and Material Culture," in *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond: Communicators and Communication*, ed. Johan Callmer, Ingrid Gustin and Mats Roslund (Leiden: Brill, 2016), 94.

(ofte avhengig av virke/yrke), mengde økonomiske ressurser og måten de ble visst fram på var det som definerte etnisitet og identitet.

Angående de tidligere nevnte arkeologiske funnene har flere forskere, deriblant Androshchuk³⁷ og Garipzanov³⁸, trukket fram både dem og skriftlige kilder som særlig viktige bevis for kontakten på tvers av de nordlige og østlige delene av Europa. I artiklene sine diskuterer de gjenstandenes bruk, tilgjengelighet og status i lys av kristendommens påvirkning på samfunnet. I denne drøftelsen står gjenstandenes rolle og forbindelse til kristendommen som religion sentralt. Dette fordi det som vi i dag forbinder som et rent kristent element, hadde nødvendigvis ikke den samme religiøse verdien og betydning i det niende og tiende århundre. Noe som underbygger dette, er at det i de tidligste fasene av kristendommens spredning i de nordlige og østlige delene av Europa (deriblant Rus') er tendenser til korspregede og korsformede gjenstander ser ut til også å ha en sosial status. De er for det første mange i antall og ble for det andre i ganske stor grad funnet i gravene til rike kvinner.

Altså var de markører av dens bærer overordnet over resten av befolkningen. Den kristne verdien ved gjenstandene var nok kjent, men den var altså på dette tidspunktet ikke hovedgrunnen til bruken og populariteten av dem. Men selv bevisstheten rundt det kristne ikke nødvendigvis i symbolikken sto sentralt, underbygger ikke dette viktigheten av slike materielle gjenstander i kristningsprosessen. Deres eksistens, bruk og ettertraktelse er med på å visualisere et skifte, en tendens eller forandring i samfunnet. I tillegg er det også noe håndfast å relatere å forske på i ettertid for å belyse kristningen, når mye av det andre er begrensede skriftlige kilder og ellers mindre håndgripelige deler et religionsskifte består av. Et annet skifte det er mulig å trekke fram er at gravskikken begynner å endre seg. Man går fra gravhauger til kristne graver, at man senkes i jorden i retning av vest.³⁹ Dette er en endring fyrstinne Olga av Kiev prøver å gjennomføre ved å blant annet be om å bli begravd slik selv, men dette er ikke noe som blir vedvarende eller dominerende da blant annet hennes sønn Svjatoslav ikke lar seg påvirke av kristendommen ved at han f.eks. ikke vil døpes og følger hedenske skikker.

³⁷ Androshchuk, "Symbols of Faith or Symbols of Status? Christian Objects in Tenth-Century Rus'," 70-89.

³⁸ Ildar Garipzanov, "Christian Identities, Social Status, and Gender in Viking-Age Scandinavia," in *Conversion and Identity in the Viking Age*, ed. Ildar Garipzanov, (Turnhout: Brepols, 2014), 139-165.

³⁹ Petrukhin, "Hristianstvo na Rusi vo vtoroj polovine X – pervoj polovine XI v.," 61-64.

Russere som hadde hatt lang tjenestetid kan også ansees som påvirkere og spredere av kristendommen fordi de brakte med seg gjenstander, skikker og opplevelser fra det kristne Bysants. Generelt kan man si at korsformede gjenstander gradvis ble mer vanlige i bruk og kristendommens påvirkning på ande samfunnsplan økte parallelt med dette. Blant andre Petrukhin skriver om disse korsformede gjenstandene. I graver fra rundt midten av det 10. århundre er det funnet korsformede smykker, men disse er funnet i kvinnelige graver der den gravlagte har vært en høytstående kvinne i fyrstinne Olgas omgangskrets.⁴⁰

Slik er det mulig å trekke fram at bruken av disse gjenstandene kan også ses på som en prosess i at kristendommen fikk mer påvirkningskraft. I dette tilfellet er det snakk om en maktperson som starter en ny tendens som kopieres av tilhengerne som et visuelt symbol på tilknytning til og relasjon til maktpersonen.⁴¹ Av det overnevnte er det mulig å tenke at når den kristne bevisstheten økte og det religiøse preget ble tydeligere var gjenstander, f.eks. korsformedesmykker, et kjent elementt i samfunnet. Menneskers liv hadde allerede blitt påvirket av kristendommen gjennom kontakt med andre, allerede kristnede områder, på ulike måter før konger og dronninger satte i gang en landsomfattende kristningsprosess. Dette gir da rom til å se på kristningen som en prosess på det sosiale plan som både omfattet og ble formet av flere samfunnsgrupper. Disse gruppen påvirket kanskje på ulike plan og på ulike måter, men samlet sett var de fortsatt alle en del av kristningsprosessen.

1.6. Kristningen av Russland og maktpersoner under kristningen

Som tidligere nevnt har vi ingen primærkilder til kristningen av Rus'. Vi har Primærkrøniken som forteller om dette, men som er skrevet på 1100-tallet og altså flere hundre år i etterkant av hendelsene den skildrer. Ilarions preken er skrevet nærmere i tid til hendelsene, men er likevel ikke en fullstendig troverdig kilde da f.eks. forfatteren er en metropolitt altså en religiøs maktperson og derav ingen nøytral kilde. Dermed støter vi i dette tilfellet på den samme problematikken som fins i Norge når det kommer til primærkilder til kristningen og tiden i forkant av den. Unntatt den overnevnte problematikken inneholder Primærkrøniken en rekke beskrivelser av fyrstinne Olgas, såkalte legender, om hennes liv og virke. Og selv om man ikke kan se på disse legendene alene i en gjenskapning av hennes liv og virke, er de interessant å se

⁴⁰ Petrukhin, "Hristianstvo na Rusi vo vtoroj polovine X – pervoj polovine XI v.," 62-64.

⁴¹ Dette med maktpersoner og relasjoner i forhold til kristendom tas ytterligere opp i underkapitlene 1.4. – 1.6.

på for å kunne finne noen tegn til hvordan hun kunne påvirke området hun hadde makt over, altså hvor mye makt hun hadde, og hvordan kristningen kunne være fordelaktig politisk, økonomisk og i forbindelse med sosiale relasjoner i Rus'.

Da Russland ble kristnet i år 988 var det fyrstinne Olgas barnebarn fyrst Vladimir som styrte Kievriket. Fyrstinne Olgas rolle i kristningen av Russland er ikke derav mindre viktig. Hun er, som Olav Tryggvason i norsk kristningshistorie, en av de maktpersonene som var delaktige i kristningen, men som ikke var lederen som kristnet sitt område. Fyrstinne Olga er historisk skikkelse det har blitt skrevet mye om og hun er blitt kanonisert av den ortodokse kirke, og kan derav kalles en sentral historisk skikkelse. Fyrstinne Olgas opphav har to myter knyttet til seg. Den ene tilskriver henne en skandinavisk opprinnelse, mens den andre påstår at hun kom fra Pskov regionen Mytene om hennes opprinnelse har rot i ulike krøniker og tolkninger gjort i etterkant av hennes levetid, der Primærkrøniken plasserer hennes opphav til Pskov-regionen.⁴² Uansett hvilken av disse man velger å forholde seg til, består det faktum at hun ikke var kristen av fødsel.

Kristningen til fyrstinne Olga utspant seg i etterkant av mannens, fyrst Igor, regjeringstid og død. Etter mannens død overtok fyrstinne Olga hans politiske ambisjoner og søkte også mot Bysants, men hun valgte en noe annen tilnærming. For selv om både mann og kone hadde både politiske og økonomiske interesser i kontakten med Bysants, var ikke kristendommen en del av fyrst Igors interesser. Det å la seg kristne av bysantinerne var ikke bare en religiøs handling, det var også en inngåelse en relasjon til bysantinerne der Rus' måtte være en god nabo eller en forutsigbar aktør for Bysants som hadde «gitt» Rus' noe. Fyrstinne Olga var den første kristne lederen av Rus' og med å døpes selv inngikk hun i dette forholdet i alle fall på et individnivå mellom henne og den bysantinske keiser Konstantin VII, som også ble hennes gudfar i dåpen. Hva hun tjente på denne relasjonen kan plasseres under ulike forhold og det er vanskelig å gjengi helt nøyaktig begrunnelsene for hennes valg nå i ettertid, men det er kjent at hun regjerte som formynder av den mindreårige sønnen. Hun regjerte altså på begrenset tid, samtidig som at hun var nødt til å regjere på en slik måte at sønnen Svjatoslav hadde et godt utgangspunkt når han tok over. På denne måten oppstår den en todeling i maktutøvelse der det handlingen

⁴² Fyrstinne Olgas opphav er et tema som diskuteres. Områder hennes opphav har blitt plassert til er i tillegg til den nevnte Pskov-regionen, Skandinavia og Bulgaria. Diskusjonen utelates her da den ikke har direkte relevans for kapittelet.

skal gjelde nå, men også være en betingelse når den mindreårige kommer til makten. Selve dåpen til fyrstinne Olga, altså når den skjedde, har blitt referert til med ulike årstall.⁴³

Ifølge Primærkrøniken dro fyrstinne Olga i år 955 til Konstantinopel hvor hun ble døpt av patriarken og den tidligere nevnte Konstantin VII.⁴⁴ En av forskerne som setter denne gjengivelsen under tvil er Aleksandr Nazorenko. Han skriver⁴⁵ at gjengivelsene ikke er fullstendig uholdbare, men at f.eks. årstallene er vanskeligere å forholde seg til. Selv daterer han reisen til Konstantinopel til år 957, mens en annen russisk historiker daterer den til 946.⁴⁶ Denne påstanden underbygges med at flere argumenter. For det første varierer både hvilke årstall og hvilken bysantinsk keiser som oppgis i Primærkrøniken i sammenheng med fyrstinneres Olgas dåp.

I tillegg diskuteres hvorvidt det er realistisk at en hedensk fyrstinne kunne få møte keiseren personlig.⁴⁷ Det er også knyttet en legende til dåpen. Denne går ut på at keiser Konstantin VII ble forelsket i fyrstinne Olga og ville gifte seg med henne da hun kom, men at hun ville døpes før hun svarte han. Da dåpen var gjennomført og Konstantin VII var blitt fyrstinne Olgas gudfar svarte hun ham at et giftemål nå ikke var mulig etter den kristne tro.⁴⁸ Denne og flere andre legender i Primærkrøniken skildrer fyrstinnen som en klok og listig leder, som kun gjorde de som fortjente det fortred. Som fyrstinne av Kiev regjerte Olga over områder arealmessig nokså stort område med ulike folkegrupper med ulike interesser. Sistnevnte støter vi også på når vi tar for oss Olav Tryggvasons tid i Norge, noe som er en fellesfaktor for de to landene.

Som beskrevet over er det mange meninger om og tolkninger av legendene om fyrstinne Olga og hennes virke. Hvor skillet mellom politiske, økonomiske og religiøse interesser går er ikke alltid like tydelig. Og i konteksten av at fyrstinne Olga var formynder i sin sønns sted over Rus' på det tidspunktet hun konverterte, må ha spilt en rolle. Men selv om hun selv ble kristen og dermed kunne forvente støtte fra Konstantinopel, var dette også en gjensidig forpliktelse.

⁴³ Petrukhin, "Hristianstvo na Rusi vo vtoroj polovine X – pervoj polovine XI v.," 63.

⁴⁴ Nestor, ed. Gunnar O. Svane (oversettelse), *Nestors krønike Beretningen om de Svundne År* (Højbjerg: Wormianum, 1983), 62.

⁴⁵ Nazarenko, *International Relations of Ancient Rus*.

⁴⁶ Genady Grigorevich Litarvin, *Vizantiya, Bolgariya, Drevn'aya Rus' (IX - nachalo XII v.)* (St. Petersburg: Aletya, 2000), 175.

⁴⁷ Nazarenko, *International Relations of Ancient Rus*, 219-310.

⁴⁸ Nestor, *Nestors krønike Beretningen om de Svundne År*, 57-64.

Men om denne skulle kunne bli overholdt, måtte også hele Russland og ikke bare fyrstinnen bli kristne. Altså ville Konstantinopel være tjent med et mer forutsigbart, kristent Russland, mens fyrstinne Olga tjente på å ha keiseren i Konstantinopel som en alliert. Dette forholdet var derimot ikke enkelt å gjennomføre i praksis. Olga lyktes med kristningen i et begrenset omfang da verken sønnen eller landet hennes tok den nye religionen. Likevel var hennes valg og virke en grunnstein fyrst Vladimir kunne ta utgangspunkt i.

1.7. Konklusjon – kapittel 1

Det er altså mulig å anta at kristningen av Rus' utspilte seg som en korrelasjon der også befolkningen, der deler av denne allerede før den offisielle kristningen av landet hadde blitt kristne, benyttet kristne skikker osv. Dette må ha spilt en markant rolle for å at kristningen skjedde som et gradvis fenomen og ikke som noe momentant. Den tidligere nevnte korrelasjonen må med tiden ha vokst og utviklet seg til en prosess der det hele var et samspill som alle parter fikk goder av. I tillegg må disse godene ha blitt større enn ulempene fordi man til slutt ser at de hedenske aspektene som i starten er en del av kristendommen forsvinner. Det også ikke til å unngå å påpeke at den tidlige kristendommen i Rus' var en religion som til sammenligning med den kristendommen vi kjenner til i dag var en blanding av ulik utøvelse og hvilke tradisjoner som praktisert.⁴⁹ Noe som er mulig å speile til det at det tok flere år fra området ble kristnet til kirken ble en sterk og etablert institusjon. Om det da er det at kristendommen ble stående alene kun handler om at den representerte flere fordeler og muligheter eller om det ble til naturlig er vanskelig å si. Men om alle parter tjente på å ha kristendommen som religion, minsker også etter hvert både skillet mellom hvem som «presser noe nytt over hodet på den andre» og forskjellene fra den tidligere religionen.

⁴⁹ Poppe, "The Political Background to the Baptism of Rus': Byzantine-Russian Relations between 986-89,".

2. Kapittel 2: Kristningen av Skandinavia

Kristningen av Skandinavia er et spennende tema å jobbe med. Det er et historisk tema som på mange måter både har like mange spørsmål som svar. Det som har gjort det ekstra givende å jobbe med dette temaet er at det fins mange tilnærminger til det og mulige tolkninger å gjøre. Som nevnt i oppgavens innledning er dette et tema som kan undersøkes i forhold til flere ulike aspekter i samfunnet. Slik som i det forrige kapittelet, om kristningen av Rus', vil også kristningen av Skandinavia bli belyst gjennom økonomiske årsaker, politisk kontekst og sosiale relasjoner og sammenhenger.⁵⁰ Disse tre aspektene belyses fordi de kan sies å være de viktigste for å ta stilling til og forstå kristendommens utbredelse i Skandinavia i det 9. og 10. århundre. Det fins flere måter og begreper å beskrive denne utviklingen på, her brukes begrepet «kristning» for å beskrive kristendommens påvirket samfunnet.

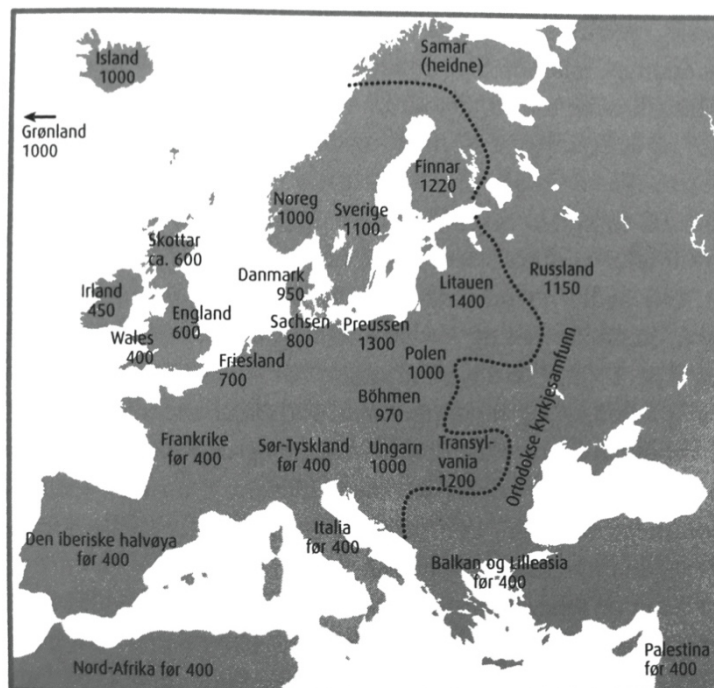
I tillegg brukes dette begrepet for å beskrive et religiøst fenomen, altså overgangen fra hedendom og kristendom. Den siste type bruk vil forekomme mest i redegjørelsen av det sosiale aspektet. Det er ofte ikke entydige skiller mellom politiske, økonomiske, sosiale og religiøse interesser i en samfunnsstruktur, men det er likevel ofte mulig å skille de til en viss grad, alt ettersom hvilket av aspektene det forekommer mest endringer i. I tillegg er det også ofte mulig å trekke konkrete eksempler innenfor hver av de fire og så drøfte om kristningen hadde virkninger som omfattet flere av disse på en gang og ulike ringvirkninger av endringene. Som med de fleste historiske problemstillingene er skillelinjene og inndelingen man velger å bruke i arbeidet den dels konstruerte, dels logisk trukne. Men med formål om å gi en oversikt har de alle blitt presentert grovt over og kommer til å bli redegjort for grundigere videre i kapittelet gjennom underkapitlene som er tematisk avgrenset.

2.1. Kristningen av Skandinavia – en kort beskrivelse med fokus på Norge

Som Rus' ble også Skandinavia relativt sent kristnet sammenlignet med det tidligere nevnte Europa. Med kristnet menes det her at kristendommen ble statsreligionen. Både Norge, Sverige og Danmark ble i tiden rundt tusenårsskiftet, i perioden 950-1100. Danmark var det Skandinaviske landet som ble kristnet først etterfulgt av Norge og så Sverige. Ser man på kartet

⁵⁰ En slik tematisk inndeling forekommer også i Jon Vidar Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200* (Oslo: Samlaget, 2007), 7.

under får man en tidsmessig oversikt for når kristendommen «kommer til» ulike områder, deriblant Skandinavia og Europa, som et kirkelig fenomen.⁵¹

Illustrasjon 1.⁵²

Ut ifra samme kart er det også mulig å se at kristendommen brukte om lag 200 år, om ikke mer på å rotfeste seg i områder utenfor der det bysantinske riket i utgangspunktet ikke hadde påvirkningskraft. Og uansett hvilken part, kirkelige misjonærer som erkebiskopen Ansgar eller konger som Harald Blåtann, Olof Skötkonung eller de norske kongene Olav I og Olav II, man tillegger mest betydning for at landområdene, som Skandinavia består av, ble påvirket av og etter hvert kristnet er det ikke til å unngå å så på Skandinavias møte med kristendommen som en prosess. Som med mye annet i historien skjer ting sjeldent over natten og vi har ingen troverdige kilder som tilsier at kristendommen ble «tatt inn i varmen» og praktisert enhetlig noen av områdene i Skandinavia. Selv om årstallet for når de tre skandinaviske landene offisielt ble kristnet er ulike, vil det i denne oppgaven bli behandlet samlet. Dette fordi de overordnede strukturene, innenfor politikk, økonomi og sosiale relasjoner, er like i det store bildet. Med

⁵¹ Årstallene på kartet må ikke forveksles med andre årstall som da områdene ble kristnet (da kristendommen ble statsreligion) eller kristningstidspunkt for ledere (konger eller fyrster). Tidsfestning av ulike hendelser til konkrete årstall er i historiefaget, og eldre historie spesielt, et eget diskusjonsområde. Kartet er her brukt som en illustrasjon på at kristendommens påvirkningskraft i områdene var en langvarig prosess.

⁵² Kart hentet fra Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200*, 7.

dette menes det at siden både landområdene, statsdannelsene og indentitetsoppfattelsen⁵³ var i utvikling og annerledes enn den vi ser på kartet eller er vant med i dag, er det bedre å fokusere på ett konkret område og gi et utdypende bilde på det, enn å fokusere på hele området med en grov redegjørelse. I tillegg til de ovennevnte argumenter rettes fokuset mot Norge og de norske kongene fordi Olav Tryggvason angivelig hadde kontakt med Øst-Europa, noe som er relevant og interessant å se på i denne oppgaven.

Da Norge ble kristnet i rundt år 1024⁵⁴ ble kristendommen, gjennom et kirkemøte på Moster, statsreligionen i landet. Olav Haraldsson (Olav den hellige), som på denne tiden var konge i Norge sies å være mannen bak kristningen av Norge, altså kristningskongen. Men av hvilken betydning var denne hendelsen, hvor mange var egentlig kristne på dette tidspunktet og hvilke kriterier eller betingelser er det mulig å stille for å oppfylle definisjonen «kristen»? I forhold til de ovennevnte spørsmål er det mulig å trekke flere skiller. Det første som er mulig å trekke fram er forståelsen av religion og hva det er. Dagens oppfatning av religion som noe spirituelt og metafysisk er mindre overbar til religionsoppfatningen i middelalderen. Religion i middelalderen var et så og si fysisk bindeledd som f.eks. et kulturfelleskap eller i et makthierarki.⁵⁵ Altså var det å tilhøre en bestemt religion også et bevis for tilhørighet og status utenfor det rent teologiske, som f.eks. politisk. Forbindelsen mellom religion og politikk kan vi også se ved at høvdingene i tiden før kristendommen ble statsreligion hadde en religiøs funksjon.⁵⁶

Et annet aspekt som er relevant å se på i forhold til religion i middelalderen er identitetsspørsmålet. Selv om forståelsen av og definisjonen på identitet har endret seg siden middelalderen er det ikke desto mindre viktig å ha den in mente når man skriver om kristendommens påvirkning og endring av samfunnet i middelalderen. Grunnelegende forklart er menes det at på samme måte som en religion vil forme identiteten og dens kjennetegn, vil også en religion være mer attraktiv desto større del den er utgjør av identiteten den utgjør og eventuelle fordeler det måtte ha. En religion vil altså være mer attraktiv jo flere positive

⁵³ Se også underkapittel 2.3. for utdypning om identitet.

⁵⁴ Årstallet varierer fra 1023 til 1024.

⁵⁵ Sverre Bagge, "Kristningen av Norge," in *Kristningen av Norge Rapport fra etterutdanningskurs for lærere 20.-21. november 1995*, ed. Ingunn Montgomery and Dag Thorkildsen (Oslo: Det teologiske fakultet, 1996), 101-104.

⁵⁶ Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200*, 15.

identitetsmarkører den har og på den andre siden vil den påvirke definisjonen på den identiteten jo flere som vedkjenner en tilhørighet til den.

Flere forfattere, deriblant Callmer⁵⁷, skriver om forståelsen av identitet i middelalderen og utviklingen av hvordan man forstår denne. Som med mye annet har forståelsen⁵⁸ vært preget av at den skal passe inn i det historiske bildet når man tar stilling til identitet i middelalderen, og ulike stereotyper. Denne tendensen er i seg selv ikke noe unikt for middelalderen, for det er lettere å forholde seg til historien når den passer inn i den eksisterende «normalen», men for Skandinavia og Norges del er dette av spesiell betydning fordi kildene til tiden ikke er samtidige og på denne måten bidrar til en distanse til det de beskriver. Ser man på de to faktorene samlet sett er det mulig å poengtere at det hele bidrar til en enda med virkelighetsfjern forståelse og forhold til både identitet i middelalderen og perioden i seg selv. I nyere tid har man i stor grad gått bort fra romantisering og nåtidsblikk på fortiden, men man må nok jobbe med perioden på akademisk nivå før man kan si å ha et objektivt syn og forståelse av perioden. Men uansett hvilke forståelse eller mening man har av middelalderen og dens ulike bestanddeler tar man ofte utgangspunkt i en eller annen from for kilde. Angående spørsmålet om identitetens rolle i kristningen er det mulig å eksemplifisere med jo flere høvdinger som tilslutter seg kristendommen eller jo mer handelen øker med kristne områder jo mer formålstjenlig vil det være for andre å gjøre det samme for da å buke «kristen» som en identitetsmarkør på samhörighet, likhet og allianse.

2.2. Historiografi, kilder og kristningen av Skandinavia

Kristningen av Skandinavia har blitt belyst på flere måter. Den har blitt forsket på i utelukkende nasjonal sammenheng og fokus, altså hvordan den påvirket et konkret område av Skandinavia, og med internasjonalt fokus, altså hvordan det kristningen av Skandinavia endret det internasjonale bildet. Selve graden betydningen av kristningen har derav også blitt vektlagt ulikt, alt ettersom hvor fokuset har ligget. Skandinavia som område var kjent, men hadde ikke en likeverdig status i forhold til det kontinentale Europa, spesielt i europeiske/latinske kilder. Noe av det skyldes nok at befolkningen i de sør-vestlige delene av Europa ble kristne tidligere

⁵⁷ Callmer, Gustin and Roslund, *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond*, 1.

⁵⁸ Med *forståelse* menes det her hvordan man i ettertid har tatt stilling til og forstått hva identitet i middelalderen var og kjennetegnes av.

enn Skandinavia, og dermed utviklet en del like trekk i for eksempel mentalitet og et felleskap som ikke var gjeldende i Skandinavia. Noen av disse ulikhetene kan begrunnes med nettopp kristning fordi selv om et religionsskifte til ulik grad, som da varierer fra område til område, medfører endringer blir disse etter en tid normalisert og absorberes av samfunnet. Dette er en av de mulige reaksjonene på en endring. Den motsatte, der endringene ikke blir absorbert inn i samfunnet, fører denne forringelsen til en utvikling av endringene helt til at de kan absorberes. Dette kan på en måte sammenlignes som forming av leire, men er på den andre siden en mer komplisert prosess fordi den eller de som er mottaker for endringene ikke er passive (som en leirebit), men aktører som til ulik grad har mulighet til og påvirker endringene de står overfor. I forhold til kristendom er det mulig å si at denne utviklingen ikke skjedde parallelt i Skandinavia og sør-vest i Europa. Dette er nok ikke den eneste forklaringen på forskjellene i utvikling av de to områdene, men det er blant annet denne ulikheten som etter hvert bidro til eurosentrisme i historieskrivingen.

Det er likevel ikke nok å bare peke på at denne ulikheten eksisterte. For å behandle temaet på et dypere nivå må man kunne si noe om hvorfor utviklingen var ulik, hvordan (på hvilken måte) og hva den kjennetegnes av. Det er når man prøver å besvare disse tre spørsmålene at man kan få en dypere forståelse av og gjøre en holdbar tolkning av det som skjedde under kristningen av Skandinavia. Fordelen med å se på historiografi om kristningen av Skandinavia med opphav utenfor selve området er å øke muligheten til å kunne se alle mulige tendenser og forklaringer enn bare de som er de mest tradisjonelle. I tillegg fins det for det meste sagaer og omtrent ingen samtidige beretninger av kristningen av Skandinavia av skandinaverne selv. Derfor brukes komparativ metode både i dette kapitlet, ved å på Skandinavia (spesielt Norge) og noen av den kristne påvirkningen ellers i Europa for å kunne gi et mest mulig nyansert bilde på kristningen. Om historiografi i forbindelse med kristningen skriver blant annet Bagge at forskningen på dette området har vært preget av to tendenser som på sett og vis er motstridende. Den ene har vært preget av glorifisering av den førkristne vikingtiden, spesielt under nasjonalistiske fokuset i historieskriving (og generelt all skriving) på 1900-tallet. Mens dens andre i stor grad har fokusert på de kirkeliges kamp mot nettopp vikinghøvdingene i kristningsperioden.⁵⁹

⁵⁹ Sverre Bagge, "Christianization and State Formation in Early Medieval Norway," *Scandinavian Journal of History* 30, 2 (2005): 107-08. doi:10.1080/03468750510014088.

Når det kommer til kristningen av Skandinavia kildemessig har man i tidligere forskning ofte trukket fram både ulike kongesagaer og Adam av Bremens krønike *De hamburgske erkebiskopenes store gjerninger* og *Gesta Danorum* av Saxo Grammaticus.⁶⁰ I nyere forskning har man tidligere i en større grad henvendt seg til arkeologiske kilder som runeinnskrifter og gjenstander. Blant andre Winroth skriver om fordelene av bruk av arkeologiske kilder i historisk arbeid.⁶¹ Også artiklene i Callmers verk lener seg mye på arkeologiske kilder.⁶² Man ser da ikke helt bort fra skriftlige kilder, men trekker fram (som det ofte gjøres) at kontekstuelle forhold og dens forfattere hadde stor påvirkningskraft i hvordan den skriftlige kilden ble til og hva den inneholder. Det kan i denne sammenheng være interessant å se på de to typer kilders (skriftlige og arkeologiske) «egenskaper» komparativt. De kan, som ble nevnt innledningsvis, sies å være talende kilder i det at de har blitt til ved hjelp av en forfatter og på denne måten ikke kan sies å være helt objektive. Riktig nok vil graden av objektivitet variere fra kilde til kilde, alt ettersom hvilke aksepterte forståelser av samtiden som fantes i tiden kilden ble til i, hvem mottakerne var og hva formålet til forfatteren var med denne kilden. Spesielt er dette mulig å anvende til skriftlige kilder da disse f.eks. ble skrevet til en konkret mottaker (f.eks. en konge) med et bestemt mål (å hylle hans gjerninger). Dette gjør det vanskelig å se bort fra subjektiviteten i de skriftlige kildene.

Når det kommer til de arkeologiske kilder, er de jo også delvis subjektive. På en mynt er kongen f.eks. fremstilt i sin beste glans og ikke i en negativ fremstilling. Arkeologiske gjenstander kan også ha inskripsjoner, men de er mer stumme i den mening at det er opp til historikeren å analysere den: hvorfor den ble til, hva den ble brukt til og hvordan, altså å sette kilden i en kontekst. De arkeologiske kildene kan tildeles sies å være noe talende i det at f.eks. runer som tekst uttrykker noe. I runer kan man prøve å se samtidens skandinavenes stemme og deres holdning til kristendommen. Der fremkommer det at de av sine egne interesser tok den imot, og at de ikke var passive mottakere som ble «kolonisert».⁶³ Likevel er det nok mest formålstjenlig å bruke å begge typer kilder i arbeidet med kristningen da denne typen bruk kan ha supplerende og utdypende mål, altså at kildene bygger på og tilegner hverandre nye nyanser.

⁶⁰ Jon Vidar Sigurðsson, *Skandinavia i vikingtiden* (Oslo: Pax forlag A/S, 2017), 17.

⁶¹ Anders Winroth, *The Conversion of Scandinavia* (New Heaven: Yale University Press, 2012), 1-11.

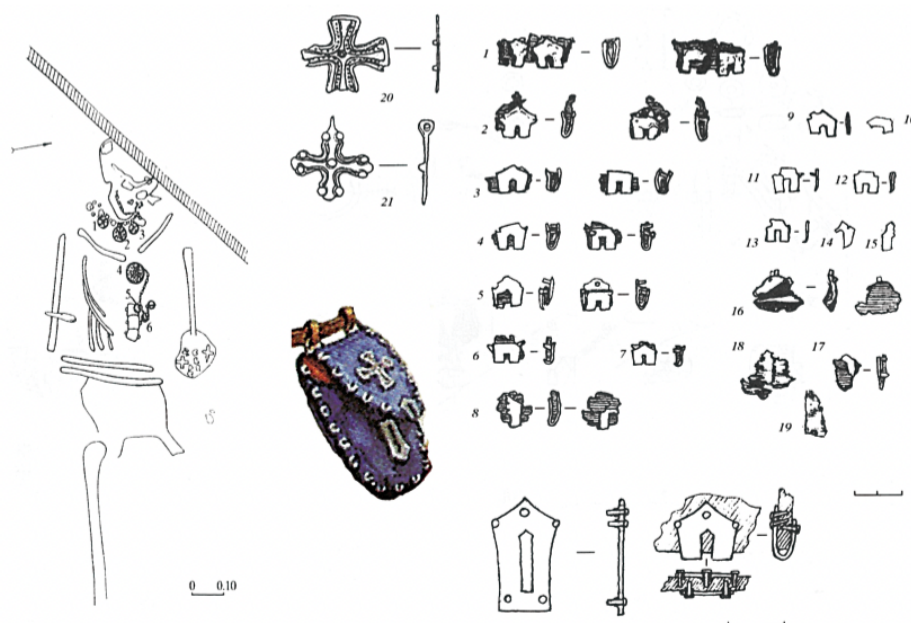
⁶² Callmer, Gustin and Roslund, *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond*.

⁶³ Winroth, *The Conversion of Scandinavia*, 8.

Tross i at kristningen skjedde sent er det få skriftlige kilder fra Skandinavia til dette og mange av kildene vi har tilgang til i dag er skrevet i Europa, langt fra der det skjedde og ikke av de som ble kristnet. Når man ser på det man har av skandinaviske kilder er det ofte sagaer skrevet i ettertid og som på grunn av deres forfatters rolle vanskelig kan sies å være av stor troverdighet til det de beskriver. Det oppleves dermed som viktig å prøve å skrive om den kristne påvirkningen i Skandinavia med åpenhet for flere ulike tolkninger og forståelser. Dette må sies å være en nødvendighet da også lite av kildene til det 9. og 10. århundret kan regnes som samtidige med hendelsene de beskriver og derav kan være troverdige. Dermed må man ta utgangspunkt i både i arkeologiske og skriftlige kilder.

Det er likevel mulig å møte på en rekke problemer i kildearbeidet med begge typer kilder. Et av problemet med de skriftlige kildene er ikke bare at de ble skrevet i ettertid, men også at deres forfattere hadde en helt annen historieforståelse eller måte å skrive historie på. Man må i tillegg også forstå språket som brukes ikke bare på ordenes betydning, men f.eks. hvilke språklige bilder som brukes og hvordan de skal forstås. Dermed kan man si at historisk korrekt eller realistisk gjengivelse av hendelser, noe som er sentralt for akademisk historieskriving i samtiden, i skriftlige kilder om kristningen vek til fordel for resepsjon og metaforiskapelse hos leseren i tiden det ble skrevet i. Det mye arkeologisk kildemateriale å bruke i belysningen om kristningen av Skandinavia. Blant andre Antonsson⁶⁴ skriver om arkeologiske gjenstander, deriblant jernringen fra Frosa og Frösö steinen, og mulige tolkninger av dem. Men disse kildene er fortsatt stumme og må tillegges en forståelse og tolkning for at de skal ha en verdi i forståelsen av kristendommens påvirkning. En annen forsker som ser på de arkeologiske kildene til kristningen, er Fedir Androshchuk som beskriver ulike funn av korsformede smykker i flere områder av Rus' og deres rolle i kristningen. Selv om gjenstandene er funnet i Rus' vet vi at væringer, altså skandinavene, har vært til stede i disse område, som f.eks. Kiev der det også har blitt funnet korsformede smykker (se figur 2 under).

⁶⁴ Haki Antonsson, "Viking-Age Scandinavia: Identities, Communities and Kingdoms," in *Introduction to Nordic Cultures*, ed. Annika Lindskog and Jakob Stougaard-Nielsen (London: University College London Press, 2020), 14-19.

Illustrasjon 2.⁶⁵

2.3. Sosiale relasjoner og sammenhenger i Skandinavia

Noe av det første som er relevant å ta stilling til for å forstå og skrive om sosiale relasjoner og sammenhenger, men også den tidligere nevnte identiteten⁶⁶, i middelalderen er grenser. I dagens samfunn er de fleste kjent med og vant til å forholde seg til nasjonale landegrenser. Men hvordan var dette i middelalderen i det 9. og 10. århundre, i en periode der man i Skandinavia ikke hadde noen statsdannelser og derav ikke et statsoverhode med et statsapparat? Som et mulig svar på dette trekkes viktigheten av familieband (som ved ekteskapsinngåelse), handelsruter og relasjoner til ulike typer partnere fram i Callmer.⁶⁷ Det pekes også på at relasjoner som oppsto i de overnevnte sammenhengene ofte like viktige som «jeg-et» og selvbildet som historisk tilknytning til et sted og det geografiske området man bodde på. For selve forståelsen av grenser og inndeling i geografiske enheter eksisterte i Skandinavia allerede siden jernalderen, men oppfatningen om grenser og grensemarkeringer først kan plasseres til etter år 1050.⁶⁸ Denne påstanden kan underbygges med at man også i det 9. - 10.

⁶⁵ Figuren er hentet fra: Androshchuk, "Symbols of Faith or Symbols of Status? Christian Objects in Tenth-Century Rus'," 82.

⁶⁶ Se underkapitlene 1.5. og 2.1.

⁶⁷ Callmer, Gustin and Roslund, *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond*, 2.

⁶⁸ Stefan Brink, "People and Land in Early Scandinavia," in *Frank, Northmen and Slavs*, ed. Ildar Garipzanov (Turnhout: Brepols, 2008), 94-95.

århundre har ulike stedsnavn, der noen av dem fortsatt har vært i bruk i nyere tid (i en videreutviklet variant) som f.eks. fylkesnavn (Rogaland, Hordaland).⁶⁹

Når man ser på hvordan kristendommen som religion påvirket de sosiale relasjonene og sammenhengene er det mulig å trekke fram flere endringer. Kristendommen var ikke bare en ny religion, den var også på mange måter motsatt av den hedenske religionen. Det mest innlysende når det kommer til disse forskjellene er monoteismen i kristendommen og dyrkelsen av flere guder, altså polyteisme, i hedendom. Kristendommen hadde også et skriftlig verk som utgangspunkt – Bibelen, et verk som i middelalderen på grunn av utbredelsen leseferdigheter kun kirkelige kunne lese⁷⁰. Andre endringer det er mulig å trekke fram er de som utgjør selve innholdet til religionene. I møtet med kristendommen kommer altså også nye normer, forståelsen av rett og galt, ritualer og endring i maktforhold mellom det verdslige og det religiøse⁷¹.

Man finner også geografiske inndelinger av Norge i latinske kilder, i f.eks. *Historia Norwegie*, men det er mer enn ren beskrivelse av geografiske forhold og grenser enn en bekreftelse på politiske eller etniske tilstander. Denne kilden er også skrevet på latin som igjen kan støtte teorien om at gjengivelsen ble nedskrevet i en annen tradisjon/kultur enn den som var representativ i Norge på denne tiden. Men uansett hva hvilken av disse man lener seg på er det fortsatt mulig å si at en inndeling og grenser fantes, men at de hadde en annen funksjon enn den man er vant med i dag. Dette med grenser og geografisk områder med ulike navn har betydning for alle de tre aspektene nevnt innledningsvis i kapittelet. Det å beholde makt i og å kontrollere «de beste områdene» blir viktigere og viktigere opp mot f.eks. samlingen av Norge. Dette er likevel ikke det mest relevante aspektet for denne oppgaven. Det mest aktuelle er at man i løpet av perioden med økt langdistansehandel⁷² får en bevissthet sammenhengen mellom ressurs økonomi og at kontrollen over disse gir mer makt.

⁶⁹ Se kartet i Brink, "People and Land in Early Scandinavia," 97.

⁷⁰ Hans Jacob Orning, "Ordet og skriften: skriftbruk slår gjennom i Norge," in *Norges historie – Fra steinalderen til i dag. Fortalt av fagfolk* (Oslo: Universitetet i Oslo, 2020).

⁷¹ Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200*, 8.

⁷² Se kart over handelsrutene i underkapittel 2.6.

2.4. Politisk kontekst i Skandinavia

Når det kommer til maktutøvelse i Skandinavia i det 9. og 10. århundret er det mulig å se forskjeller på Skandinavia og Europa. Der man i sistnevnte hadde oppnådd en ganske stor grad av maktsentrering, var forholdene i Skandinavia annerledes. Ikke i det at makten sentrert hos få enkelt individer og ikke hos befolkningen, men at i det at makten i Skandinavia til en større grad var fordelt på og varierte mellom flere enkeltindivider, høvdinger, og gjerne samtidig. Dette medførte til konkurranse og man måtte dermed ha midler, gjerne edelmetaller som sølv, for å samle en «tilhengerskare» rundt seg som støtte. Med tilhengerskare menes det en gruppe tilhengere/lojale individer som man hadde opprettet en relasjon til og dermed kunne forvente støtte fra. Denne støtten gjaldt både når høvdingens makt var stabil, men spesielt da han ble utfordret.⁷³

Relasjonene høvdingene dannet ble en slags patron-klient forhold der høvdingen var patron. Men for at dette forholdet var avhengig av at patronen hadde noe å tilby klienten, gjerne noe annet eller bedre enn det klienten kunne få hos en annen potensiell patron. Siden klienten var den som var mindre ressurssterk i forholdet ble relasjonen ofte opprettholdt ved at patronen ga klienten materialistiske fordeler og beskyttelse, mens klienten ga sin lojalitet og støtte (også i rent fysisk forstand). Disse måtte «tilhengerne» også få «påfyll» for at lojaliteten skulle opprettholdes.⁷⁴ Problemer i denne typer relasjoner oppsto når antall høvdinger med ressurser og dermed makt økte og klientene kunne velge den sterkeste og den som kunne tilby mest. Men opprettelse av relasjonsbånd kunne også være mellom to mer likestilte individer som man vanskeligere kan plassere under termene patron og klient. Da kunne de fungere som fredsslutninger, som mellom den engelske kongen og Olav Tryggvason.⁷⁵ Olav Tryggvason er en historisk skikkelse som skal komme grundigere tilbake senere.⁷⁶ En annen bruksområde eller fordelene med relasjonsbånd var det at det å f.eks. øke antall sine støttespillere kunne bidra til å svekke eller eliminere enn fiende hvis man klarte «å få nok mange over på sin side».

⁷³ Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200*.

⁷⁴ Winroth, *The Conversion of Scandinavia*, 99.

⁷⁵ Winroth, *The Conversion of Scandinavia*, 3.

⁷⁶ Se siste del av neste underkapittel 2.5, fra side 39.

2.5. Kristningen av Skandinavia og maktpersoner under kristningen

Noe annet som virker interessant å ta stilling til i forbindelse med Skandinavia, og spesielt Norge, er de sentrale skikkelsene som blir ansett som viktige i tiden kristendommen påvirket dette området. Disse sentrale skikkelser kan også kalles aktører da de, ofte med egen fortjeneste, bidro til kristningen av området. Alt dette om geografisk område de hadde påvirkning på, deres personlige ambisjoner i kristningen og måtene de virket på er diskutert felt innenfor historiefaget og alle de overnevnte aspektene kunne ha vært egne oppgaver. I dette kapitlet anses som relevant å skrive om Olav Tryggvason fordi hans person kan eksemplifisere symbiosen mellom både ulike politiske, religiøse og økonomiske interesser og forbindelser som eksisterte i tiden da kristendommen kan sies å ha påvirket disse interesser og forbindelser.

Da Norge ble kristnet, altså at kristendommen ble statsreligion, var Olav Haraldsson (Olav den hellige) Norges konge. Likevel er også kong Olav Tryggvason en av lederne man ikke kommer unna når man tar for seg kristningen av Norge. Dette fordi sistnevnte virker som mer treffende å undersøke når man ser på kristendommens påvirkning. For hans virke var jo en del av prosessen med å kristne Norge, men på ingen måte tet punktum. Olav den hellige på sin side faller dermed litt bort fordi man på sett og vis kan si «høstet andres frukter», selv om man verken kan neglisjere hans virke i kristningen eller å avskrive kristningen som avsluttet under han. Selv om Olav Tryggvason regnes som en av Norges kristningskonger har hans virke også delvis blitt av forgjengeren og etterfølgeren.

Håkon Adalsteinsfostre regnes som Norges første kristningskonge og Olav Haraldsson som selve kristningskongen. Det er nokså gode titler å ha og det er nok disse som gjør de fremtredende i de grove belysningene om kristningen av Norge. I dette kapitlet er ikke formålet å diskvalifisere noen kongers status, for man kan f.eks. peke på Håkon Adalsteinsfostres tid oppfostring i England et eksempel på at skandinaverne var på utforskning av og i kontakt med det europeiske, både det med kultur og det med sosiale bånd. Heller ikke er det til å unngå at Olav den helliges helgenstatus hadde en samlende innvirkning på kristendommen. Kongene fram til Olav Tryggvason kan i så måte sies å ha bidratt til det som gjorde det mulig for kristendommen å få innpass i Norge gjennom at de prøvde å samle Norge under sin makt eller at de søkte kontakt med områder i utlandet som var kristne, selv om det å få kristnet landet ikke var handlingenes konkrete mål. Og på noen måter hadde kongene før Tryggvason og han selv likhetstrekk i det at f.eks. både Harald Hårfarge og sønnen Håkon Adalsteinsfostre opererte

innenfor usikre rammer for både hva kongens spillerom var og hvilke geografiske områder han hadde reell påvirkning på. Men Olav Tryggvason er av spesiell interesse fordi han både hadde kontakt vest og østover, og fordi han er en aktør i en tid der mulighetene er til stede, kristendommens påvirkning er ikke noe nytt, men at han ikke når ønsket mål.

Under Olav Tryggvasons regjeringstid var Norge fortsatt et splittet land både politisk og religiøst. Håkon Adalsteinsfostre hadde satt i gang en kristningsprosess i Norge, men denne lyktes han delvis med. Vestlandet, som også var Adalsteinsfostres maktområde, var der kristningsprosessen, det å kristne befolkning, var mest vellykket. Resten av områdene stridde mer imot den kristne påvirkningen. Både i Trøndelag og Hålogaland sto hedendommen sterkt, noe som ble en utfordring også for Olav Tryggvasson. Kong Olav Tryggvason ble født i år 963, vokste opp i Russland og dro etterhvert ut på vikingtokter. På en av disse toktene, til England, ble han kristnet. Denne hendelsen framkommer i for eksempel Olav Tryggvasons saga, der dette gjengis slik.

«[...] Olav fór da til ham og talte med ham og spurte efter hvorledes det vilde gå, om han vilde få rike eller annen lykke. Eneboeren svarte med hellig spådom [...] Olav fór da andre gangen for å finne denne mannen og talte da meget med ham og spurte nøie ut hvorfra han hadde fått slik visdom, at han spådde ting som ikke var hendt. Eneboeren sa, at selve guden til de kristne menn lot ham vite det som han gjerne vilde vite og fortalte da Olav om mange av Guds undere, og efter disse fortalene gikk Olav inn på å ta imot dåpen, og så blev det til at Olav blev døpt der og hele følget hans.[...]»⁷⁷

Olav blir altså døpt av en kristen spådomsmann som har klart å overbevise han til å konvertere. Som det framkommer tidligere i samme saga oppsøker kongen denne mannen selv av en slags nysgjerrighet. Konen hans har nettopp dødd og Olav lurert på hvordan det skal gå, hva som vil skje videre da han får hører om spåmannen. Første gang de møtes skildres det ikke at den kristne tro er en del av møtet. Olav Tryggvason får svar på det han lurert på og drar.

Det er først når han kommer tilbake til spåmannen og spør selv hvor han har sin visdom fra at spåmannen forteller han om den kristne gud som har gitt han den makten. Og det er også i løpet av dette møtet at Olav blir så overbevist at han lar seg døpe. I tillegg til at selve beskrivelsen av de to møtene ikke er særlig lang eller detaljert, kan måten konverteringen blir beskrevet på

⁷⁷ Snorre Sturlasson, *Olav Tryggvessons saga* (Gyldendal norsk forlag, 1929), strofe 31, ss.50-51.

diskuteres.⁷⁸ Det å bli kristen fremstilles som en enkel og momentan prosess. Olav Tryggvason opplever virkningen av kristendommen, han blir overbevist og døpes, før han så læres opp i troen. Disse hendelsen følger etter hverandre, og skildres ensartet fra en synsvinkel noe som ikke styrker dets troverdighet. Men man kan i denne fremstillingen se hvordan kristendommen fremstilles som et middel til å oppnå noe ønsket.

Helhetlig sett skildres altså Olav Tryggvasons' kristning på en stilisert måte. Sagautdraget på forrige side er også en del Snorre Sturlasons *Kongesagaer* skrevet på 1200-tallet. Med disse to faktaene som grunnlag er det verdt å stille spørsmål rundt skildringen. Hensyn som det tidsrommet på 200 år mellom kristningen og nedtegnelsen, og sagastilen som sjanger vil ikke være til å unngå. I tillegg kommer det at Snorre Sturlason ikke var en nøytral forfatter og det at han skrev om Tryggvason i ettertid. Alt dette tilsier er at man også her har å gjøre med en annenhandsberetning. Likevel er det mulig å tillegge denne kilden verdi. Kanskje ikke på detaljnivå, rundt f.eks. hvordan Olav Tryggvason (Olav I) ble kristen, men på et mer overordnet plan. Man kan kanskje bruke Snorre Sturlason som en inngang til hvordan de tidlige kristne oppfattet kristningen. Selv om *Kongesagaene* ble skrevet i etterkant av hendelsene de skildrer var de nærmere i tid til hendelsene og kan kanskje på noen områder være interessante tolkninger av kristningen å ta stilling til. En forfatter som støtter denne tanken, er Bagge som trekker fram sagaenes verdi som kilde til mentalitet og oppfattelse av endringer. Selv om de ble skrevet rundt to hundre år senere lever forfatteren i et samfunn som er nærmere det han skriver om enn vi er nå⁷⁹. Vi kan altså ikke trekke tvil rundt at Olav Tryggvason ble døpt, men vi kan stille oss kritiske til gjengivelsen av hvordan han ble kristen og døpt. Et annet moment det er verdt å ta i betraktning er at Tryggvason hadde vært i tett kontakt med Russland da han vokste opp der, og dermed også kjente til området på et personlig plan.⁸⁰

For de skandinaviske kongene var det i Olav Tryggvasons levetid viktig å ha økonomisk styrke når de tok makten. Dette var et sentralt element i tillegg til at et kongsemne også måtte tilhøre Hårfagreætta. Men når arvefølge loven til tronen ikke krevde mer enn det siste, økte viktigheten av rikdom. Rikdom kunne brukes til «å kjøpe» seg lojalitet, og på denne måten støtte slik at

⁷⁸ Det er diskusjon rundt Olav Tryggvasons dåp/konvertering og flere kilder beskriver det ulikt. Også hvorvidt han var kristen eller ikke og i hvilken grad han var det fremstilles ulikt i de ulike kildene. Se f.eks. Adam av Bremenes Kirkebok.

⁷⁹ Bagge, "Kristningen av Norge," 102.

⁸⁰ Sturlason, *Olav Tryggvassons saga*, strofe 6, 7 og 8, s.12-14.

man til slutt ble hyllet til konge på tinget. Selve anskaffelsen av denne rikdommen og å opprettholde denne var en omfattende prosess, noe som har medvirket til kristendommens infiltrering av Norge ovenfra og ned. Den nye religionen, kristendommen, støttet opp om under en sterk, eneveldig konge. I tillegg promoterte kristendommen en ikke-voldelig dimensjon, som også økte makten til en kristen konge. Altså hadde lederne i grunn mer å vinne enn å tape ved å la seg kristne. Men dette alene var kun en del av hele prosessen. Skulle makten sentreres hos én ledere, kongen, måtte også landet kristnes. Dette ble som tidligere nevnt en hard prosess for Norges del, som flere konger var en del av. For Olav Tryggvasons del ble dette et kun delvis vellykket prosjekt, da kun deler av Norge ble kristnet under han. I tillegg tydde han i sin kristningsprosess til makt i form av press, noe som i lengden underbygde en motvilje både til den nye religionen og han selv.⁸¹

2.6. Økonomiske årsaker i Skandinavia

Dermed ble høvdingene etter hvert avhengige av en rekke ulike forbehold for å kunne ha makt. For det første ble de mer og mer avhengige av en stor og stabil inntekt av økonomiske ressurser som de kunne fordele utover klienten. Jo flere klienter de fikk desto viktigere ble det. For det andre måtte de også tilby mer eller noe unikt ettersom det ble flere høvdinge som kjempet om makten. Dette ses spesielt tydelig da høvdingene begynner om å sentrere makten kun hos seg og kalle seg konge. For klientens del var ikke gavene fra og lojalitetsbåndet til patronene heller utelukkende positive da klienten var bundet til å bistå og tjene patronen ubetinget. Og selv om det var mulig å bryte båndet og skifte siden, var det et farlig og risikabelt valg i tilfellet man stod på den tapende siden til slutt. På den andre siden kan likevel disse båndene sies å ha vært en fordelaktig relasjon for klienten fordi han trengte båndet som levebrød og beskyttelse.

Makten til høvdingene kunne bygges opp ved for eksempel arabisk sølv. Det har blitt funnet arabiske sølvmynter (*dirhams*)⁸² nedgravd i både Skandinavia (i Sverige), Polen, Russland, Ukraina og Hviterussland. Der nedgrevningene dateres til år 600-1000. For Skandinavias del startet inntekten av sølvet i det 8. århundre, den økte i 9. og dabbet av rundt tusenårsskiftet. For Rus' del varte denne tilførselen noe lengre, ut i det 10. århundre. I følge Winroth skyldes

⁸¹ Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200*, 35.

⁸² Et poeng det er mulig å trekke fram her er bruken av myntene som smykkegjenstander. De hadde på denne måten et utvidet bruksomfang utover det mest påfallende – økonomisk.

denne forskjellen at slaverne holdt igjen sølv væringene skulle ha hatt da de, gjennom Vladimir I styring, på dette tidspunktet hadde et formål om å sentrere makt i Kiev.⁸³ Alt i alt er det mulig å si at edelmetall ga makt, noe man også forstod i samtiden. På denne måten kan også handelen, der man fikk inn edelmetall i tillegg til unike varer, bidro til å styrke enkelte høvdingers makt til at de etter hvert kunne kalle seg kristne konger. Det er flere forfattere som skriver om edelmetall som sølv og forflyttingen av denne som en del av handelen Skandinavia var en del av.⁸⁴ Annerledes sett kan man også si at edelmetall og verdier var et stridsegg fordi det var den mest åpenbare veien til makt og å opprettholde den. Når det kommer til det økonomiske aspekt betyr geografisk inndeling i ulike områder at man opererer med ulike områder innenfor handel, at det er mulig å konkretisere tilgjengelige ressurser i et område og at man dermed får mulighet til å betegne en i forskjell på hvilke områder som er økonomisk sterkest og kan derav være viktige å ha kontroll over.

Illustrasjon 2.⁸⁵

⁸³ Winroth, *The Conversion of Scandinavia*, 98.

⁸⁴ Callmer, Gustin and Roslund, *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond*, 13.

⁸⁵ Kartet er ment som en illustrasjon på væringers ferdselsruter og hvor mange de var. Illustrasjonen er hentet fra: https://media.snl.no/media/40770/standard_1_vikingtid.png.

Over har det blitt trukket ganske store sammenhenger og en bred redegjørelse tidsmessig. Poenget med dette er å vise at tendensene i maktrelasjoner og hvor man henter ressurser er noe som utvikler og bygger seg opp over tid, og på denne måten til slutt kan virke mot sin hensikt på det tidspunktet man ikke klarer å skaffe seg nok ressurser. Sett i lys av kristningen er det mulig å si at kristendommen på sett og vis var et formålstjenlig fenomen å bruke for anskaffelse og opprettholdelse av makt. Dette fordi man kunne støtte seg på noe annet enn økonomiske ressurser. I tillegg er det mulig å si at religion, til sammenligning med blant annet økonomiske ressurser, er en mer uuttømmelig ressurs fordi den er såpass abstrakt. Det abstrakte kan eksemplifiseres med det at man får sin belønning i himmelen etter døden og at man dermed ikke skal søke dette mens man lever.

Av det som det har blitt redegjort for tidligere er det mulig å si at handelen var en viktig del av det økonomiske aspektet i over flere århundrer. Men samtidig var altså handelen også viktig i sammenheng med det politiske aspektet i Skandinavia. Som tidligere nevnt hadde høvdingene egne fordeler av handelen. At handelen økte i 9. og 10. århundret var nødvendigvis ikke begrunnet med at høvdingene visste sikkert at det var et stort potensial for handel «der ute» eller at de visste at det var store ressurser der. Men de trengte store inntekter og unike varer/ting for å vise og opprettholde makt, og for å gi disse til tilhengerne sine. Dermed kan man si at handelen var med på å utforme den politiske konteksten i Skandinavia. Men at den etter hvert som ble viktigere og viktigere økonomisk og politisk også begynte å påvirke det religiøse.

Kristningen av Skandinavia redegjøres ofte for som et separat fenomen med utgangspunkt i et eurosentrisk perspektiv, men ifølge Winroth er dette for lite nyanserende fordi man også opplevde en rekke andre fenomen i Skandinavia i tidsrommet 8. – 12. århundre. Disse fenomenene skjedde heller ikke isolert da Skandinavia på i det gitte tidsrommet var i kontakt med områder, både i øst og vest, utenfor Skandinavia. Dermed er det interessant å se på hvordan ulike utviklinger i samfunnet som fremkom på grunn av kontakt med utlandet påvirket kristningen, til hvilken grad de påvirket og hvilke utviklinger som kan sies å kunne relateres til kristningen og hvilke som ikke kan det. Blant fenomenene som er mulig å se på i forbindelse med kristningen er en stor økning i langdistansehandel, statsdannelse av alle de tre landene og kunst. I denne sammenhengen er det relevant å nevne Olav Tryggvason. Det fins mange ulike tilnærminger og mulige måter å skrive om denne historiske skikkelsen. Mange av dem har allerede blitt presentert i ulike verk, som biografier, akademiske oppgaver og artikler osv. Dermed vil det også være naturlig å se på Olav Tryggvason delvis i et mikroperspektiv, delvis i et utvidet makroperspektiv. Mikroperspektivet vil gjøre det mulig å eksemplifisere

kristningsprosessen med konkrete handlinger og mål, mens makroperspektivet vil bidra til å synliggjøre «de større linjene» i det norske samfunnet og knytte disse opp mot faglitteraturen i denne oppgaven.

Når det kommer til langdistansehandel er det vanskelig å ikke å peke på at kontakt med andre landområder og derav andre mennesker og kulturer på eller annen måte skulle påvirke skandinaverna. Møter fører til kontakt der begge parter responderer på hverandre. Responsen er forskjellig og kan opptre i en større eller en mindre grad, men den er der. Det kan være mulig trekke en forskjell mellom implisitt og eksplisitt kontakt der implisitt kontakt er en mer begrenset og lukket form, kanskje som en nødvendighet på vei til et helt annet mål. Eksplisitt kontakt på den motsatte side kan da betegnes som en bevisst kontakt der begge parter er i kontakt med hverandre, på grunn av enten et felles eller hvert sitt formål, og har en form for utbytte av denne kontakten.⁸⁶ For skandinaverna, eller mer presis væringenes del ser vi at det er den siste formen for kontakt som finner sted. De søkte resurser til sitt eget bruk, mens for eksempel bysantinere eller folket i Rus' så en fordel i kjøp/salg av varer og slaver, samtidig som væringer kunne brukes som tjenestestyrker i konflikter.

I konteksten av handel og politikk er det interessant å se på høvdinghusene, deres funksjon og hva som skjedde der. Dette fordi de kan visualisere og kontekstualisere både handelen og de tidligere beskrevne strukturer og ambisjoner som preget det skandinaviske samfunnet. Det første, og kanskje det mest fremtredende ved et øyekast, er nok størrelsen. Det fantes mange av dem i det 8. århundret og størrelsen på dem varier, men hvis man kjenner til at noen av dem var 30 meter langt og 8,5 meter bredt⁸⁷, er det også lettere å tenke seg til at et høvdinghus var noe storslått og fremtredende som kunne virke overveldende. I tillegg kan både størrelse og de ulike høvdinghusenes utsmykking sies å være både det mest ressurskrevende for høvdingen som eide det, men også det fremste symbol på at han hadde disse.

Likevel er høvdinghuset i seg selv, som et bygg, kun en liten del av det meningsfylte som er mulig å få ut av dem. Høvdinghusene hadde mange flere funksjoner både praktisk og visuelt, i tillegg til at de var et symbol på flere plan. Rent praktisk var de høvdingens sentrum det var

⁸⁶ Termene implisitt og eksplisitt kontakt er her brukt for å nyansere en mulig forskjell i typer kontakt. Disse er ikke hentet direkte fra faglitteraturen, tar utgangspunkt i de allmenne betydningene av ordene implisitt og eksplisitt jf. ordbokdefinisjonen av ordene.

⁸⁷ Winroth, *The Conversion of Scandinavia*.

der han samlet folk og ulike håndverkere jobbet som regel rundt de ulike høvdinghusene. Det siste kan sies å ha medført til at husene også ble et mål og et sentrum for rent praktiske deler av ulike samfunnsfunksjoner i tillegg til det politiske. De ble også et sentrum for økonomiske og sosiale aspekt i samfunnet. Kontekstuel sett var et høvdinghus en dyr «eiendel» både med tanke på størrelse og alt som foregikk inne. Gildene, gaveutvekslingen og bare dets eksistens blir da høvdingens maktsymbol visuelt, men også rent praktisk fordi på det mentale plan fordi de hadde en religiøs funksjon som høvdingen hadde kontroll på.

Høvdinghusene forsvinner etter hvert, men er det fortsatt likevel mulig å trekke en parallell til kirkebygget i kristendommen. Høvdinghuset tilhørte en høvding og var på mange måter både hans maktsymbol, maktsentrum og der han bygde makten sin. Her fant fysiske handlinger som gilder, alliansedannelse, handel osv. sted. Altså ulike handlinger der ulike aktører ga og fikk, og på sett og vis skapte endringer og påvirket tiden de levde i. Kirken på den andre siden eies ikke av et menneske, men er f.eks. viet til en helgen som da eier eller er formynder over kirken, mens mennesket (-ene) som i fysisk forstand bygger, vedlikeholder og ofrer til denne kirken har en pakt/avtale med helgenen som gir tilbake til dem i en åndelig forstand. Måten bygget de troende brukte det på ligner også på tradisjonene med høvdinghusene. For det tidligere gaveutvekslinger eller alliansedannelsen kunne man i kirken ofre til kirken, be og få tilgivelse for synder og på denne måten slutte fred. Man kan altså si at det er en tydelig parallell til overføring av funksjoner fra høvdinghusene til kirkene, men at aktøren man forhandler med til en større grad blir åndelig og avtalene/relasjonen fysisk, selv om det fantes mellomledd som f.eks. prester.

Videre av dette er det interessant å diskutere utviklingen på det 8.århundret av håndverkernes plassering (hvor de jobbet) og for hvem de jobbet for. Man opplever på et tidspunkt en stedsdannelse med tilkomst av mennesker til disse, som Ribe sørvest i Danmark og Helgö i Sverige og senere Birka.⁸⁸ Om disse stedsdannelsene kan kalles bydannelser er i seg selv et eget diskusjonsfelt, som her ikke har en direkte relevans, men som brukes som et eksempel på en ny tendens eller utvikling - det at sentrum forflyttes bort fra høvdinghusene. Hvis man ser på byenes geografiske plassering, er det f.eks. korte avstander til f.eks. hav eller andre vannveier.⁸⁹

⁸⁸ Winroth, *The Conversion of Scandinavia*, 21-23.

⁸⁹ Se kart på neste side for en illustrasjon av byers beliggenhet.

Illustrasjon 4.⁹⁰

Dette underbygger den tidligere påstanden om at handelen ble mer sentral i det skandinaviske samfunnet, men det kan også si noe om endring av høvdingens makt. Alt foregår nødvendigvis ikke hos han når det er byen som er sentra og ikke han selv. På en måte er det mulig å si at bydannelse førte til en slags utzooming i de skandinaviske forhold i dette at man med byene og langdistanse til en større grad søkte utover. Hva dette konkret skyldes kan være vanskelig å si noe om, det kan f.eks. være etterligning av de europeiske tendensene, samtidig som at plasseringen av de første skandinaviske byene var veldig gode rent praktisk sett. Den samme tendensen til plassering finner vi f.eks. i Rus' der man kan finne bydannelser ved elver som ble brukt som handelsveier til f.eks. Bysants.⁹¹

2.7. Konklusjon – kapittel 2

En endring, som dette med valg av nye handelsruter, forflyttelse av maktsentrum eller et religionsskifte, skjer sjeldent isolert i forhold til andre tendenser til endring/forandring av andre

⁹⁰ Kartet er hentet fra Stefan Brink and Neil Price, *The Viking World* (London & New York: Routledge, 2008), 23.

⁹¹ Hedenstierna-Johnson, "Creating a Cultural Expression: On Rus' Identity and Material Culture,".

forhold i et samfunn som endringen opprinnelig ikke hadde åpenbare betydninger for. Den bidrar f.eks. til at Skandinavia som område blir mer fremtredende i form at skandinavene selv kommer i kontakt med kristne europeere, men også i den forstand av at sistnevnte må forholde seg til og helst prøve å påvirke utviklingen i Skandinavia på en måte som styrker og ivaretar deres egne interesser og politikk. Av ulike kilder fremkommer det at det kristne Europa anså skandinavene eller væringer som ikke bare noe fryktinngydende, men også usiviliserte hedninger som ikke hadde funnet den rette tro.

Som allerede kristne ble da europeernes oppgave (misjon) å kristne skandinavene, en oppgave man ser i Bibelen om den rette tro. Denne holdningen gjelder ikke bare skandinavene, men andre religion og ikke kristne-områder fordi det ble ansett som kristnes oppgave å spre kristendommen. Denne tankegangen er også vedvarende i lang tid fremover, nesten inn i den moderne historien. Om man leser de europeiske kildene fra samtiden om kristningen kan denne tanken virke logisk på sett og vis dersom man tilegner deres oppfatninger mellom livet og Bibelen verdi. Hvis man leser abbeden Alcuins brevveksling med biskopen av Lindesfarne Higbald der han tar opp spørsmålet om angrepet på Lindesfarne som et mulig tegn på Guds vrede på menneskers synder og at han etter denne hendelsen spekulerer i om Guds andre ankomst er nært forstående⁹² er det enklere å tenke seg til hvorfor europeerne var tjente med et kristent Skandinavia. Et kristent Skandinavia betød et roligere og mindre faretruende nabo og grenseområder samtidig som man på sine egen side kunne tenke seg en mer forutsigbar politikk.

⁹² Winroth, *The Conversion of Scandinavia*, 14-15.

3. Kapittel 3: Konseptet «Varangian Christianity»

De tidligere kapitlene redegjorde for kristendommens påvirkningskraft i Rus' og Skandinavia i det 9. og 10. århundret. Dette kapittelet har som formål å redegjøre for og drøfte validiteten til konseptet «Varangian Christianity». I arbeid med å teste validiteten vil det være et mål å svare på spørsmål om konseptets anvendelighet for kristendommens påvirkning i Rus' og Skandinavia.⁹³ Kapittelet skal først og fremst forklare hva dette konseptet «Varangian Christianity» er.⁹⁴ Deretter skal dets anvendelighet, gjennom dets styrker og svakheter, belyses. I denne sammenheng vil det også være relevant å ta for seg den historiografiske utviklingen for å kontekstualisere konseptet. Til sist anses det også som nødvendig å ta stilling til konseptets relevans for områdene Skandinavia og Rus'.

Det er flere grunner som styrker opp om validiteten av konseptet «Varangian Christianity» og beskriver hvordan eller hvorfor det kan brukes for både Skandinavia og Rus'. En av de som skriver om disse er Melnikova.⁹⁵ Selv om hun ikke bruker konseptet «Varangian Christianity» i sin artikkel, beskriver og tolker hun en rekke samfunnsaspekt i det 8.-11. århundre som er sentrale for både å kunne forstå hvordan kristendommen påvirket samfunnene i Skandinavia og Rus' og selve konseptet også. Selv tidsrammen hun referer til tidvis strekker seg til før eller i etterkant av oppgavens tidsbegrensing er analysen gjort i hennes interessant å ta med i dette kapittelet. Spesielt som en del av en mulig forklaring eller definisjon av kristendommen i middelalderen enn konseptet «Varangian Christianity». I de tidligere kapitlene har denne påvirkningen blitt belyst gjennom utviklinger og endringer innen politiske, økonomiske og sosiale deler av samfunnet, i dette kapittelet blir alt dette prøves opp mot konseptet «Varangian Christianity» og om det er mulig å se en overordnet tendens til endring som kan omfatte de tre overnevnte delene på tvers av geografiske grenser for Skandinavia og Rus'. Dette kapittelets formål er derav todelt, det skal for det første ta for seg og drøfte «Varangian Christianity» som konsept og for det andre se etter og peke på mulig felles tendenser for hvordan kristendommen

⁹³ Det er også mulig å se på anvendeligheten av konseptet i forbindelse med at områdene ble kristnet (altså at det religionen offisielt oppnevnt som den dominerende). Dette kommer ikke til å bli beskrevet i særlig stor grad da kristningen i begge områdene skjedde i det 11. århundre og dermed er utenfor kapittelets tidsmessige rammer.

⁹⁴ Konseptet "Varangian Christianity" omfatter hele det geografiske området nord og øst i Europa, inkludert Finland. Men det vil her kun fokuseres på Skandinavia og Rus'.

⁹⁵ Elena Melnikova, "How Christian Were Viking Christians?," in *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, ed. Ildar Garipzanov and Oleksiy Tolochko (Institute of Ukrainian History, 2011), 90-107.

endret samfunnet i de område som ble belyst i kapittel en og to. Dette arbeidet anses som særlig interessant da det komparative perspektivet på kristningen av Skandinavia og Rus' under ett er en relativt ny måte å analysere det historiske fenomenet «kristning» på. Samtidig er det mye å ta av når det kommer til forskingsarbeidet om kristningen på nasjonalt nivå for det områdene.

3.1. Hva konseptet «Varangian Christianity» er

Konseptet «Varangian Christianity» er et konsept av John Lind. Dette konseptet brukte han for første gang i en av sine artikler i 2004 som en betegnelse på felles strukturer i møte med kristendommen som fant sted i Nord- og Øst-Europa.⁹⁶ Senere har dette har denne betegnelsen blitt kommentert og ytterligere beskrevet av Henrik Janson⁹⁷ og Oleksiy Tolochko⁹⁸. Denne tekstens problemstilling vil være konseptet «Varangian Christianity», dets validitet og holdbarhet. I tillegg til vil deler av problemstillingen til å ta opp hvordan dette konseptet kan bidra til å belyse og nyansere den hittil eksisterende forskningen og kunnskapen om kristningen. På grunn av kildegrunnlaget jeg tar utgangspunkt i er det mest hensiktsmessig å se på Skandinavia og Rus'. Da disse to områdene i noen av de bysantinske handelstraktatene nevnes som ett tilfører det også et nytt element det vil være interessant å undersøke. Hva var grunnlaget for dette og kan det si oss noe om prosessen som spredningen av kristendommen i de aktuelle områdene var? Jeg vil altså med min oppgave bidra til videre forskning og interesse for de ulike tolkningene av dette temaet.

Hvis man tar utgangspunkt i konseptet «Varangian Christianity» kan man på et grunnleggende nivå trekke ut to poeng. Det første er at kristningen var en symbiotisk samfunnsprosess, mens det andre vil være at væringene (tidl. omtalt som Varangians) var innehavere og utøvere av en egen variant av kristendommen som skilte seg fra de andre. Med utgangspunkt i dette konseptet kan det på den andre siden bli upraktisk å bruke både ovenfra-og-ned og nedenfra-og-opp teoriene som er etablerte begreper på dette området. På denne måten vil oppgaven min også ta opp eldre og nyere forskning om kristningen sett i lys av hverandre, og også diskutere styrkene og svakheterne til begge. Kanskje vil det være for lite nyanserende å definere kristningsprosessen utelukkende innenfor en av de tre teoriene over. De forutsetter én gruppe protagonister, enten det er snakk om konger eller befolkningen, som er drivkraften i prosessen.

⁹⁶ Lind, "Varangians in Europe's Eastern and Northern Periphery,".

⁹⁷ Janson, "Scythian Christianity,".

⁹⁸ Tolochko, "Varangian Christianity' in Tenth-century Rus',".

Spørsmålet blir da om det er nødvendig med en slik inndeling eller om bildet er mer sammensatt og ikke entydig nok til å kunne passe inn i en av teoriene. Konseptet «Varangian Christianity» har ti år etter at Lind brukte det, igjen blitt tatt opp av Henrik Jansons⁹⁹ og Oleksiy Tolochkos¹⁰⁰ som i sine artikler tester dette som konsept for å forklare kristningen i Norden og Rus'.

I sin introduksjon til konseptet tar Lind utgangspunkt i tre metoder av hvordan kristendommen spredte seg. Den første metoden forklarer spredningen som noe som skjedde med ulik grad av vilje fra individ til individ. Den andre metoden beskrives som «cæsaropapistisk» spredning av kristendommen¹⁰¹. Som det er mulig å utlede av begrepet er denne måten av spredning utledet fra ledere eller maktpersoner. Sett de to overnevnte metodene samlet er det mulig å også forenkle de noe. Hvis man tar utgangspunkt i at det er den første metoden som hadde størst betydning for spredning, og senere kristningen¹⁰², kan denne defineres som en prosess som skjedde nedenfra og opp, altså at individene endret samfunnet. Tar man utgangspunkt i den andre metoden er det mulig å definere prosessen på en annen motsatt måte, ovenfra og ned¹⁰³. I denne forståelsen vil det da ligge at det er endringer og utviklinger på det «store» samfunnsplanet som påvirket individene. Lind beskriver også en tredje metode «kristning med sverd» som f.eks. kan forklares gjennom korstogene, der diskusjonen til en større grad ligger i balansen mellom kristning og erobring i gjennomførelsen av denne metoden.¹⁰⁴

For å utdype disse metodene beskriver Lind også tre stadier som skal beskrive forløpet av kristendommens spredning i Nord-Europa og Øst-Europa og muliggjorde den. Det første stadiet omfatter perioden 8. - 9. århundre og beskriver at kristendommens spredning skjer med tvang etter press fra ulike hold, som det karolingiske imperiet. Den andre stadiet omfatter andre halvdel av det 10. til begynnelsen av det 11. århundre og beskrives av Lind som til en viss grad frivillig kristning av periferien av Europa, f.eks. Nord-Europa og Øst-Europa som både Norge og Rus' var en del av. Det som beskrives som den tredje stadiet er kristning ved tvang der, som

⁹⁹ Janson, "Scythian Christianity,".

¹⁰⁰ Tolochko, "'Varangian Christianity' in Tenth-century Rus',".

¹⁰¹ Lind, "'Varangians in Europe's Eastern and Northern Periphery," 1.

¹⁰² Det at kristendommen får en dominerende status i samfunnet.

¹⁰³ Begrepsparene nedenfra og opp, og ovenfra og ned kommer fra Ildar Garipzanov, "Introduction: Networks of Conversion, Cultural Osmosis, and Identities in the Viking Age," in *Conversion and Identity in the Viking Age*, Ildar Garipzanov (Turnhout: Brepols, 2014), 1-20.

¹⁰⁴ Lind, "'Varangians in Europe's Eastern and Northern Periphery," 1.

det kommer av ordet, religionen ble implementert på ikke-kristne områder med makt av det allerede kristne Europa.¹⁰⁵ Disse ideene er det som utgjør grunnlaget for Linds skapning av konseptet «Varangian Christianity» og det som konseptet prøver å ta utgangspunkt i.

3.2. Historiografi – utviklingen og forståelsen av kristendommens påvirkning i Rus' og Skandinavia

Konseptet «Varangian Christianity» blir til som et forsøk på å belyse deler av forløpet av kristendommens spredning som Lind mener har blitt oversett. I artikkelen der han presenterer sitt konsept skriver han om skandinavisk forskning på samme område og gjør en analyse av denne forskningen. Som følge av manglende belysning på områder som påvirkningskraft i kristendommens spredning i Nord-Europa fra øst og de ulike aktørens roller i prosessen¹⁰⁶ blir konseptet «Varangian Christianity» formål å belyse dette. Lind mener at den tidligere forskningen på tidlig middelalder har vært for fokusert rundt vikingenes (videre omtalt som væringer) utfart, kontakt og tilknytning vestover og at man dermed har oversett de samme tendensene i en potensiell relasjon østover. I forhold til dette er det relevant å nevne at Linds artikkel ble publisert i 2004, som tilsier at den ikke er helt oppdatert i forhold til nyere forskning om kontakten mellom nord og øst. I årene etter at Linds artikkel ble publisert har det kommet ut nye artikler og bøker om dette temaet, noe som tilfører feltet flere synspunkt og mulige problemstillinger å jobbe med¹⁰⁷.

Lind beskriver væringerer¹⁰⁸ som bærere/spredere av kristendommen (kristen ideologi): De må ha vært delaktig i å spre kristendommen i Skandinavia og Rus' - området fordi de nevnes i skriftlige kilder om begge områdene og fordi nevnes som kristne i disse. Og man vet allerede at det pågikk politisk kontakt mellom Skandinavia og Rus' i forhold til f.eks. det at russiske

¹⁰⁵ Lind, "Varangians in Europe's Eastern and Northern Periphery," 2.

¹⁰⁶ Med aktørens rolle menes forhold i hvem aktørene var og hvordan de medvirket i prosessen. Var de ikke-kristne f.eks. passive mottakere av kristendommen eller oppsøkte de til en viss grad religionen med beviste formål.

¹⁰⁷ Her er det mulig å nevne bøkene Benedict Benedikz, *The Varangians of Byzantium* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007). And Tolochko, *Ocherki Nachal'noj Rusi*. And Brink and Price, *The Viking World*. I tillegg fins en rekke artikler som Janson, "Scythian Christianity,". And Androshchuk, "Symbols of Faith or Symbols of Status? Christian Objects in Tenth-Century Rus'," . And Tolochko, "'Varangian Christianity' in Tenth-century Rus'," .

¹⁰⁸ Som begrep kan væringer, som de beskrives i artikkelen, defineres som individer som var i kontakt med områdene Skandinavia, Rus' eller Bysants, tjenestegjorde eller bodde der og hadde sin opprinnelse fra et av de to førstnevnte områdene.

fyrsters ekteskap, både før og etter at områdene ble offisielt kristnet, med skandinaviske eller prinsesser og vis-a-vers¹⁰⁹. Dermed kan det også være mulig at også religion (kristendommen) ble en del av det å skape nettverk, kontakt og relasjoner mellom de tre områdene. (eget poeng). Om væringers forhold til skismaet mellom vest- og øst-kirken skriver Lind at de kan ha vært mindre bevisste rundt det da praktiseringen av kristendommen i Kiev skjedde etter både de latinske og ortodokse normene¹¹⁰.

I senere tid har John Lind publisert flere artikler om konseptet «Varangian Christianity» og hva konseptet kan omfatte.¹¹¹ Først og fremst konkretiserer han hvem hans bruk av begrepet «væring» omfatter.¹¹² Skandinaverne som hadde kontakt med Øst-Europa kommer under dette begrepet, men han skriver om at grensene mellom væring og russere¹¹³ har vært brukt mer som en funksjonell inndeling enn en etnisk. Videre derav skriver han at væring ble brukt som begrep på nykommere fra skandinaviske områder og de som var involvert i handels og militært relatert virke. I tillegg trekker han fram at ledernes konvertering ikke var avgjørende for kristningen av landet kan underbygges med at det er funnet kristne graver i Danmark lenge før Harald Blåtann ble kristen.¹¹⁴ Om «Varangian Christianity» skriver han i samme artikkel at han har brukt «Varangian Christianity» som et overordnet begrep om hvordan væring bidro til å spre kristendommen i de skandinaviske områdene og i Rus'. Lind påpeker også at dette begrepet omfatter finske områder og underbygger dette med at det i finsk språk fins kirkeslaviske begreper, som er språket i den fra østlige tradisjon.¹¹⁵ Flere moment, som dette språklige og at væring i et stort antall må ha vært til stede i aksene Skandinavia, Rus' og Bysants, og også kontinuerlig, fordi mange av den tjenestegjorde militært i Bysants brukes av Lind som for å øke konseptet «Varangian Christianity» validitet. Lind konkluderer sin artikkel at det for tidspunktet 9. og 10. århundre ikke var skille mellom latinsk og bysantinsk

109 Et eksempel kan være fyrst Jaroslav I. svenske kone Ingjerd eller Ellisiv av Kiev som var gift med Harald Hårdråde.

110 Lind, "Varangians in Europe's Eastern and Northern Periphery," 12.

111 Se for eksempel Lind, "«Varangian Christianity» and the Veneration of Anglo-Saxon and Scandinavian Saints in Early Rus'," 107-35. Og John Lind, "Christianity on the Move: The Role of the Varangians in Rus and Scandinavia," in *Byzantium and the Viking World*, ed. Fedir Androshchuk, Jonathan Shepard and Monika White (Uppsala: Uppsala Universitet, 2016), 409-42.

112 Lind, "Christianity on the Move: The Role of the Varangians in Rus and Scandinavia," 409.

113 I artikkelen referert som "Rus".

114 Lind, "Christianity on the Move: The Role of the Varangians in Rus and Scandinavia," 414.

115 Lind, "Christianity on the Move: The Role of the Varangians in Rus and Scandinavia," 410-12.

kristendom som var det mest fremtredne, men hvordan religion kunne brukes for å bygge opp en stabil statsdannelse og en sterk leder for denne statsdannelsen.

I sin nyeste artikkel¹¹⁶ vier Lind mye plass til helgendyrkelse av angelsaksiske og skandinaviske martyrer i øst, som han mener underbygger konseptet «Varangian Christianity» og det at væringer spredte kristendommen i øst. Som eksempel bruker han blant annet helgendyrkelsen av Olav den Hellige.¹¹⁷ Forklaringen til hvordan denne oppsto ligger ifølge Lind i væringers gjennomfart i Rus'-området og ledernes forbindelser med hverandre gjennom f.eks. ekteskap. Han definerer også på en tydeligere måte hva han legger i «Varangian Christianity», som ikke må forveksles med østlig kristendom som senere etablerte seg i Rus' med forbindelse til Konstantinopel, men at denne er en egen versjon av kristendom. Denne var en blanding av elementer både fra vest og øst, som væringer hadde erfart på sine reiser, og at denne ble praktisert etter deres egen forståelse av hva kristendommen var og ikke nødvendigvis direkte overførbart til praktisering i vest eller øst.¹¹⁸ Disse poengene underbygger han med at det at fyrstinne Olga selve etter hennes dåp i Konstantinopel opprettholdt kontakten med latinske misjonærer og munkene i Grotteklosteret i Kiev, som er det eldste og mest kjente klosteret i østlig kristendom, ikke tok stilling til splittelsen mellom øst- og vestkirken før midten av det 11. århundre.¹¹⁹

Henrik Jansons artikkel¹²⁰ er på noen områder ulik Linds og reflekterer til en viss grad ulike poeng. Men selv om han bruker et annet begrep, «Scythian Christianity», om spredningen av kristendommen i områdene Skandinavia og Rus gjennom kontakt med andre områder. Men noe av grunnlaget for artikkelen lik Linds artikkel. I dette ligger det at også Janson tar utgangspunkt i handelstraktatene med Bysants, med spesiell vekt på den fra 944¹²¹, og hvordan væringer blir omtalt i disse. Janson retter også fokuset på hvordan påvirkning både vest og

¹¹⁶ Lind, "«Varangian Christianity»" and the Veneration of Anglo-Saxon and Scandinavian Saints in Early Rus'," 107-35.

¹¹⁷ Lind, "«Varangian Christianity»" and the Veneration of Anglo-Saxon and Scandinavian Saints in Early Rus'," 112-14.

¹¹⁸ Lind, "«Varangian Christianity»" and the Veneration of Anglo-Saxon and Scandinavian Saints in Early Rus'," 115-16.

¹¹⁹ Lind, "«Varangian Christianity»" and the Veneration of Anglo-Saxon and Scandinavian Saints in Early Rus'," 128.

¹²⁰ Janson, "Scythian Christianity,".

¹²¹ Se underkapittel 3.5. Handelstraktatene mellom Bysants og Rus' for redegjørelse av handelstraktaten fra år 944.

østfra utspilte seg i Skandinavia på 900-tallet og hvilke resultater det ga. Med påvirkning menes forhold i vestlige deler av Europa der spredning av kristendommen til skandinaviske områder var av betydning for politiske forhold, som det å minske trusselen fra de ikke kristne områdene i nord, og hvordan kirkelige misjonærer, flere erkebiskoper av Hamburg-Bremen, prøver å etablere kristendommen i områdene.¹²² Konklusjonen i Jansons artikkel går ut på at denne prosessen med å etablere en kirkelig struktur for de skandinaviske områdene ikke lyktes verken gjennom vestlig eller østlig påvirkning før ut i det 11. århundre. Dermed er man nødt til å se på et perspektiv for å forstå kristendommens rolle og betydning på det 9- og 10. århundre.¹²³

Oleksiy Tolochko¹²⁴ på sin side bygger i sin artikkel ut forståelsen av poengene som det er mulig å hente fra Linds konsept «Varangian Christianity». Han anser skandinaverne som de eneste internasjonale i Rus' området i det 9. og 10. århundre og han tillegger de og deres handelstrafikk og militærtjeneste i Bysants en formativ rolle i utviklingen og samlingen av området. Siden de var strekt til stede og i kontinuerlig trafikk gjennom Rus' anser han dem som naturlige bærere av «den nye troen». I samme artikkel testes også hypotesen om at kristendommen var en form handelsvare som ble forflyttet over områdene skandinaverne var i kontakt med. Også i denne artikkelen legges handelstraktaten fra 944 til grunn som kilde. Det mest interessante med denne artikkelen er at selv om den kommenterer konseptet «Varangian Christianity» konkluderer den med et poeng som er noe annerledes enn i Linds artikkel. Her sies det at «Varangian Christianity» eller kristendommens spredning eller skjedde «nedenfra og opp» og var et fenomen på individnivå siden det i ikke eksisterte etablert kirkelig institusjon i hverken Skandinavia eller Rus' på 900-tallet. Begrunnelsen for dette ligger i at «Varangian Christianity» oppsto i kjølvannet av kontakten og handelen mellom Øst-Europa og Bysants.

3.3. Hva konseptet kan gi oss i arbeid med kristendommens påvirkning i Rus' og Skandinavia

Poengene i Linds artikkel som tar til ordet for en komparativ studie av kristningsprosessene i Rus' og Skandinavia tar utgangspunkt i handelstraktatene mellom Rus' og Bysants i perioden 907-971 og nedskrivninger i *Primærkrøniken* om væringers tilstedeværelse i Rus'-området i de

¹²² Janson, "Scythian Christianity," 34-40.

¹²³ Janson, "Scythian Christianity," 44-45.

¹²⁴ Tolochko, "'Varangian Christianity' in Tenth-century Rus'".

formative periodene i forkant av kristningen av Rus'. Hvis man velger å følge resonnementet om at det er væringers tilstedeværelse og påvirkning i området som gjør at de nevnes i flere ganger i *PVL*¹²⁵ naturliggjør det også å se på utviklingen og spredningen av kristendommen i Rus' og Skandinavia komparativt. For hvis det er mulig å peke på flere likhetstrekk øker jo dette sannsynligheten for hyppig og kontinuerlig kontakt, der sannsynligheten øker i forhold til hvor mange av likhetstrekkene som ikke er tilfeldige.

Selv om maktperson ikke var anerkjente kristendommen som sin religion eller var døpte betyr det ikke at de ikke var kjente med religionen, dens innhold og normer.¹²⁶ Selvsagt vil graden av kjentskap til innhold og normer være vanskelig å fastslå, men det er mulig å si at væringene hadde kjentskap til kristendommen likevel. Grunnlaget for å påstå dette er mulig å finne i nettopp de tidligere nevnte handelstraktatene. For med utgangspunkt i at antallet «kristne»/«ikke-kristne» eller «døpte»/«ikke-døpte» endrer seg ut ifra hvilket år handelstraktaten dateres til, er det mulig å si at væringene til en viss grad oppsøkte kristendommen og prøvde å etterfølge dens normer.¹²⁷ Et poeng til diskusjon her vil jo være hva de ønsket å etterfølge gjennom det å f.eks. døpes, følge religionenes normer og regler eller den mer praktiske delen som kom som et resultat av at man kunne betegnes som kristen. Herunder vil det komme fordeler som det å regnes som «likesinnet» med de allerede kristne i f.eks. Bysants, politiske fordel som endring i maktforhold eller relasjoner med andre områder, eller det å oppnå status blant sin egen gruppe ved å vise tilhørighet til et større gruppe/felleskap ved det at man kaller seg kristen.

I forhold til væringers kristenhet, altså hvor kristne de var og hvilke deler av religion de forsto og forholdte seg til, fins det en artikkel som belyser dette på en inngående måte.¹²⁸ Den beskriver et forenklet bilde av væringers forståelse av kristendommen og dens ulike bestanddeler. Det skrives også om at dette forenklede bildet først ble bygd ut etter at områdene hadde fått kristendommen som statsreligion og at det tok lang tid å utvide væringers bilde på hva kristendommen var jamfør det bilde de samtidige kristne i de sentrale deler av Europa hadde. Artikkelens forfatterens skriver også at kristendommen ble presentert for væringene i

¹²⁵ Forkortelse for: Primærkrøniken (rus. *Povest' vremennykh let*).

¹²⁶ Janson, "Scythian Christianity," 33.

¹²⁷ Oleksiy Tolochko, "Church of St. Elijah, 'Baptized Ruscs' and the Date of the Second Ruso-Byzantine Treaty," *Byzantinoslavica* 71 (2013), 111–28.

¹²⁸ Melnikova, "How Christian Were Viking Christians?," 90-107.

en forenklet versjon og at de delen som hadde flest paralleller til hedenske skikker eller guders funksjon også ble fortest implementert i forståelsen. Hvis man aksepterer disse poengene er det mulig å trekke ut at spredningen av kristendommen, uavhengig om man lener seg på konseptet «Varangian Christianity» eller definerer væringers kristendom som «Scythian Christianity», var et instrument brukt i både politiske og økonomiske relasjoner der det å vedkjenne kristendommen også medbrakte fordeler på ett eller flere områder for «den kristne». Tanken om det at kristendommen ikke utelukkende var et religiøst fenomen, men også et instrument i et større samfunnsbilde kan støttes opp mot det at bysantinske kilder ikke tillegger kristningen av f.eks. Rus' stor betydning¹²⁹.

3.4. Til hvilken grad kan konseptet anvendes og hvor mye i de to områdene

Med den teoretiske analysen av konseptet i bakhånd er det av interesse å belyse og drøfte til hvilken grad «Varangian Christianity» kan anvendes og til hvilken grad i Norge og Rus' som da er en del av enten Nord-Europa eller Øst-Europa. Dette skal det gjøres forsøk på i dette underkapittelet. Som eksempel brukes Norge og Rus' der maktpersonene fra begge områdene, Olav Tryggvasons og Olga av Kievs roller brukes for å se mulige likheter og ulikheter gjennom en komparativ analyse.

I en komparativ sammenligning av kristningen av de to områdene vi har tatt for oss ovenfor er det mulig å påpeke både likheter og ulikheter. Både Norge og Rus' ble kristnet relativt sent i forhold til andre europeiske land. Dette ga de også et nokså likt grunnlag til å søke mot kristendommen. Ulikhetene lå i organiseringen av styresettet. For mens det i Norge var usikkerhet rundt hvem som hadde krav på tronen og flere høvdinger gjorde krav på denne, var situasjonen i Rus' noe annerledes. Der var det mer stabilitet i hvem som overtok tronen etter fyrst Igors regjeringstid. Når det kommer til kong Olav Tryggvason og fyrstinne Olga, er det mest åpenbare fellestrekket at begge var kristne som individer, mens hele befolkningen i områdene deres ikke hadde latt seg kristne. Hvorfor valgte da de to lederne og gå mot tendensen i befolkningen og bli kristne?

¹²⁹ Poppe, "The Political Background to the Baptism of Rus': Byzantine-Russian Relations between 986-89," 201-03.

Overordnet kan man tenke at det var tre fordeler med kristendommen både for Olav Tryggvason og fyrstinne Olga. For det første var kristendommen monoteistisk, altså én gud – én leder. Dette var en parallell både Olav og Olga (samt flere andre ledere) trakk, for å underbygge makten sin. Det var også lettere å forholde seg én gud, enkelt forklart følge hans «normer», og samtidig på denne måtene etterleve hans bilde. En annen fordel var at den kristne religionen kunne forklare sosiale forskjeller.¹³⁰ Om vi sammenligner norrøn hedendom med kristendommen, er forskjellene tydelige. Mens hedenskapen sentreres rundt storhet, makt og verdslige goder, fokuserer kristendommen på ydmykhet, tålmodighet og en åndelig gevinst. Sett slik var en kristen majoritet, som vendte det andre kinnet til mens de håpet på en plass i paradiset, en mer fordelaktig gruppe å forholde seg til for en leder enn en mer opprørsk hedensk gruppe. For det tredje kunne en religiøs assimilering gi både Norge og Rus' en felles kristen plattform de kunne være en del av. Denne omfattet som tidligere nevnt, mer enn det religiøse aspektet. For i løpet av middelalderen hadde flere og flere land i Europa blitt kristne, og dette ble gjennom tidsepoken et felles holdepunkt i en periode preget av utvikling og omstilling. Ser vi f.eks. på kartet i *Kristninga i Norden* ser vi at både Norge og Rus' var blant de siste europeiske land som ble kristnet.¹³¹

Hvordan religionsutøvelse skjedde i praksis, og graden av konverteringen på mikronivå er verdt å se nærmere på. Når det å la seg døpe eller det infiltreres av kristendommen også var en del av en politisk og økonomisk strategi, kan man også argumentere for at interessen for selve religionen ikke nødvendigvis sto i sentrum. I tillegg kommer det faktum at konvertittene ikke visste hvordan de skulle utøve den kristne tro i praksis, noe som igjen resulterte i at man i Norge og i Rus' ofte i den tidlige fasen av kristningen så en blanding av hedensk og kristen religion.

Sett i et annet lys, var ikke linjene klare den motsatte veien heller. Vi vet om eksempler der nordmenn gikk gjennom dåpsritualet flere ganger.¹³² Tilstedeværelsen av religiøse ledere, som prester og biskoper, kom heller ikke på plass med det samme. Noe som også bidro til en løsere kristendomsutøvelse enn man ser i senere faser. Helhetlig kan man si at den tidlige fasen av kristningen av Norge, altså ved starten av kristendommens infiltrering, var preget av slags

¹³⁰ Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200*, 38.

¹³¹ Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200*, 7.

¹³² Garipzanov, "Christian Identities, Social Status, and Gender in Viking-Age Scandinavia," 146.

løshet i det at begge parter så seg tjent med å ha kristendommen som et bindeledd. Ved å kristne de perifere områdene kunne kontinentet opprette en forbindelse som ga de kontroll og makt over førstnevnte. De mindre mektige områdene på sin side tjente på kontakten med mer mektige land, og når religionsskiftet ga de gode fordeler, f.eks. i forbindelse med handel og skatt, lot de seg infiltrere. Dette kan man eksemplifisere med Vestlandet, der norske kongene hadde sitt maktsentrum, og Kiev i Rus' tilfelle.

I forbindelse med det overnevnte er det hensiktsmessig og interessant å se på belysningen av kristningen av Norge. I den etablerte historieforskningen blir det ofte lagt vekt på den vestlige lands, for eksempel England og Tysklands, innvirkning på kristningen av Norge. Rollen kontakten med Øst-Europa kan ha hatt og en nyansering av dette forkommer sjeldnere. Med grunnlag i vikingtoktene, og den kontakten med Europa som denne bidro til vektlegges som et argument i denne forskningsretningen. Vikingene var ikke utelukkende barske erobrere, men også mennesker med politiske og økonomiske interesser. For å oppnå disse interessene brukte de ulike strategier. En av disse var å tilpasse seg for eksempel de religiøse normene de kom over. Deler av Europa, f.eks. England, Tyskland og Frankrike, ble som kjent tidligere infiltrert av kristendommen enn Norden, så når vikingene på sine ferder innså fordelene med «å være kristen» lot de seg døpe. Generelt er det ikke uvanlig å snakke om en infiltreringsfase før det offisielle religionsskiftet. Lengden er ikke alltid klart avgrenset. For Norges avgrenses den til noen hundre år før 950.¹³³

Selve infiltreringsprosessen er også interessant å drøfte. Som Garipzanov skriver i en av sine artikler er denne fasen en viktig del av kristningsprosessen.¹³⁴ Den bidro både til at kristendommen fikk etablert seg i samfunnet og ble mer attraktiv. Under denne prosessen skjedde det en vridning mot kristendommen både på individ- og gruppenivå. Denne religionen ble også etter hvert tettere og tettere forbundet med makt, noe som på sin side gjorde den til et attraktivt alternativ for ulike maktpersoner. Ved å konvertere til kristendommen selv, og så kristne landet sitt kunne de dermed oppnå flere ting. For det første kunne de styrke sin egen maktposisjon ved å tilhøre en religion som også utviklet seg blant befolkningen. For det andre kunne de som kristne ledere være en del av et større maktnettverk som gikk utover landets grenser. Sistnevnte er f.eks. viktig for de norske kongenes del i forbindelse med den tidligere

¹³³ Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200*, 12.

¹³⁴ Garipzanov, "Introduction: Networks of Conversion, Cultural Osmosis, and Identities in the Viking Age," 1-19.

nevnte løst strukturerte arvefølgeoven. Dermed var maktbalansen nokså lett å endre på i Norge i denne perioden.

Men selv om det er kontakten mellom Norge og England som oftest trekkes fram, er det ikke til å unngå at også kontakten med Rus' fant sted og var hyppig. Likevel er det kun i nyere forskning at denne har begynt å vektlegges. Som Garipzanov og Tolochko skriver i innledningen til boken *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, er det en rekke grunner til at kristningsprosessene i Norge og Rus' har blitt belyst usammenhengende.¹³⁵ En av disse grunnene er et delt forskningsarbeid på samme felt, der historikere og arkeologer har jobbet separat med hver sine kilder, istedenfor å konsolidere sine gjenstander og tekst, og arbeide og dermed kunne etterprøve og nyansere sitt arbeid. Dette har bidratt til at arkeologer og historikere har jobbet med det samme temaet, men på en begrenset og ensidig måte.

Et annet poeng de to forskerne kommenterer er at kristningen av både Skandinavia og Rus' har blitt belyst fra et ensidig perspektiv. For Skandinavias del har dette vært en forklaring om at spredningen av kristendommen kom som et resultat av engelsk og tysk misjon i området. I belysningen av kristningen av Rus' har fokuset vært sterkt rettet mot landets kontakt med naboen i sør - Bysants. Et resultat av denne kontakten var da også kristendommens infiltrering i Rus'.¹³⁶ Men ved å kun forholde seg til disse to teoriene utelukker man et både relevant og viktig aspekt, som er verdt å ta med i betraktning i forbindelse med kristendommens infiltrering av Nord- og Øst-Europa. Det allmentkjente faktum at vikingene dro på tokter øst i Europa og at det fantes handelsruter i dette området er da det viktigste argumentet for kontakten mellom nord og øst.¹³⁷ Både vikingene og russerne benyttet seg av disse handelsrutene, med trafikk til og fra områdene sine. Denne trafikken må sies ha bidratt til både kontakt mellom nord og øst, men også mellom nord og sør, altså en symbiose med selve handelsruten som kjerne. Tar man i betraktningen dette, kontakten mellom kristne og ikke-kristne og det at disse uavhengig av religion hadde en felles økonomisk agenda i handelsruten Skandinavia-Rus'-Bysants, er det ikke lenger like usannsynlig at kristendommen kunne ha kommet både fra øst og vest både til

¹³⁵ Garipzanov and Tolochko, "Introduction," 9-16.

¹³⁶ Garipzanov and Tolochko, "Introduction," 9.

¹³⁷ Garipzanov and Tolochko, "Introduction," 11.

Skandinavia og Rus'. I tillegg er det blitt gjort arkeologiske funn som underbygger denne teorien, noe vi skal komme tilbake til nedenfor.

En annen grunn til det ensidige perspektivet kan ha vært at Norge og Rus' i nyere tid over lenger perioder har vært politisk adskilte områder, som henholdsvis en del av Vesten og Øst-Europa. Dette på sin side kan ha trukket i disfavør av en omfattende forskning av kontakten under og etter kristningsprosessen. Med begrenset kontakt ble også forskningssamarbeidet begrenset. Det overnevnte kan kanskje også være et eksempel på hvordan samtiden og dets forhold påvirker fortiden, både eksplisitt og implisitt. Den eksplisitte delen vil i dette tilfellet omfatte hva som ble skrevet om kristningen av Norge og Rus, mens det implisitte handler om hvordan dette temaet ble skrevet om og av hvem.

Ser man på de arkeologiske funnene gjort både i Rus' og Norge (og også andre steder i Skandinavia) vil disse underbygge påstanden om at kontakten fant sted og at den kristne infiltreringen var en del av denne. Hvor stor rolle den spilte vil nok være vanskeligere å si, men det er ikke til å komme unna at for eksempel korsformede og korsutsmykkede gjenstander lagd på samme tid, av samme materiale har blitt funnet i begge land. Det felles opphavet til disse gjenstandene, gjerne Bysants, tyder også på at både mennesker i Norge og Rus' har vært kontakt med den samme kristne kilden. Som tidligere nevnt var ikke skillet mellom katolsk og ortodoks kristendom ikke var tydeliggjort i den tidlige kristningsfasen av Norge. Dermed er det også ikke usannsynlig at vikinger etter sine tokter østover også kunne ha tatt med seg kristendommens sikker østfra.

Flere forskere, deriblant Androshchuk¹³⁸ og Garipzanov¹³⁹, trekker fram både arkeologi og skriftlige kilder som særlig viktige bevis for kontakten mellom Norge og Rus'. I artiklene sine diskuterer de gjenstandenes bruk, tilgjengelighet og status i lys av kristendommens infiltrering av samfunnet. I drøftelsen av dette står gjenstandenes rolle i forhold til kristendommen sentralt. Det som vi i dag forbinder som et rent kristent element, hadde nødvendigvis ikke den samme religiøse verdien og betydning i det niende og tiende århundre. I de tidligste fasene av kristendommen ser korspregede og korsformede gjenstander ut til også å ha en sosial status. De var altså markører av dens bærer overordnet over resten av befolkningen. Den kristne

¹³⁸ Androshchuk, "Symbols of Faith or Symbols of Status? Christian Objects in Tenth-Century Rus'," 70-89.

¹³⁹ Garipzanov, "Christian Identities, Social Status, and Gender in Viking-Age Scandinavia," 139-65.

verdien var kjent, men den var altså på dette tidspunktet ikke hovedgrunnen til bruken og populariteten av slike gjenstander. Likevel er det ikke til å komme unna viktigheten av slike materielle gjenstander. Deres eksistens, bruk og ettertraktet er noe håndfast å relatere å forske på, enn ellers mindre håndgripelige deler et religionsskifte består av.

Generelt kan man si at korsformede gjenstander gradvis ble mer vanlige i bruk og kristendommens spredning på ande samfunnsplan økte parallelt med dette. Bruken av gjenstandene kan også ses på som et argument for at kristningen skjedde nedenfra og opp. Med dette menes at når den kristne bevisstheten økte og det religiøse preget ble tydeligere var gjenstander, f.eks. smykker, en etablert del av samfunnet. Menneskers liv hadde allerede blitt infiltrert av kristendommen gjennom kontakt med andre, allerede kristnede områder, på ulike måter før konger og dronninger satte i gang en landsomfattende kristningsprosess. Mennesker hadde for eksempel gjennom den kristne dåpen fått kjentskap til i alle fall et av kristendommens sentrale ritualer. Gjennom handel fikk de kjentskap til kristne skikker, og gjennom de overnevnte gjenstandene brakte de også kristendommen hjem i en konkret fysisk forstand. Om dette er det viktigste aspektet for at kristningen skjedde nedenfra og opp kan diskuteres, men jeg vil argumentere for at det likevel er viktig. Handelen ga direkte fordeler med å være kristne, men den omfattet ikke det religiøse kristne praksisen som ikke angikk handelen direkte.

Både kong Olav Tryggvason og fyrstinne Olga av Kiev var forgjengere for lederne som kristnet henholdsvis Norge og Rus'. Men selv om det er kong Olav Haraldsson og fyrst Vladimir av Kiev som regnes som de som kristnet hvert sitt land, er på ingen måte bidraget til de to første uvesentlig. De oppnådde kanskje ikke det ønskede resultatet, i alle fall i løpe av sin levetid, men som vi har sett var deres bidrag definitivt vært «et steg i riktig retning». I så måte er kanskje både Olav Tryggvason og fyrstinne Olga av Kiev to ledere som i senere tid har havnet i skyggen av sine etterfølgere, fordi det var disse som «slutførte» deres prosjekt.

3.5. Handelstraktatene mellom Bysants og Rus'

Handelstraktatene mellom Bysants og Rus' består av fire deler med ulik datering. Den tidligste handelstraktaten er datert til år 907. Deretter fins det traktater fra henholdsvis årene 911, 944, og 971. Disse er gjengitt i den tidligere nevnte Pirmærkrøniken¹⁴⁰ og gjengir ulike typer avtaler mellom Bysants og Rus'. Avtalene omhandler både økonomiske aspekter, som handel, og

¹⁴⁰ Også omtalt som *Povest' vremenykh let* eller Beretningen om de svunne år oversatt til norsk.

sosiale, som f.eks. hvordan bysantinerne oppfatter folkegruppen fra Rus'. Det som er spesielt interessant med disse handelstraktatene er å lese de i en kronologisk rekkefølge for å se utviklingen i forholdet mellom Bysants og Rus'. Men der det er noe enklere å hente ut informasjon om utvikling i økonomiske og politiske relasjoner fordi det uttrykkes mer eksplisitt, må man grave dypere for å hente ut informasjon som kan si noe om utviklingen innenfor sosiale forhold.¹⁴¹

Handelstraktaten som dateres til år 907, er det knyttet usikkerhet til. Usikkerheten dreier seg rundt dets innhold i forhold til for eksempel gjengivelse av navn og om noen av disse har blitt føyd til i etterkant av den opprinnelige nedtegnelsen. I nyere russisk historieforskning diskuteres det også om denne i det hele tatt ble nedtegnet i 907 og hvilken maktposisjon Rus' hadde på denne tiden til å kunne inngå avtaler med Bysants. En av forskerne som skriver om dette er Sakharov¹⁴² som stiller seg kritisk til begge de ovennevnte poengene. Et av argumentene til støtte for tvilen er at samme handelstraktat ikke nevnes i bysantinske kilder. Sakharov har ikke vært den eneste deltakeren i diskusjonen om handelstraktaten fra år 907 sin autenticitet og validitet. Blant flere er det mulig å trekke fram Alexei A. Shakhmatov og Dmitriy S. Likhachov. I det 20. århundre stilte begge spørsmål til traktaten. Men der den førstnevnte Shakhmatov var veldig kritisk til den og avfeide den som rent oppspinn funnet på av Nestor, den angivelige forfatteren av Primærkrøniken, er Likhachov mer moderat i sine poeng om traktaten fra 907. Likhachov stiller seg således i en mellomposisjon der han på en side opererer med fire handelstraktater, fra henholdsvis 907, 911, 944 og 971, samtidig som han godtar at handelstraktaten fra 907 inneholder utdrag tatt fra traktaten fra 911.¹⁴³

Problematikken i dette med etterinnfylling av navn ligger i at man ofte bruker nettopp navnene til personene som skal ha utgjort delagasjonen fra Rus' for å si noe om deres opprinnelse. Derav vil tilstedeværelsen av skandinaviske navn i en handelstraktat kunne tolkes som befolkningen i Rus' var både i kontakt med skandinavernene og bysantinerne. Hvis man ser på handelstraktaten

¹⁴¹ Kandidaten har på bakgrunn av sin kompetanse i russisk og slavisk språk lest traktatene i originalversjon. Alle utdrag gjengis på russisk språk da denne språkformen regnes som den mest tilgjengelige for utenforstående.

¹⁴² Andrey N. Sakharov, "РУССКО-ВИЗАНТИЙСКИЙ ДОГОВОР 907 г.: РЕАЛЬНОСТЬ ИЛИ ВЫМЫСЕЛ ЛЕТОПИСЦА? (1)," in *Teoriya Prava*, Vasily Smorzhevskiy, (Nauchnaya Biblioteka Portalus, 2017).

¹⁴³ Sakharov, "РУССКО-ВИЗАНТИЙСКИЙ ДОГОВОР 907 г.: РЕАЛЬНОСТЬ ИЛИ ВЫМЫСЕЛ ЛЕТОПИСЦА? (1)," 2.

fra 907 i Primærkrøniken er den i seg selv ikke særlig lang og utgjør rundt en og en halv side med tekst. Men ved å studere teksten nærmere er det mulig å hente fram flere interessante poeng. Traktaten starter med en oppramsing av hvilke folkegrupper fyrst Oleg¹⁴⁴ tok med seg til «Tsargrad» (det gammel-russiske navnet for Konstantinopel).

«В год 6415 (907). Пошел Олег на греков, оставив Игоря в Киеве; взял же с собою множество варягов, и славян, и чуди, и кривичей, и мерю, и древлян, и радимичей, и полян, и северян, и вятичей, и хорватов, и дулебов, и тиверцев, известных как толмачи: этих всех называли греки Великая Скифь. [...]»¹⁴⁵

Av utdraget over fremkommer det at «store mengder» væringer, slaver og andre folkegrupper deltok i turen til Bysants. Et interessant poeng ved det er skillet som blir trukket mellom væringer og slaver uten av bakgrunnen for dette oppgis. Et argument for en slik løsning kan være at en slik inndeling var naturlig. På den andre siden er det mulig å si at en slik inndeling virker kunstig når den ikke begrunnes ytterligere. Uansett hvilken stilling man tar til denne inndelingen er den har en effekt som i en større eller mindre grad har vært ønskelig fra forfatterens side. Denne effekten går ut på at jo flere folkegrupper nevnes, og sånn sett er delaktige på fyrst Olegs side i reisen mot Konstantinopel, jo større rettmessighet ligger det på hans side. Altså – jo flere man er jo større krav har man om å uttrykke noe, å bli hørt og kanskje til en viss grad ha til formål om å bli likeverdig part til Bysants. Nettopp dette med styrke- og maktforhold kommer ytterligere fram i påfølgende delen av traktaten fra 907.

«И с этими всеми пошел Олег на конях и в кораблях; и было кораблей числом две тысячи. И пришел к Царьграду; греки же замкнули Суд, а город затворили. И вышел Олег на берег, и начал воевать, и много убийств сотворил в окрестностях города грекам, и разбили множество палат, и церкви пожгли. А тех, кого захватили в плен, одних иссекли, других замучили, иных же застрелили, а некоторых побросали в море, и много другого зла сделали русские грекам, как обычно делают враги. [...]»¹⁴⁶

¹⁴⁴ Daværende fyrst og i seg selv en diskutert historisk skikkelse i forbindelse med for eksempel sin opprinnelse og rolle i russisk historie.

¹⁴⁵ Dmitrij S. Likhachov and Oleg V. Tvorogov, *Повесть временных лет (Povest' vremenykh let)* (Sankt-Petersburg: Vita Nova, 2012), 23.

¹⁴⁶ Likhachov and Tvorogov, *Повесть временных лет (Povest' vremenykh let)*, 23.

Der oppgis det at Oleg «med alle disse» (jf. folkegruppene nevnt i første utdrag) kom på hest og i båt, og at det totale antallet båter var på 2000. Videre skriver forfatteren om reaksjonen til grekerne som lukker seg inne mens først Oleg sammen med sine menn «kriger, dreper, brenner kirker og torturer eller dreper de de har klart å ta til fange». Det er likevel slutten på utdraget som er ekstra interessant der det ovennevnte og «annen onde som russerne påførte grekerne» forklares med det er sånt fiender gjør mot hverandre. Her er det mulig å trekke ut flere ting. For det første, også hvis traktaten fra 907 består av utdrag fra traktaten fra år 911 er det mulig å si at forholdet mellom Rus' og Bysants kanskje ikke stabilt, men at de var i kontakt med hverandre. For det andre er det verdt å merke seg at skillet væringer, slaver og andre folkegrupper som nevnes innledningsvis forsvinner i det andre utdraget på forrige side og i resten av traktatene. Isteden blir alle betegnet som russere eller f.eks. de russiske byene. Hvilket formål denne endringen hadde er ikke helt enkelt å si, men man kommer ikke unna det skaper et slags samlingseffekt der «russerne» er mot eller krever noe av Bysants.

Handelstraktaten fra år 911 og dens validitet er mer godtatt i den russiske forskningen. Denne handelstraktaten har til forskjell fra den første fra 907 et tydelige språk og overordnet sett også et tydeligere formål. Størrelsesmessig er den også lengre, men uttrykker fortsatt formelle forhold innenfor økonomiske, politiske og sosiale relasjoner mellom Bysants og Rus'. Det som kan høre til de sosiale relasjonene må på noen nivå tolkes ut av traktaten med utgangspunkt i de økonomiske og politiske anliggender traktaten tar opp. Disse anliggender er blant annet handelstrafikk, salg av gods, delagasjoner fra den ene partens visitter til den andre, russiske¹⁴⁷ leiesoldaters rettigheter, tyveri og urettmessige handlinger som rammer begge partene. Når man leser handelstraktaten og dens konkrete beskrivelser av ulike tilfeller den skal gjelde for og hvilke handlinger og konsekvenser traktaten forplikter til, er det av denne informasjonen også tolke ut sosiale relasjoner som må ha vært gjeldende.¹⁴⁸ Rent språkmessig er den mest iøynefallende endringen er beskrivelsen er partene handelstrakteten omfatter. Der man før så et skille på grekere, russere, væringer osv. er kun de to første igjen i traktaten fra 911.

¹⁴⁷ Russiske brukes i dette tilfellet som en direkte oversettelse av ordet *русских* (russkhih), men har en annen konnotasjon enn dagens definisjon av «russerne» blant annet fordi dette i dag omfatter et større geografisk område, en annen statsdannelse og befolkning enn det gjorde da handelstraktaten ble skrevet.

¹⁴⁸ En konkretisering av typer sosiale relasjoner vil bli gitt under, i lys av utdrag fra handelstraktaten og drøftingen av traktatene.

«[...] В год 6420 (912). Послал Олег мужей своих заключить мир и установить договор между греками и русскими [...]»^{149, 150}

«[...] Об этом: если украдет что русский у христианина или, с другой стороны, христианин у русского [...]»¹⁵¹

«[...] В удостоверение и неизменность, которая должна быть между вами, христианами, и русскими [...]»¹⁵²

Hvis man ser på de tre ovennevnte utdraget i den rekkefølges de gjengis i handelstraktaten og her er det mulig å trekke ut flere poeng. I det første utdraget sies det at «fyrst Oleg sender sine menn for å slutte fred og inngå en avtale mellom grekerne og russerne». Her trekkes det altså kun et skille mellom grekerne og russerne, mens andre folkegrupper nevnes ikke. Denne endringer er også interessant da man helt i begynnelsen av handelstraktaten kan lese en oppramsing av navn som har skandinavisk opprinnelse, men under benevnelsen «vi av den russiske slekten» med påfølgende navn som *Karly*, *Vermud*, *Folav* og *Roar*.

«[...] Мы от рода русского — Карлы, Инегелд, Фарлаф, Веремуд, Рулав, Гуды, Руалд, Карн, Фрелав, Руар, Актеву, Труан, Лидул, Фост, Стемид — посланные от Олега, великого князя русского, и от всех, кто под рукою его, — светлых и великих князей, и его великих бояр [...]»¹⁵³

Av samme, ovennevnte, utdrag er mulig å gjøre en antagelse om hvorfor gjengivelsen av folkegrupper i denne traktaten begrenses til grekere og russere. Den videre teksten i utdraget uttrykker at de 15 mennene som er oppgitt med navn «— er sendt av Oleg, storfyrsten av Rus', og av alle, som er under hans hånd, — høytstående og mektige fyrster, og hans mektige høytstående menn».¹⁵⁴ Som det er mulig å se av oversettelsen brukes en det en rekke titler,

¹⁴⁹ Likhachov and Tvorogov, *Повесть временных лет (Povest' vremenykh let)*, 25.

¹⁵⁰ Dateringen i form av årstall i Primærkrøniken er på mange måter i seg selv et diskutert tema, der man blant annet har sett på hvordan og til hvilken grad forfatteren kunne ha endret dateringen for å øke tekstens kronologi og øke dens validitet ved å få en større sammenheng i teksten. Her brukes dateringen år 911 da den er den mest aksepterte dateringen til når handelstraktaten ble skrevet.

¹⁵¹ Likhachov and Tvorogov, *Повесть временных лет (Povest' vremenykh let)*, 26.

¹⁵² Likhachov and Tvorogov, *Повесть временных лет (Povest' vremenykh let)*, 27.

¹⁵³ Likhachov and Tvorogov, *Повесть временных лет (Povest' vremenykh let)*, 25.

¹⁵⁴ Tegnsettingen er gjengitt som den er i uoversatt form.

som storfyst, og statusladde adjektiv som bidrar til å opphøye fyrst Olegs status, men som nødvendigvis ikke har så mye røtter i virkeligheten¹⁵⁵.

Årsaken til det kan være flersidig. Det kan på den ene siden bety at en slik inndeling var naturlig med grunnlag i at gruppene som kom med Rus' området «automatisk» ble regnet som russere, eller så kan definisjonen ha vært naturlig av en annen årsak som f.eks. skillet mellom ikke-kristne og kristne. Nettopp det siste tenkes å være mer sannsynlig da det også kommer fram videre i handelstraktaten fra år 911 der partene traktaten gjelder for nevnes. Dette er noe det fins eksempler på flere steder i traktaten, og to eksempler på dette gjengis over. I begge utdragene forekommer betegnelsen kristen/kristne og russer/russerne. I utdraget i midten der det redegjøres for konsekvenser av tyveri forekommer betegnelsen «en russer fra en kristen og på motsatt side en kristen fra en russer». På samme måte betegnes partene i det siste utdraget, men nå i flertall «kristne og russere» som i forbindelse av at utdraget omhandler hvordan det overordnede og det generelle forholdet skal være mellom partene er naturlig.

Nettopp dette skillet mellom ikke-kristne og kristne er viktig for å kunne forstå et konsept som «Varangian Christianity» og hvordan forhold som ikke direkte var knytt til religion kunne ha en innvirkning på utøvelsen og forståelsen av en religion, som f.eks. kristendommen. Bysants ble jo kristnet før Skandinavia og Rus', noe som også tilsier at de var på et annet nivå når det gjaldt forbindelsen mellom keiseren og kristendommen, og at kristendommen kunne defineres som statsreligion. Da dette ikke var like etablerte strukturer i Skandinavia og Rus' på 9. og 10. århundre, altså at man i disse områdene befant seg i en slags utviklingsfase opp mot etableringen av kristendommen i samfunnet slik det beskrives over, vil det også til en større grad muliggjøre at den kristendommen som først spredte seg og påvirket disse områdene også var ulik den bysantinske. I lys av dette er det mulig å komme tilbake til Melnikova¹⁵⁶ som nettopp peker på at den kristendommen væringene representerte var en sammensatt forståelse av elementer fra den kristendommen de møtte i Bysants og elementer som ikke var like med den, men som til gjengjeld til en større grad stemte overens med deres virkelighetsoppfatning og ga gjenklang i hvordan samfunnet fungerte.

¹⁵⁵ Som tidligere nevnt er fyrst Oleg en skikkelse hvis person det fortsatt foreligger spørsmål til. Men også uten å gå inn på diskusjonen om dette er det mulig å trekke fram at det er vanskelig å peke på at fyrst Oleg samlet Rus' eller innførte kristendommen. Dette er hendelser som finner sted etter hans tid som fyrste i slutten av 800-tallet og helt i begynnelsen av 900-tallet.

¹⁵⁶ Melnikova, "How Christian Were Viking Christians?,".

Handelstraktaten fra år 944 er på noen områder ganske lik traktaten fra 911. Likhetene ligger i både dette med navn på mennene fra Rus' side og i traktatens innhold der også denne regulerer spørsmål i forbindelse med økonomiske (handel), politiske (lov og rett) og sosiale relasjoner (hvordan de skal se på hverandre og derav hvilket forhold partene skal ha til hverandre). Det som er interessant og ulikt med denne handelstraktaten er at det i denne blir trukket et religiøst skille mellom de som representerer Rus' selv om alle fortsatt overordnet kalles «de fra den russiske siden»¹⁵⁷.

«[...] А кто с русской стороны замыслил разрушить эту любовь, то пусть те из них, которые приняли крещение, получают возмездие от Бога Вседержителя, осуждение на погибель в загробной жизни, а те из них, которые не крещены, да не имеют помощи ни от Бога ни от Перуна, да не защитятся они собственными щитами, и да погибнут они от мечей своих, от стрел и от иного своего оружия, и да будут рабами во всю свою загробную жизнь. [...]»¹⁵⁸

I utdraget over kommer dette skillet fram på flere måter. For det første trekkes det et skille mellom «døpte» og «ikke-døpte»¹⁵⁹. Disse gruppene skal på sin side stå til ansvar for sine handlinger på to ulike måter. De førstnevnte, «døpte» skal stå til ansvar ovenfor «Gud den Allmektige»¹⁶⁰, mens de «ikke-døpte» skal «ikke kunne finne hjelp verken hos Gud eller Perun, ikke kunne beskytte seg med sine skjold, og dø skal de av sine sverd og sine andre våpen, og være slaver til evig tid.»¹⁶¹

Med grunnlag i den ovennevnte forskjellen i hvem man skulle stå til ansvar ovenfor og også formuleringene dette blir uttrykt på er det mulig å trekke ut noen poeng som kan peke i retningen av det i tidsrommet år 911 og 944 hadde skjedd noen endringer i forhold til religion og partenes oppfatning av hverandre. Ved at i det skriftlig form gjøres et skille mellom «døpte»

¹⁵⁷ Oversettelsen er gjort fra de første ordene «А кто с русской стороны» (А тот кто с русской стороны) i utdraget under.

¹⁵⁸ Likhachov and Tvorogov, *Повесть временных лет (Povest' vremenykh let)*, 33.

¹⁵⁹ Oversettelse av «которые приняли крещение» (kotorye prinyali kresshenie) og «которые не крещены» (kotorye ne kreshheny).

¹⁶⁰ Oversettelse av «Бога Вседержителя» (Boga Vsederzhitel'ya).

¹⁶¹ Tegnsettingen er i oversettelsen er gjengitt som den er i uoversatt form. Oversettelsen er gjort av slutten av utdraget: «да не имеют помощи ни от Бога ни от Перуна, да не защитятся они собственными щитами, и да погибнут они от мечей своих, от стрел и от иного своего оружия, и да будут рабами во всю свою загробную жизнь. »

og «ikke-døpte» russere¹⁶² kan dette bety at begge partene visste om eksistensen av døpte, og derav per definisjon kristne, russere som de derav brukte som et slags «naturlig skille». Noe som er verdt å merke seg er hvordan denne gruppen fortsatt hører til under russere, selv om de tilhører en annen religion som området de kommer fra eller deres leder hører til. Det er på denne måten kanskje mulig å si at de døpte russerne havnet i en mellomposisjon der de har religiøs tilhørighet i Bysants, mens de på andre områder fortsatt kommer har tilbørighet til Rus'. Men det at handelstraktaten fra 944 forteller om kristne fra Rus' er i seg selv verdt å merke seg.. På dette tidspunktet var hverken de skandinaviske eller Rus' områdene kristnet, og det er på mange måter vanskelig å si at lederne var kristne eller at de hadde etablert kristendommen i samfunnet. Lederne var på dette tidspunktet personlig påvirket av kristendommen, som den tidligere nevnte Håkon Adalsteinsfostre¹⁶³, eller i kontakt med kristne områder f.eks. Bysants, men var fortsatt «ikke-døpte», som fyrstinne Olga av Kiev¹⁶⁴. Dermed er de døpt mennene i handelstraktaten av en spesiell interesse. Dette fordi de kan nyansere, om ikke endre, forståelsen av hvordan kristendommen kom til og påvirket områdene i Nord- og Øst-Europa. For selv om de ikke utgjorde majoriteten av befolkningen, kunne de gjennom sin ferdsel i området pga. handel, rekruttering til tjeneste i Bysants osv. bidra til «å spre» kristendommen på nivået under lederne.

Når det kommet til handelstraktaten fra år 977 inneholder den deler som er interessante å se på opp mot innholdet i traktaten fra 944. Der det i den sistnevnte uttrykkes et enten nøytralt eller på noen områder positivt og respektfullt syn på grekerne, forekommer på mange måter det motsatte i traktaten fra 977. I teksten fra Primærkrøniken som kontekstualiserer selve inngåelsen av handelstraktaten beskrives grekerne i nedsettende ordlag, som står i kontrast til en opphøyet beskrivelse av fyrst Svjatoslav.¹⁶⁵ Om grekerne skrives det blant annet:

«[...]Так говорили греки, обманывая русских, ибо греки лживы и до наших дней. [...]».¹⁶⁶

¹⁶² Ordet «russere» brukes her, som tidligere, som en oversettelse av ordet «*русские*» (russkhe) og dens ulike bøyingsformer i selve handelstraktaten.

¹⁶³ Se underkapittel 2.5. Kristningen av Skandinavia og maktpersoner under kristningen.

¹⁶⁴ Se underkapittel 1.6. Kristningen av Russland og maktpersoner under kristningen.

¹⁶⁵ På dette området er det mulig å trekke fram et fellestrekk for handelstraktatene fra 944 og 977 i det at de begge snakker i opphøyet form om Rus' ledere.

¹⁶⁶ Likhachov and Tvorogov, *Повесть временных лет (Povest' vremnykh let)*, 47.

I dette utdraget beskrives grekerne som løgnere med etterfølgende «fordi de er det til våre dager»¹⁶⁷ Noe som i seg selv virker som en del av forklaringen til hvorfor russerne velger å ikke innta Konstantinopel¹⁶⁸, men heller inngå fred med grekerne. Det er også der konteksten for handelstraktaten slutter, og fredsslutningen har da blitt uttrykt som en nødvendighet.¹⁶⁹

Handelstraktatens innhold beskriver som følge av den ovennevnte konteksten en rekke militære forhold, som det ved inngåelse av kan tenkes og vil stabilisere de politiske forhold mellom partene. Svjatoslav lover i denne traktaten at han ikke skal starte krig mot verken Bysants, Bulgaria eller Chersonesus¹⁷⁰. Videre lover han sin støtte «hvis noen andre tenker på deres land, så skal jeg være hans fiende og krige mot han.»¹⁷¹ Sett opp mot handelstraktaten fra år 944 er det en endring i hvordan det å ikke etterfølge den inngåtte avtalen formuleres. Der det tidligere er snakk om kjærlighet mellom partene og det å stå til ansvar ovenfor sine handlinger, noe som er gjenkjennelig fra kristen ideologi, er det handelstraktaten fra 977 snakk om å sverge og å bli forbannet.

«[...] Как уже клялся я греческим царям, а со мною бояре и все русские, да соблюдем мы прежний договор. Если же не соблюдем мы чего-либо из сказанного раньше, пусть я и те, кто со мною и подо мною, будем прокляты от бога, в которого веруем, — в Перуна и в Волоса, бога скота, и да будем желты, как золото, и своим оружием посечены будем. [...]»¹⁷²

I utdraget over er også mer drøye formuleringer som utdyper det å bli forbannet der dette beskrives som «å bli like gule som gull og å bli stukket i hjel av sine våpen.»¹⁷³ noe som i

¹⁶⁷ Oversettelse av «ибо греки лживы и до наших дней» (Ibo greki lzhivy i do nashih dnei).

¹⁶⁸ I traktaten «Tsargrad».

¹⁶⁹ Det er nettopp slike formulering som i det brukte utdraget, og generelt den språklige måten hendelser før inngåelsen av de ulike handelstraktatene blir gjengitt på som minsker troverdigheten til disse delene av Primærkrøniken.

¹⁷⁰ Ligger i dagens Krim-område.

¹⁷¹ Oversettelse av «И если иной кто замыслил против страны вашей, то я ему буду противником и буду воевать с ним.» i Likhachov and Tvorogov, *Повесть временных лет (Povest' vremenykh let)*, 50.

¹⁷² Likhachov and Tvorogov, *Повесть временных лет (Povest' vremenykh let)*, 50.

¹⁷³ Oversettelse av «и да будем желты, как золото, и своим оружием посечены будем.» (i da budem zhelty, kak zoloto, i svoim oruzhiem poseheny budem.)

sammenheng med nevnelser av de hedenske gudene Perun og Veles¹⁷⁴ minimerer forståelsen av den russiske part som delvis kristne, som det f.eks. fremkom av traktaten fra 944. Denne endringen kan også være et eksempel på variasjonene i kristendommens påvirkningskraft der lederne både kunne være kristne («døpte»), hedenske eller mer udefinerbare i religionsspørsmålet.¹⁷⁵ I tillegg til dette fremkommer det at Rus'-området på tidspunktet av inngåelsen av handelstraktaten har et nokså ustabil forhold til sine naboer, som bulgarene og petsjeneger. Disse naboers bosetningsområder befant seg geografisk mellom Rus' og Bysants som på mange måter gjør de til en faktor av betydning i relasjonen mellom Rus' og Bysants. På den ene siden kunne bulgarene og petsjeneger være en trussel for begge ovennevnte når man kom i krig med dem, samtidig som det å slå disse folkegruppene tilbake kunne være noe å øke sitt styrkeforhold både innad i sitt eget område ved at man klarer å forsvare sitt område. Samtidig som at man kunne opptre som en sterkere part utad.

¹⁷⁴ Oversettelse av «*Перуна и в Волоса*» (Peruna i v Volosa). Navnene er i traktaten er skrevet i akkusativ kasus og har derfor «a» på slutten, noe som ikke er med i oversettelsen da kasus ikke er en grammatisk kategori i norsk.

¹⁷⁵ Her kan fyrstinne Olga, fyrst Svjatoslav og Olav Tryggvason bli nevnt som eksempler.

3.6. Konklusjon – kapittel 3

Uansett hvilket konsept eller begrep man velger å bruke for å belyse kristendommens spredning før den offisielle etableringen av religionen i Skandinavia og Rus' er man nødt til å utvide religionsbegrepet ikke bare fra dets rent teologiske, mens kanskje også det man «naturlig» ville ha ansett som tilhørende under den religiøse sfæren. Fra et nåtidig perspektiv er det relativt enkelt å ha et sekulært perspektiv på kristendom og religion generelt. Men dette perspektivet er lite overførbart til middelalderen og kan ikke gi oss et bredt nok bilde på hvordan og hvorfor kristendommen spredte seg i Nord- og Øst-Europa.

Helthetlig vil det kanskje være vanskelig å si noe nøyaktig om graden viktighet til de ulike aktørene, her vil også graden av utfyllende beskrivelser av aktørene selv og deres handlingers troverdig spille en rolle. Mye er ikke samtidige gjengivelser eller lite utfyllende beskrivelser med informasjon, men lite detaljer. Men det å se på alt det tilgjengelige bit for bit kan likevel resultere i et større bilde som kanskje ikke gir et svar, men som likevel kan bygge ut forståelsen av hvordan Skandinavia og Rus' etter hvert fikk kristendommen som statsreligion og hvordan tidsperioden i forkant medvirket til dette og også preget tiden etter at områdene hadde fått en ny statsreligion. Avslutningsvis kan man si at kristendommen på sett og vis har vært et instrument innenfor politiske og økonomiske delene av samfunnet som ble brukt til å nå mål eller endringer til både innad i et område, men også for å regulere forhold utenfor det. Under dette kommer styrkeforhold, relasjoner til andre områder og måten man ønsket å bli sett på som.

Når det kommer til handelstraktatene er de som kilde en nyttige for å kunne teste validiteten til konseptet «Varangian Christianity». De kommer til god hjelp for å se om det konseptet bygges opp på har utspring i kilder som ble nedskrevet samtidig som tiden konseptet prøver å belyse. Traktatene kan brukes for å se en sammenheng og kontakt mellom skandinavene og russerne da disse som oftest forekommer under ett i handelstraktatene og anerkjennes av Bysants som ikke alltid skiller mellom de to gruppene. I tillegg gir handelstraktatene, sammen med sekundærlitteraturen, mulighet til å gjøre et bredt dypdykk i hvordan kristendommen påvirket områdene som i det 9. og 10. århundre ikke var offisielt kristne¹⁷⁶ eller var i startfasen med å absorbere kristne elementer inn i samfunnet. Nettopp i dette med å absorbere eller sagt på en

¹⁷⁶ Jf. den tidligere definisjonen av offisielt kristnet – at kristendommen ble statsreligion.

annen måte, at samfunnet er i større kontakt med kristendommen som religion, er «Varangian Christianity» viktig. På dette området bidrar konseptet til å skape en forståelse av at væringene som var i kontakt med f.eks. Bysants ikke var passive mottakere av noe de ble påtvunget, men at de på sett og vis var tilpasningsdyktige til forhold de møtte og kunne ta de i bruk til sin fordel. Nettopp denne blanding av kristendommens påvirkning som væringene opplevde da de var i kontakt med kristne områder, deres egen forståelse av denne påvirkning kalles av Lind for religiøs synkretisme¹⁷⁷ noe som kandidaten mener er en treffende beskrivelse.

Områdene i aksene Skandinavia-Rus' var ikke alltid på godfot med Bysants, men forholdet, som andre områder de var i kontakt med f.eks. sør i Europa, gikk opp og ned. I lys av dette kan det at kan de kristne væringene' ses på som en del av det store bildet der noen valgte å gå bli kristne for å inngå i et felleskap det var mulig å tjene på, som i handel og statusen ved å tjenestegjøre i Bysants. Men på den andre siden innebar ikke det å bli kristen en direkte forbindelse til at man fikk et utelukkende godt og stabilt forhold til hverandre. Hadde dette vært tilfelle kunne det kanskje ha ført til at flere ble kristne som en del av sin kontakt med Bysants og kanskje på et tidligere tidspunkt fått et fredelig og stabilt forhold til Bysants. Dette er likevel et poeng det er vanskelig noe håndfast ut av uten å bedrive kontrafaktisk historie, noe som på ingen måte er formålet.

¹⁷⁷ Lind, "Christianity on the Move: The Role of the Varangians in Rus and Scandinavia," 413.

4. Konklusjon

Som arbeid med denne oppgaven har vist, er noe som først ser ut som lett håndgripelig og begrenset i omfang, vise seg å være mye større og omfatte flere typer forhold i et samfunn, som inneholder relasjoner på det sosiale plan, politisk kontekst og økonomiske årsaker. Disse igjen er på sin side samlebegreper på en rekke aktører, hendelser og tidsperioder som rommer mye. Likevel er det ikke mulig å se på de isolert hver for seg uten at man kommer inn på aspekt som enten er i skjæringspunktet eller som like gjerne kunne ha vært plassert inn under et annet samlebegrep. Denne form for inndeling har vært, og hva som er den beste måten å løse det på, har vært et aktuelt spørsmål gjennom store deler av arbeidet med denne oppgaven, men både det politiske, økonomiske og sosiale har bestått som inndelingsform da dette opplevdes som den mest formålstjenlige opp mot drøftingen av de religiøse endringene. Alle delene har nok ikke blitt brutt ned til den aller minste detalj, men de utgreiingene som har blitt gjort har blitt brutt ned til det nivået der de kan fungere godt i oppgaven og tilføye den nye poeng og detaljer.

I forbindelse med det ovennevnte har spesielt handelstraktatene vært nyttige. De har både utvidet forståelsen av sekundærlitteraturen og de arkeologiske funnene som man ikke kommer unna når man skriver om en tidsperiode som det er lite skriftlige kilder til. Som konsept har «Varangian Christianity» bidratt til forståelsen av at endringer tar tid og at det å sette et årstall for når et område «ble kristnet» er vanskeligere enn man først skulle tro. Konseptet kan sånn sett hjelpe i forståelsen av hvordan påvirkningen skjedde og hvorfor den var mulig. Definisjonen til ett konkret årstall kan variere alt ettersom hvilke endringer man anser som relevant for denne hendelsen og hvor man trekker «mållinja» for å være kristnet. Kanskje er det like greit å operere med flere årstall og diskutere disse, så lenge det ligger en tydelig definisjon på hva man har basert sitt standpunkt på.

Religion, som det har blitt belyst i denne oppgaven, var i det 9. og 10. århundre mer enn bare teologi og gudslære. Dette gjelder også for Skandinavia der væringer ser på Bysants som et attraktivt handelsmarked og tjenestested og i Rus' der fyrstinne Olga døpes i Bysants og dermed prøver å gå inn i samme rekke religiøst sett med en nabo som har betydning for riket hun styrer i som formynder. Religion var altså på mange måter en resurs eller et middel man kunne bruke, og som ble brukt utover sine opprinnelige «rammer». For å kunne drøfte hvordan disse «rammene» utvidet seg og hvordan kristendommen med hjelp av noens hender påvirket og endret samfunnene i Skandinavia og Rus' er det mulig å benytte seg av konseptet «Varangian Christianity».

Et mulig poeng å trekke ut av konseptet, hvis man godtar eksistensen av en sammensatt kristendomsforståelse og at den fortsatt kan kalles kristendom, er at den kristne påvirkningen kom utenfra til områdene Skandinavia og Rus', men at menneskene her til en større grad «hentet» religion til seg selv. Med formål om økonomiske, politiske og sosiale gevinster som følge av denne «henting». Hvis partene som i handelstraktatene beskrives som grekere og russere hadde hatt et kontinuerlig utelukkende godt forhold mot hverandre, kunne dette kanskje ha medført til en annen tendens i hvordan kristendommen påvirket områdene i Nord- og Øst-Europa.¹⁷⁸ Det vil alltid være vanskelig å si til hvilken grad religionsskiftet var et valg av majoriteten eller ikke, kanskje er det i det hele tatt nokså umulig tatt i betraktning at det de kildene man har til et mikroperspektiv, i runesteiner og rissinger i bjørkenever, også må fortolkes og tillegges mening da de i likhet med f.eks. handelstraktatene ikke er like utfyllende som man skulle ønske. Hvis man godtar teorien om at kristendommen ble «hentet» eller oppsøkt av de som ble kristnet blir det på mange måter også mindre relevant om påvirkningen skjedde vest eller østfra, og hvilken som var sterkest. Også misjonærenes rolle blir mindre sentral hvis man støtter opp om teorien at religionen ble hentet av aktørene selv og ikke «påtvunget» dem. Med denne forståelsen står fokuset mer på hvordan kristendommens påvirkning også påvirket utover de religiøse forhold. Et eksempel her kan være de tidligere nevnte korsformede smykker.

Selv om «Varangian Christianity» som konsept både anerkjenner påvirkning fra vest og øst, er det likevel er det viktig å se på forhold og kontakt mellom Skandinavia og Rus'. Dette fordi de utgjør en stor del av begges historie for perioden 9. og 10. århundre, men som kanskje ikke har det religiøse aspektet som mest iøynefallende eller lettest å si noe om siden Skandinavia i senere tid etablerer en vest-kirkelig struktur. Man må på sett og vis se på religion i et større perspektiv som en del av det større samfunnsbildet for å gi påvirkning fra innpass. Alle de tre kapitlene i sammenheng har gjort det mulig å forstå og å nyansere hva alle definisjoner som «døpt»/«ikke-døpt», kristnet og ikke-kristnet kan romme av betydning. Disse er ofte nokså romslige begreper som kan omfatte mye hvis man ikke avgrenser deres betydning.

Et moment det er viktig å være varsom ovenfor er det at en utzoomingen – å se kristendommens påvirkningskraft i for stor grad i et makroperspektiv, kan være en av oppgavens svakhet. For hvor går egentlig grensen mellom det som er bredt nok, men ikke for vidt og heller ikke for

¹⁷⁸ Se konklusjonen til kapittel 3. i underkapittel 3.6.

smal tilnærming til problemstillingen. Som ofte ellers er det alltid flere sider av en sak, men å se på forbindelsene mellom Nord- og Øst-Europa er definitivt et spennende felt der det er mye å hente og mange tolkninger å gjøre.

Med grunnlag i det ovennevnte kunne også disse ledere av disse områdene ha fått et annet inntrykk av hva kristendommen er, hvilke formål den kan tjene eller hvorfor den er mer fordelaktig enn hedendommen. Men alt dette er for spekulativt til å kunne si noe om siden det, som tidligere nevnt i flere kapitler, sjeldent er snakk om kun religion og dens teologiske aspekter. Ofte påvirkes politiske og økonomiske forhold i lys av en religiøs endring. Samtidig er det mulig å til en viss grad peke på en kausal sammenheng mellom disse forhold i samfunnet. De er avhengige av hverandre, og når det ene endres fører det til en endring i de andre forhold, som igjen kan bidra til at det skjer en endring i det forhold der den første endringen skjedde. For det meste har denne oppgaven hatt et maktperspektiv på temaet som belyses. Likevel er det avslutningsvis mulig å foreta en parallell til mikroperspektivet. Akkurat som mennesket er samfunnet flersidig og når man endrer en del av det har endringen også ringvirkninger utover delen endringer først og fremst var ment for.

5. Bibliografi

- Androshchuk, Fedir. "Symbols of Faith or Symbols of Status? Christian Objects in Tenth-Century Rus'." in *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, edited by Ildar Garipzanov and Oleksiy Tolochko. 70-89. Kiev: Institute of Ukrainian History, 2011.
- Androshchuk, Fedir, Jonathan Shepard, Monica White. *Byzantium and the Viking World*. Uppsala: Uppsala Universitet, 2016.
- Antonsson, Haki. "Viking-Age Scandinavia: Identities, Communities and Kingdoms." in *Introduction to Nordic Cultures*, edited by Annika Lindskog and Jakob Stougaard-Nielsen. 14-19. London: University College London Press, 2020.
- Bagge, Sverre. "Christianization and State Formation in Early Medieval Norway". *Scandinavian Journal of History* 30, 2 (2005): 107–34, doi:10.1080/03468750510014088.
- *From Viking Stronghold to Christian Kingdom: State Formation in Norway, c. 900-1350*. København: Museum Tusulanum Press, 2010.
- *Cross & Scepter: The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformation*. Princeton University Press, 2014.
- *En kort introduksjon til Snorre Sturlason: historiker og dikter*. Cappelen Damm Akademisk, 2019.
- Barrett, James Harold. *Contact, Continuity, and Collapse: The Norse Colonization of the North Atlantic*. Brepols, 2003
- Bauduin, Pierre, and Alexander Musin. *Vers l'Orient et vers l'Occident. Regards croisés sur les dynamiques et les transferts culturels des Vikings à la Rous ancienne*. Centre de Recherches Archéologiques, 2014.
- Benediktz, Benedict. *The Varangians of Byzantium*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Brink, Stefan. "People and Land in Early Scandinavia." in *Frank, Northmen and Slavs*, edited by Ildar Garipzanov. Turnhout: Brepols, 2008.
- Brink, Stefan, and Neil Price. *The Viking World*. Routledge, 2008.
- Callmer, Johan, Ingrid Gustin, and Mats Roslund. *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond: Communicators and Communication*. Brill, 2017.

- Garipzanov, Ildar. *Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery: Early History Writing in Northern, East-Central, and Eastern Europe (c. 1070-1200)*. Brepols, 2011.
- *Conversion and Identity in the Viking Age*. Turnhout: Brepols, 2014.
- "Introduction : networks of conversion, cultural osmosis, and identities in the Viking Age." in *Conversion and Identity in the Viking Age*, edited by Ildar Garipzanov. 1-19. Turnhout: Brepols, 2014.
- "Christian Identities, Social Status, and Gender in Viking-Age Scandinavia." in *Conversion and Identity in the Viking Age*, edited by Ildar Garipzanov. 139-165. Turnhout: Brepols, 2014.
- *Graphic Signs of Authority in Late Antiquity and the Early Middle Ages, 300-900*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Garipzanov, Ildar, Patrick J. Geary, and Przemysław Urbańczyk. *Franks, Northmen, and Slavs: Identities and State Formation in Early Medieval Europe*. Brepols, 2008.
- Garipzanov, Ildar, and Oleksiy Tolochko. *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*. Kiev: Institute of Ukrainian History, 2011.
- "Introduction." in *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, edited by Ildar Garipzanov and Oleksiy Tolochko. 9-16. Kiev: Institute of Ukrainian History, 2011.
- Hedenstierna-Johnson, Charlotta. "Creating a Cultural Expression: On Rus' Identity and Material Culture." in *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond: Communicators and Communication*, edited by Johan Callmer, Ingrid Gustin and Mats Roslund. Leiden: Brill, 2016.
- Janson, Henrik. *Från Bysans till Norden: östliga kyrkoinfluenser under vikingatid och tidig medeltid*. Malmö: Artos, 2005.
- "Scythian Christianity." in *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, edited by Ildar Garipzanov and Oleksiy Tolochko. 33-57. Kiev: Institute of Ukrainian History, 2011.
- Jensen, Carsten Selch, Tracey R. Sands, Nils Holger Petersen, Kurt Villads Jensen, and Tuomas M. S. Lehtonen. *Saints and Sainthood around the Baltic Sea: Identity, Literacy, and Communication in the Middle Ages*. Kalamazoo: Medieval Institute Publications, 2018.
- Likhachov, Dmitriy S., and Oleg V. Tvorogov. *Повесть временных лет (Povest' vremenykh let)*. Sankt-Petersburg: Vita Nova, 2012.

- Lind, John H. "Varangians in Europe's Eastern and Northern Periphery: The Christianization of North- and Eastern Europe c. 950-1050 - A Plea for a Comparative Study". *Ennen Ja Nyt* 4, 4 (2004): 1-18.
- "Christianity on the Move: The Role of the Varangians in Rus and Scandinavia." in *Byzantium and the Viking World*, edited by Fedir Androshchuk, Jonathan Shepard and Monica White. 409-40. Uppsala: Uppsala Universitet, 2016.
- "‘Varangian Christianity’ and the Veneration of Anglo-Saxon and Scandinavian Saints in Early Rus’." in *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond: Communicators and Communication*, edited by Johan Callmer, Ingrid Gustin and Mats Roslund. 106-35. Leiden: Brill, 2017.
- Lindskog, Annika, and Jakob Stougaard-Nielsen. *Introduction to Nordic Cultures*. London: University College London Press, 2020.
- Litarvin, Genady Grigorevich. *Vizantiya, Bolgariya, Drevn'aya Rus' (IX - nachalo XII v.)*. Sankt-Petersburg: Aleteya, 2000.
- Melnikova, Elena. "Varangians and the Advance of Christianity to Rus in the Ninth and Tenth Centuries." in *Från Bysans till Norden: östliga kyrkoinfluenser under vikingatid och tidig medeltid*, edited by Henrik Janson. 97-138. Malmö: Artos, 2005.
- "How Christian Were Viking Christians?." in *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, edited by Ildar Garipzanov and Oleksiy Tolochko. 90-107. Kiev: Institute of Ukrainian History, 2011.
- Melve, Leidulf, and Sigbjørn Olsen Sønnesyn. *The Creation of Medieval Northern Europe: Christianisation, Social Transformations, and Historiography : Essays in Honour of Sverre Bagge*. Dreyers forlag, 2012.
- Nazarenko, Aleksandr. *International Relations of Ancient Rus*. Moskva: Russkiĭ fond sodeĭstviiã obrazovaniĭu i nauke, 2009.
- Nestor, ed. Gunnar O. Svane (oversettelse). *Nestors krønike Beretningen om de Svundne År*. Højbjerg: Wormianum, 1983.
- Orning, Hans Jacob. "Ordet og skriften: skriftbruk slår gjennom i Norge." in *Norges historie – Fra steinalderen til i dag. Fortalt av fagfolk*. Oslo: Universitetet i Oslo, 2020.
- Petrukhin, Vladimir Yakovlevich. "Hristianstvo na Rusi vo vtoroj polovine X – pervoj polovine XI v.." in *Hristianstvo v stranah vostochnoj, jugo-vostochnoj I central'noj Evropy na poroge tysyacheletiya*, edited by Boris Nikolaevich Florya. Moskva: Yazyki Slavyanskoj Kultur, 2002.

- Poppe, Andrzej. "The Political Background to the Baptism of Rus': Byzantine-Russian Relations between 986-89." *Dumbarton Oaks Papers* 30 (1976): 195–244. doi:10.2307/1291395.
- "How the Conversion of Rus' Was Understood in the Eleventh Century." *Harvard Ukrainian Studies* 11, no. 3/4 (1987): 287-302.
- "Two Concepts of the Conversion of Rus' in Kievan Writings." *Harvard Ukrainian Studies* 12/13 (1988): 488-504.
- "Once Again concerning the Baptism of Olga, Archontissa of Rus'." *Dumbarton Oaks Papers* 46 (1992): 271-77. doi:10.2307/1291660.
- "The Christianization and Ecclesiastical Structure of Kyivan Rus' to 1300." *Harvard Ukrainian Studies* 21, no. 3/4 (1997): 311-92.
- Ocherki Nachal'noj Rusi*. Kiev/St. Petersburg: Laurus, 2015.
- Raffensperger, Christian. *Vladimir of Rus' and Harald Fairhair of Norway*. 2009.
- Sakharov, Andrey N. "РУССКО-ВИЗАНТИЙСКИЙ ДОГОВОР 907 Г.: РЕАЛЬНОСТЬ ИЛИ ВЫМЫСЕЛ ЛЕТОПИСЦА? (1)." in *Teoriya Prava*, edited by Vasily Smorzhevskiy. Nauchnaya Biblioteka Portalus, 2017.
- Schjødt, Jens Peter, and Ulf Drobin. *Myte og ritual i det førkristne Norden: et symposium*. Odense Universitetsforlag, 1994.
- Sigurðsson, Jón Viðar. *Kristninga i Norden 750-1200*. Det Norske Samlaget, 2003
- Den vennlige vikingen. Vennskapets makt i Norge og på Island ca. 900-1300*. Oslo: Pax Forlag A/S, 2010.
- Skandinavia i vikingtiden*. Pax Forlag A/S, 2017.
- Sturlasson, Snorre. *Olav Tryggvessons saga*. Gyldendal norsk forlag, 1929.
- Thorkildsen, Dag. *Kristninga av Norge Rapport fra etterutdanningskurs for lærere 20.-21. november 1995*. Oslo: Det teologiske fakultet, 1995.
- Tolochko, Oleksiy. "'Varangian Christianity' in Tenth-century Rus'." in *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*, edited by Ildar Garipzanov and Oleksiy Tolochko. 58-69. Kiev: Institute of Ukrainian History, 2011.
- "Church of St. Elijah, 'Baptized Ruses' and the Date of the Second Ruso-Byzantine Treaty". *Byzantinoslavica* 71 (2013): 111–28.
- Winroth, Anders. *The Conversion of Scandinavia: Vikings, Merchants, and Missionaries in the Remaking of Northern Europe*. New Haven: Yale University Press, 2012.